

Udruženje za zaštitu tekovina
borbe za Bosnu i Hercegovinu

ZNAČAJ IGMANSKOG BOJIŠTA ZA ODBRANU SARAJEVA I BOSNE I HERCEGOVINE

Zbornik radova sa okruglog stola
pod ovim nazivom, održanog
3. augusta 2009. godine
u Sarajevu

**ZNAČAJ IGMANSKOG BOJIŠTA ZA ODBRANU
SARAJEVA I BOSNE I HERCEGOVINE**

*Zbornik radova sa okruglog stola, održanog pod ovim nazivom
3. augusta 2009. godine u Sarajevu*

*Izdavač: Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu,
Nedima Filipovića 19, 71000 Sarajevo,
e-mail: zatebebih@bih.net.ba
www.zatebebih.net*

Za izdavača: Mustafa Polutak

Redaktor: Asaf Džanić

Lektor i korektor: Nazif Osmanović

DTP: Kenan Branković

Štampa: Armis Print, Sarajevo

Za štampariju: Smail Alihodžić

Tiraž: 1.000 primjeraka

Izdanje: 2009.

CIP – Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine

Organiziranje okruglog stola i objavljivanje ovoga zbornika finansijski je potpomoglo Federalno ministarstvo za pitanja boraca i invalida odbrambeno-oslobodilačkog rata.

Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu

ZNAČAJ IGMANSKOG BOJIŠTA ZA ODBRANU SARAJEVA I BOSNE I HERCEGOVINE

Zbornik radova sa okruglog stola pod ovim nazivom,
održanog 3. augusta 2009. godine u Sarajevu

Sarajevo, 2009. godine

SADRŽAJ

---

dr Selmo Cikotić BITKA ZA ISPRAVNU KARAKTERIZACIJU RATA U BOSNI I HERCEGOVINI	7
akademik prof.dr. Ejup Ganić IGMANSKO BOJIŠTE – PARADIGMA BOSANSKOG RATIŠTA	9
Edhem Bičakčić EKONOMIJA RATA – IGMANSKI PUT KAO ŽILA KUČAVICA OPSTANKA SARAJEVA I BOSNE I HERCEGOVINE.....	13
general Mustafa Polutak GEOSTRATEŠKI POLOŽAJ SARAJEVA I IGMANA I CILJEVI AGRESIJE NA BIH, SA POSEBNIM OSVRTOM NA SARAJEVO I NAŠU ODBRANU	24
general Enver Hadžihasanović ZNAČAJ IGMANSKOG BOJIŠTA ZA ODBRANU REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE.....	38
general mr. Vahid Karavelić ZNAČAJ IGMANSKOG BOJIŠTA ZA BORBENA DJELOVANJA 1. KORPUSA ARMIJE R BIH.....	47
Šefko Hodžić IZVJEŠTAVANJE O BORBAMA NA IGMANU; POGLED SA NAŠE I AGRESORSKE STRANE	57
brigadir Asim Džambasović IGMAN: POVOLJAN OPERATIVNO-TAKTIČKI POLOŽAJ A NEPOSTOJANJE JEDNE KOMANDE	73

Kemal Muftić IGMANSKA BITKA	88
mr. Alen Salkić i najbliži saborci Rašid Kasumović, Indir Melić i Sifet Melić O IGMANSKOJ BITCI, AUGUSTA 1993. GODINE	90
Edhem Godinjak, Fehim Bibić i Zaim Bešović BJELAŠNICA I IGMAN IZ SUPOZICIJE JEDINICA TERITORIJALNE ODBRANE/ ARMIJE REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE U „GORAŽDANSKOM KORIDORU“	96
general Fikret Čuskić NAJVEĆA NEISKORIŠTENA PRILIKA NAŠEG ODBRAMBENO-OSLOBODILAČKOG RATA	113
brigadir mr. Zijad Rujanac KONSOLIDOVANJE BORBENOG RASPOREDA NA PROSTORU IGMANA NAKON POTPISIVANJA PRIMIRJA OD 13.08.1993. GODINE	115
Pogovor organizatora	121

dr Selmo Cikotić

BITKA ZA ISPRAVNU KARAKTERIZACIJU RATA U BOSNI I HERCEGOVINI

Drago mi što mogu da pozdravim sve one koji su danas prisutni ovdje i da otvorim ovaj okrugli stol koji, u sklopu cjeline ove manifestacije, označava jedan novi proces i jedan novi odnos prema našoj prošlosti.

Naime, duboko vjerujem da će i danas, i u vremenu koje je pred nama, bitka za korektnu, ispravnu karakterizaciju rata u Bosni i Hercegovini u periodu od 1992. do 1995. godine biti jednako značajna kao i bitka za njen opstanak u periodu od 1992. do 1995.

Pri tome, nama ne trebaju frizirani podaci, frizirane statistike, i ja duboko vjerujem da svi mi koji danas sudjelujemo na ovome okruglom stolu imamo ista opredjeljenja, istu dobru namjeru, solidno poznavanje problematike koja je od velikog značaja za sve građane Bosne i Hercegovine. Pri tome je potrebno, primjenom relevantnih naučnih i društvenih metoda, na meritoran, temeljit, čvrst, sistematičan, pouzdan način izvršiti historizaciju naše novije prošlosti, posebno odbrane državnosti Bosne i Hercegovine, odbrane njenog opstanka, odbrane njenog naroda.

Treći momenat koji nas opredjeljuje na ovako mišljenje jeste taj da je Bosna i Hercegovina, premda mala, premda naizgled siromašna i neizgrađena zemlja, globalno veoma relevantna. Sve suvremene globalne analize bave se dilemama o sukobu ili kraju civilizacija, što je zapravo kvazidilema, lažna dilema. Prava, suštinska dilema jeste da li su oblici borbe za civilizaciju u sadašnjim i predvidivim uslovima jednaki i adekvatni težini toga izazova.

Bosna i Hercegovina je i svojom milenijumskom prošlošću, i svojom strukturom, i svojom borbom, i svojim današnjim opredjeljanjima, primjer borbe za civilizaciju. To je veoma značajna činjenica koju bi se trebalo umjeti predstavljati i afirmirati. U

tome smislu Bosna i Hercegovina ima komparativnu prednost, zato što ona predstavlja jednu civilizacijsku prednost koju može da ponudi u širim relacijama u regionu i u globalnim odnosima.

Četvrta stvar, koju bih želio da naglasim i o kojoj moramo voditi računa, jeste da se Bosna i Hercegovina, unatoč predviđanjima dobro «obaviještenih» političara i vojnih i političkih analitičara, koji su bili ubijedeni i vjerovali da ona ne može preživjeti dvostruku agresiju, opstala zahvaljujući jedinstvu svih svojih patriotski opredijeljenih, mislećih i djelujućih faktora iz svoga naroda. Danas nam jednako treba to jedinstvo. Tu ima prostora za sve nas i, vjerujte mi, drago mi je što smo se ovdje okupili u ovolikom broju da razgovaramo o ovoj značajnoj temi. Svi mi ćemo se trebati prepustiti sudu vremena i tek nakon isteka jednog određenog perioda moći će se spoznati sva važnost tih događaja i ove borbe.

U toj namjeri, želim uspješan rad ovoga skupa!

IGMANSKO BOJIŠTE – PARADIGMA BOSANSKOG RATIŠTA

Danas se vidi koliko je opravdana zamisao inicijatora ove manifestacije da je od početka njenog održavanja nazove *“Odbrana Bosne i Hercegovine, Igman”*. Takvo vezivanje dva pojma ukazuje koliko je odbrana Bosne i Hercegovine uslovljena i vezana svakim djelićem njene teritorije, i opet, koliko je svaki djelić zemlje bosanske obuhvaćen i uglobljen cjelinom Bosne i Hercegovine.

To je ujedno i odgovor na pitanje koje se često postavlja, kada se upoređuju bojišta na teritoriju naše zemlje i važu elementi za procjenu koliko je svako od njih pojedinačno značajno za cjelinu zbivanja tokom našeg odbrambeno-oslobodilačkog rata.

Jer, sama planina Igman je relativno malo područje u okviru sarajevskog bojišta, koje, opet, samo po sebi zauzima tek 3% ukupne teritorije Bosne i Hercegovine. Ali, značaj Igmana raste izuzetno kada se uzme u obzir da je Sarajevo bilo najveći i najvažniji strateški cilj agresora u Bosni i Hercegovini. U tu je svrhu agresor formirao i Sarajevsko-romanijski korpus, čiji je jedini cilj bilo zauzimanje i okupacija grada. Tokom agresije agresor je ostvario operativnu dubinu blokade Sarajeva od prosječno 20 kilometara, a ta dubina bila je najmanja na području Igmana.

Područje Igmana spadalo je u zonu odgovornosti 1. korpusa Armije Republike Bosne i Hercegovine. Kada se danas analiziraju njegova borbena dejstva i na unutrašnjem i na vanjskom dijelu obruča oko Sarajeva, uočava se da su gubici 1. korpusa na Igmanu bili na 11 mjestu (84 poginula) po veličini gubitaka po pojedinim lokacijama u cijeloj zoni odgovornosti 1. korpusa. Dodajmo tome da su ljudski gubici na Bjelašnici, koja je nerazdvojno vezana za područje Igmana, tokom cijelog rata (62 poginula) bili na 16. mjestu po redoslijedu gubitaka 1. korpusa.

Borbe na Igmanu vodile su se, promjenjivim intenzitetom, cijelo vrijeme rata, a najintenzivnije su bile one iz jula 1993. godine. One su bile dio agresorskog šireg

napada na Sarajevo sa više pravaca, a na području Igmana, odnosno platoa Igmana i Bjelašnice, agresor je smjerao izvršiti produbljivanje taktičke dubine blokade Sarajeva. Taj udar na Sarajevo bio je dio šire agresorske strategijske ofanzive koju su u ljeto 1993. snage VRS vodile s ciljem proširenja Posavskog koridora, zauzimanja enklava u Podrinju i presijecanja i zauzimanja Sarajeva. Ta strategijska ofanziva agresora izvodila su se uporedo sa pregovorima u Ženevi, za koje je Dejvid Oven izjavljivao, da je najveći problem navesti Muslimane da pregovaraju. Iz toga perioda datira i njegov prijedlog o podjeli grada, koji je on nešto kasnije modificirao.

Premda su snage VRS praktično već 10. juna 1993. započele ofanzivna djelovanja na širem dijelu vanjskog obruča oko Sarajeva, pravu ofanzivu su započele 9. jula, kada je VRS zauzela Grebak, Rogoj i Delijaš, nakon čega je u noći 12. i 13. jula evakuirano Trnovo, a snage ARBiH su se povukle prema Igmanu. Nakon što je agresor 14. jula zauzeo sela Ledići, Dujmovići i Dejčići i produžio sa napadima na tenkoprophodnom pravcu Dejčići-Proskok-Čakle, snage 1. korpusa ARBiH odbranu su organizirale po dubini teritorije, a borbe su se vodile postupno do dominantnih zemljišnih objekata – Hojte, Proskoka i Bjelašnice. S druge strane, na hadžićkom pravcu, snage VRS su 18. jula zauzele Golo brdo. Situacija je bila izuzetno teška, a nakon pada Hojte i Proskoka, te helikopterskog desanta na Bjelašnicu, dolazi do neorganizovanog izvlačenja jedinica sa borbenih položaja, konfuzije i panike u redovima branilaca.

Eksplloatirajući ovu za njega izuzetno povoljnu situaciju, agresor je pojačao ofanzivu 27. jula, zauzeo i spalio Rakitnicu, Lukomir i druga bjelašnička sela. Nakon tih uspjeha agresora, kada je on zauzeo skoro sve važnije objekte na platou Igmana, Bjelašnice i Treskavice, naša odbrana na Igmanu se 1. augusta praktično u potpunosti raspala. Bio sam toga dana na Igmanu, sa Ajnadžićem; i inače tešku situaciju dodatno je otežavalo prisustvo stanovnika izbjeglih iz zauzetih i popaljenih sela. Uspjeli smo ih evakuirati u Hrasnicu i time otkloniti dodatni pritisak na branioc; ali to je samo djelimično olakšalo situaciju. Ona je bila teška, dramatična; čak sam u jednom trenutku rekao Ajnadžiću da li ja trebam da uzmem pušku i da zalegnem u rov. Bilo je to u trenucima kada je stigao izvještaj da je palo Trešanjско brdo. Ostao sam do 2 iza ponoći dok se nisam uvjerio da u ispomoć stižu upućene snage iz Zenice (dijelovi 7. muslimanske brigade), Konjica, te dijelovi jedinica iz Sarajeva, koji su krenuli na Igman kroz tunel Dobrinja-Butmir, otvoren 31. jula.

Na vrhuncu ofanzive, agresorske snage su bile stigle do Malog polja. Dijelilo ih je mjestimično dva do tri kilometra da se spoje sa snagama koje su prethodno zauzele Golo brdo. Time bi oko Sarajeva bio formiran dvostruki opsadni obruč. Novopristigle snage su, premda taktičkog značaja, uspjele velikim naporima da zaustave agresora.

Moram ovdje da kažem jedno svoje zapažanje sa Igmana koje će, uvjeren sam, biti veoma slično, zapravo jednako zapažanjima vojnika, a koje će, ujedno, biti i ključ

za razumijevanje igmanskog bojišta kao paradigme bosanskog ratišta. Agresorske snage su bile žestoke kada su mogle voditi borbu sa daljine, artiljerijskim udarima, bombardovanjem, dakle uvijek kada su mogle eksploatirati dejstvo teškog oruđa koje mi nismo imali, ali nisu bile spremne za odsudne borbe, borbe prsa u prsa, kada se gubila nadmoć u tehničkoj opremljenosti i kada je odlučivao kvalitet ljudi. Jedan naš vojnik, premda slabo naoružan, slabo opremljen, najčešće gladan i hronično umoran od neprekidnog angažovanja, vrijedio je za dvojicu agresorskih vojnika, i to je onaj kvalitet koji je presudio i na Igmanu, i na bosanskom ratištu u cjelini. Pred izvjesnošću velikih gubitaka u živoj sili, agresor je uzmicao, njegovi vojnici nisu bili radi da idu u borbu prsa u prsa, u kojoj su redovito gubili. Mi tada nismo imali gdje, i pred izvjesnošću velikih gubitaka otupila se i razvodnila oštrica agresorskih napada.

U isto vrijeme, u Ženevi su se vodili pregovori, i ja sam paralelno komunicirao sa vojnim komandantima, i predsjednikom Izetbegovićem, koji je bio u Ženevi, i koga sam upozoravao da je neodrživo da se vode pregovori o miru, da se sva pažnja i međunarodne zajednice i javnog mnjenja koncentrira na pregovore, o kojima se vještački stvara pozitivna klima, dok agresor istovremeno na nas vrši ofanzivu takvih razmjera. Ostaće zapamćeno da je na grad Sarajevo najviše granata palo 22. jula 1993. godine. Ovako intenzivnim ofanzivnim dejstvima agresor je vršio pritisak na bosanskohercegovačku delegaciju, kako bi je prisilio na prihvatanje predloženog plana, pa čak i vojnu kapitulaciju. Mi smo to znali, znali smo da agresorska ofanziva i ucjenjivačko ponašanje predstavnika međunarodne zajednice Dejvida Ovena imaju tačke podudarnosti: završiti rat, pa ako ne može našom vojnom kapitulacijom, onda podjelom zemlje i podjelom njenog glavnog grada.

U toj situaciji rasula u redovima Operativno-taktičke grupe IKM Igman, predsjednik Predsjedništva RBiH Alija Izetbegović je 2. augusta prekinuo pregovore, odbijajući sudjelovati na njima dok se VRS ne povuče s platoa Igmana i Bjelašnice. Pod prijetnjom zračnih udara, te vjerovatno i obavještajnih podataka da je NATO načelno spreman na zračne akcije radi zaštite UNPROFOR-a i slabljenja srpske opsade Sarajeva, VRS pristaje na potpisivanje primirja 13. augusta, a već 15. augusta 1993. VRS završava povlačenje sa Igmana i Bjelašnice, nakon što je zapalila i uništila sve objekte na njima. Brzina kojom je to urađeno vrlo je indikativna.

Tako u najkraćem izgleda hronologija ratnih dešavanja ljeta 1993. na Igmanu. Ono što izlazi iz okvira ratne hronologije, pripada onome što sam u augustu 1993. kazao članovima Štaba Vrhovne komande OSRBiH u Sarajevu. Kao član Vrhovne komande, kritizirao sam rad Štaba, a posebno djelovanje njegovih pripadnika na Igmanu, ocijenivši da su onako veliki učinci neprijateljske ofanzive bili omogućeni i komotnim ponašanjem i dezorganizacijom u, na i oko Igmana u dužem razdoblju. U najtežim trenucima neprijateljske agresije bio sam na Igmanu do 2 iza ponoći, i uvjerio sam se koliki je mali razmak koji i najbolju vojsku dijeli od neorganizovane skupine kada njeni unutrašnji dijelovi, komandno osoblje na svim nivoima, ne živi

punim kapacitetom i snagom borbu, kada ne vodi ljude i ne predvodi ih u svakome trenutku. Time je u osnovi bilo motivirano naređenje koje sam izdao 6. augusta, kao zamjenik Vrhovnog komandanta, o premještanju IKM na Igman, da bi se sanirale posljedice prevelike udaljenosti ŠVK od jedinica.

I stoga, kada se sa ove distance osvrćem na ta zbivanja, čudno mi izgledaju licitiranja o tome koliko je ko zaslužan za ovo ili ono. Najzaslužniji su oni koji su svoje živote dali u borbi, i njima pripada najveći dio zasluga za ono što je postignuto – što je Igman odbranjen, Sarajevo spašeno, i Bosna očuvana.

EKONOMIJA RATA – IGMANSKI PUT KAO ŽILA KUCAVICA OPSTANKA SARAJEVA I BOSNE I HERCEGOVINE

Prostor Dobrinje sa Aerodromskim naseljem sa sarajevske strane aerodroma i prostor Donji Kotorac Butmir na desnoj obali Željeznice, zatim Hrasnica, Sokolović kolonija na lijevoj obali Željeznice preko aerodroma Sarajevo povezuju prostor Igmana sa Sarajevom.

Namjere srpskog agresora da stavi Sarajevo u potpunu blokadu spriječili su borci Novog grada i Ilidže herojskom odbranom na samom početku agresije a ovladavanjem Igmanškog prostora od strane boraca Hadžića i Trnova stvorene su pretpostavke da blokada Sarajeva ima svoju žilu kucavicu za preživljavanje i da blokadu Sarajeva na međunarodnom aerodromu čine međunarodne mirovne snage koje su aerodrom Sarajevo preuzele u aprilu 1992. godine. Razbijanjem blokade Dobrinje bitkom za Mojmilov, već u ljeto 1992. godine ojačan je slobodan pristup Aerodromu Sarajevo sa sarajevske strane.

Prva slobodna komunikacija ulaska i izlaska iz Sarajeva odvijala se preko aerodromske piste, pretežno u noćnim satima. Bila je ovo uslovno slobodna komunikacija koju su međunarodni mirovnjaci prekidali, a snajperi agresora držali pod stalnom vatrom, što je rezultiralo velikim brojem žrtava u prelasku aerodromske piste, sa više od 200 poginulih.

Jedna od ključnih odluka Predsjedništva BiH bila je odluka o izgradnji prvog tunela ispod aerodromske piste, donesena je u 1992. godini kao i izgradnja mosta na rijeci Željeznici koji će povezivati Butmir i Sokolović koloniju. Ovi objekti, rađeni priručnim sredstvima, stavljeni su u funkciju polovinom 1993. godine i time je žila kucavica Sarajeva počela jače da pulsira.

U augustu 1993. godine, zahvaljujući ovim objektima i izlasku vojnika iz Sarajeva na Igmanško bojište, izvršena je odsudna odbrana slobodnog prostora u jeku naj-

veće ofanzive koju je predvodio general Mladić i u kojoj je srpski agresor ovladao prostorom Bjelašnice kao dominantne kote u odnosu na igmanski prostor.

Potpisivanjem Vašingtonskog mirovnog sporazuma početkom 1994. godine i prestankom ratnih dejstava na frontu Armije BiH sa postrojbama HVO stvorene su pretpostavke da se počnu planirati akcije deblokade Sarajeva što bi imalo šire značenje u odnosu na cijelu Bosnu i Hercegovinu. U tom cilju jedna od civilnih strategija je bila ojačanje žile kucavice Sarajeva, pa se postojeća saobraćajnica preko Igman-skog prostora značajnije proširuje što povećava mogućnost komunikacije.

U julu 2004. godine Predsjedništvo BiH donosi odluku da se priđe i izgradnji neovisnog energetskog snabdijevanja Sarajeva i izgradnji kablovske 35 kV veze od Pazarića do Sarajeva kao i istovremenoj izgradnji optičke telekomunikacijske veze na ovom potezu. Vlada Republike BiH obezbijedila je neophodna sredstva a za realizaciju su bili zaduženi Elektroprivreda BiH i BH Telecom.

Javno preduzeće Elektroprivreda BiH od početka agresije na R BiH susretala se sa ogromnim problemima u svim segmentima svoga rada. Jedan od najvećih bila je nesigurnost, a često i nemogućnost prenosa električne energije do opkoljenih područja.

Opsada koju je agresor napravio oko Sarajeva, između ostalog, imala je za posljedicu potpunu ovisnost od volje agresora da li će i koliko ulaziti električne energije u grad. To je rezultiralo čestim i dugim prekidima u snabdijevanju grada i kontroliranjem dotoka minimalnih količina električne energije.

Tražeći izlaz iz te situacije, Elektroprivreda BiH je u saradnji sa nadležnim državnim organima, razmatrala mogućnost izgradnje alternativnog sistema snabdjevanja Sarajeva električnom energijom, koji bi bio neovisan od uticaja agresora.

U tom cilju je krajem septembra 1994. godine donesena odluka a do kraja decembra 1994. godine i izgrađen alternativni sistem snabdjevanja grada Sarajeva električnom energijom, označen kao Projekat "S-35".

Početkom agresije i postavljanjem opsade oko grada, agresor je pod svoju fizičku kontrolu stavio obje 440 kV i četiri 110 kV transformatorske stanice dok je na ostalim izazvao velika oštećenja. Svi dalekovodi koji dovode električnu energiju u preostale 110 kV transformatorske stanice prelazili su preko teritorija koji je agresor privremeno zauzeo. Na taj način agresor je sebi stvorio uslove da može, u svakom trenutku, odlučivati da li i koliko će električne energije ulaziti u grad. Da bi lakše vladao situacijom, agresor je fizički onesposobio sve prenosne vodove prema preostalim transformatorskim stanicama, izuzev dva voda, koje je u svakom trenutku mogao staviti izvan funkcije, isključenjem ili fizičkim oštećenjem.

Tokom cijelog rata agresor je opsadu Sarajeva koristio za ucjenjivanje i iznuđivanje ustupaka kako od legalnih organa vlasti R BiH, tako i od međunarodne zajednice i njenih predstavnika na terenu. Uz granatiranje grada za to su su mu

najčešće služili prekidi u snabdijevanju hranom, vodom, električnom energijom, plinom i drugim elementima.

Svođeci snabdijevanje Sarajeva električnom energijom na maksimalno dvije 110 kV trafostanice ("SARAJEVO 7 – BUČA POTOK" i "SARAJEVO 2 – VELEŠIĆI") agresor je stvarao provid da se grad, uz povremene prekide, normalno snabdijeva električnom energijom, a u stvarnosti je dozvoljavao da ulazi onoliko energije koliko je to njemu u svakom trenutku, prema ukupnom stanju stvari odgovaralo.

Uz to, mogao je česte prekide u dotoku i minimalnih količina električne energije predstavljati kao posljedicu borbenih dejstava.

To je imalo pogubne posljedice za opstanak grada, rad njegovih vitalnih funkcija i preživljavanje stanovništva. Uz druge posljedice opsade, nedostatak električne energije značajno je doprinio da se stanovništvo duže nalazi u uvjetima nezamislivim i nemogućim za XX stoljeće.

Kako priroda agresije i ponašanje agresora nisu ostavljali ni malo prostora za nadu da će odnos prema snabdijevanju Sarajeva električnom energijom promijeniti, nužno je bilo tražiti način da se obezbijedi da grad dobije električnu energiju. Pošto u samom gradu ne postoje osnovni preduvjeti za proizvodnju većih količina električne energije, ovo pitanje se moralo rješavati izgradnjom odgovarajućeg voda koji će biti van uticaja agresora.

U takvoj situaciji nastala je ideja o izgradnji podzemnog voda preko slobodne teritorije na planini Igman kojim bi se u Sarajevo mogla dopremiti određena količina električne energije iz pravca Hidroelektrane Jablanica.

Rijetke su ideje o rješavanju životnih problema grada Sarajeva, koje su u toku samog rata doživjele i svoju realizaciju.

Ovdje govorimo o jednoj od tih rijetkih ideja, koja je provedena u djelo kroz projekat označena nazivom "S-35" čijom su se realizacijom promijenili odnosi, ne samo u snabdijevanju Sarajeva električnom energijom.

DONOŠENJE ODLUKE I PRIPREMA ZA IZGRADNJU OBJEKTA "S-35"

Sagledavajući težinu situacije u Sarajevu, Predsjedništvo Republike BiH na sjednici 27.09.1994. godine donijelo je odluku da se najhitnije pristupi realizaciji ideje o izgradnji objekta "S-35".

Ovom Odlukom određeni su zadaci i odgovorni nosioci posla te imenovano Operativno tijelo zaduženo da direktno rukovodi realizacijom posla.

Za nosioca izgradnje Objekta određeno je JP Elektroprivreda BiH i to "Elektro-distribucija" Sarajevo i "Elektroprenos" Sarajevo. JP Elektroprivreda, kao nosilac posla

je odgovorna za izradu tehničkog rješenja, nabavku opreme i materijala, izgradnju kablovskih i dalekovodnih trasa, puštanje u pogon, praćenje dinamike realizacije kao i koordinaciju sa ostalim učesnicima u izgradnji Objekta.

Kao krajnji rok završetka izgradnje Objekta određen je 31.12.1994. godine. Pored navedenih, za učešće u ovom poslu zaduženi su: Ministarstvo odbrane, Ministarstvo energetike i industrije, Izvršni odbor grada Sarajeva, Ministarstvo za izbjeglice, Državna direkcija za robne rezerve, 1. Korpus Armije BiH i Ministarstvo finansija.

Prilikom opredjeljenja za naponski nivo voda odlučujuća je bila činjenica da je vod neophodno izgraditi u što kraćem vremenskom periodu, te da rok isporuke potrebnih kablova i ostalog materijala mora biti što kraći. Prema raspoloživim saznanjima najkraći mogući rok za isporuku kablova naponskog nivoa 110 kV, koji mogu prenijeti veće količine električne energije, bio oko šest mjeseci što nije bilo prihvatljivo. Pored toga cijena ovih kablova bila je previsoka, a sa izgradnjom kablovskih vodova 110 kV nije bilo nikakvih iskustava, kao ni potrebne mehanizacije ni opreme. Jedan od važnih uvjeta bio je i tehničko rješenje smještaja kablova u nekim dijelovima trase (mostovi, kanali i sl.). Istovremeno se moralo voditi računa o snabdijevanju električnom energijom područja Pazarića, Tarčina i dalje do Bradine jer se taj dio privremeno snabdijevao preko isključnog 110 kV dalekovoda iz Konjica koji je pušten pod 10 kV napon. Taj 110 kV vod se morao popraviti i koristiti za napajanje Sarajeva i tim bi to područje ostalo bez mogućnosti napajanja električnom energijom.

Iz ovih razloga odlučeno je da se gradi 35 kV kablovski vod sa 110/10/35 kV transformatorskom stanicom lociranom u Pazariću koja bi istovremeno snabdijevala Sarajevo i područje Pazarić – Bradina.

Kablovi ovog naponskog nivoa su već dugo vremena u proizvodnji i upotrebi u Republici Hrvatskoj i u drugim zemljama, tako da su potrebne količine mogle biti brzo nabavljene. Spojna oprema za kablove ovog naponskog nivoa je, također, dugo u upotrebi i proizvodnji, te ispitana i pogonski provjerena i, što je u tom trenutku bilo važno, bilo je moguće brzo nabaviti i montirati.

Proračunima je utvrđeno da 35 kV vod, izgrađen sa savremenim jednožilnim kablovima sa izolacijom od umreženog polietilena i provodnicima od aluminijuma presjeka 150 mm², može iz Pazarića, prema gradu prenijeti 14-16 MVA električne energije. To je sasvim zadovoljavajuća prenosna moć s obzirom na transformator 110/10/35 kV, koji je bio na raspolaganju i koji na 35 kV strani ima maksimalnu snagu od 14 MVA. Za napajanje zone Pazarić – Bradina planirano je da se koristi 10 kV napon iz transformatora.

U okviru JP Elektroprivreda BiH raspoređen je posao na dijelove Preduzeća.

Pošto su izgradnja i održavanje radova i transformatorskih stanica 35 kV u nadležnosti "Elektro distribucije", to je i zadatak projektovanja i izgradnje Objekta "S-35"

pripao sarajevskoj "Elektrodistribuciji", a za izgradnju 110 kV dalekovoda zadužen je "Elektroprenos" Sarajevo.

Kao tačke u gradu, gdje je bilo potrebno dopremiti električnu energiju, odabrane su slijedeće transformatorske stanice:

- TS 110/10/35 kV "Famos"
gdje je bilo nužno ugraditi novi transformator 35/10 kV i izvršiti sanaciju oštećenja
- TS 110/10 kV "Nedžarići"
gdje je bilo neophodno izgraditi novi transformator 35/10 kV
- TS 35/10 kV "Klinčara"
trebalo je osposobiti ta rad jer je postojećom 35 kV kablovskom mrežom vezana za druge 35/10 kV kablovske mreže u gradu

Nakon kraćih dogovora i priprema projektanti iz "Elektrodistribucije" i "Elektroprenosa" su krenuli 21.09.1994. godine sa zadatkom projektovanja objekata uz istovremenu izgradnju kako bi obezbjedili završetak Objekta u predviđenom roku.

Nakon detaljnog sagledavanja terena i mogućnosti izgradnje voda preko teritorije pod kontrolom Armije RBiH, odabrana je trasa voda koja obezbjeđuje njegovu dobru zaštićenost od djelovanja agresora i istovremeno omogućava dobar prilaz. Također je bilo odlučeno da se najvećim dijelom trase gradi podzemni vod, jer je pogonski najsigurniji, a samo takav bilo je moguće instalirati i u specifičnim uvjetima trase. Trasa voda je odabrana uz pomoć pripadnika Armije BiH i mještana, što je bio težak zadatak jer, osim o tehničkim problemima, moralo se voditi računa i o problemima sigurnosti trase, kao i mnogim drugim problemima koji se ranije nisu nikad pojavljivali (ratna dejstva i ostalo).

IZVOĐENJE RADOVA

Nakon izvršenog izbora trase pripadnici jedinica Civilne zaštite su 08.10.1994. godine započeli zemljane radove na najtežim dionicama, preko planine Igman. Iskopi su uglavnom obavljani ručno uz upotrebu bušilica zvanih "Kobra" i eksploziva jer je tlo bilo kamenito (dolomiti i krečnjak).

Poseban problem je predstavljao iskop za stubove dalekovodnog dijela voda jer su u tom dijelu trase najteži uvjeti. Iskope su vršili pripadnici Civilne zaštite kao i dopremu materijala i opreme na trasu, a bušenje i miniranje radnici "Elektrodistribucije" Sarajevo i stručni mineri iz Rudnika "Kakanj". Istovremeno sa ovim radovima vršena su trasiranje te čišćenja tarse od šume i šikare. Ove poslove su izvodili radnici iz JP "Park" i "Rad" Sarajevo, kao i pripadnici Civilne zaštite. Izgradnja priključnog 110

kV dalekovoda za transformatorsku stanicu u Pazariću povjerena je "Energoinvest – Dalekovod izgradnji" Sarajevo.

Dok su radnici "Elektroprenosa" i "Elektrodistribucije" direktno radili na terenu, drugi dijelovi u JP Elektroprivreda BiH, rješavali su ostala, ne manje važna, pitanja kao što su obezbjeđenje neophodnog materijala, ugovaranje sa isporučiocima, obezbjeđenje opreme, alata, saradnja sa drugim učesnicima u projektu i ostalo.

Ukupna proračunska vrijednost Objekta utvrđena je u visini od 4,8 miliona DM. Izgradnja je finansirana iz Budžeta R BiH u visini od 3 miliona DM, a ostatak iz sredstava JP Elektroprivreda BiH i Fonda Otvoreno društvo R BiH.

Najveći dio sredstava oko 83% angažiran je za nabavku materijala i opreme dok je za građevinske radove utrošeno oko 4%, transportne troškove 2% i 11% za sve ostale potrebe (hrana, namještaj, naknada za rad na terenu i drugo).

Uspješan završetak posla u dobroj mjeri je ovisio o blagovremenoj nabavci potrebnih materijala i njegovom transportu na mjesto izgradnje. Najveći problem je svakako predstavljao kabl i spojna oprema. Nakon hitnih prikupljanja informacija o mogućnostima i uvjetima nabavke odlučeno je da se ugovor sklopi sa velikom trgovačkom kućom elektromaterijala iz Hrvatske "Elektropromet" Zagreb, koja se obavezala da sav materijal i opremu transportuje do Pazarića čime je riješen, tada težak problem prolaza kroz teritoriju pod kontrolom HVO-a.

Na obostrano zadovoljstvo, sve poslove "Elektropromet" iz Zagreba je vrlo uspješno izvršio te isporučio kvalitetan materijal; kabl proizvođača "Elka" R Hrvatska i spojni materijal proizvođača "Rayhem" iz SR Njemačke.

Firma "Dalekovod" iz R Hrvatske isporučila je kvalitetan materijal za nadzemni dio voda.

Sretna okolnost je da je vrijeme bilo lijepo za to doba godine i radovi su izvedeni brzo. Prva pošiljka kablova stigla je u Pazarić 29.10.1994. godine a ostali ugovoreni materijal, alat i oprema dopremani su na gradilište kontinuirano.

Polaganje kablova i izgradnju nadzemnog dijela voda izvodili su radnici "Elektrodistribucije" Sarajevo uz pomoć pripadnika Civilne zaštite, a montažu transformatorske stanice u Pazariću radnici "Elektroprenosa" Sarajevo.

Problemi koji se javljaju u radu bili su slaba opremljenost pripadnika Civilne zaštite, kao i prevoz na trasu otežan terenskim uvjetima i nedostatkom rezervnih dijelova vozila.

Poseban problem je predstavljalo iznalaženje tehničkog rješenja i polaganje kablova na specifičnim dijelovima trase.

Sve teškoće su uspješno riješene i vod je izgrađen u predviđenom roku 31.12.1994. godine i bio je priključen na transformatorsku stanicu "Famos" i "Nedžarići" odakle se električna energija mogla distribuirati u Hrasnicu i užu gradsku zonu Sarajeva.

FUNKCIONIRANJE OBJEKTA

Zbog određeni tehničkih problema, za kompletan Objekat nije odmah data upotrebna dozvola pa je odlučeno i 31.12.1994. godine pod napon pušten vod samo do transformatorske stanice "Famos" što je obezbijedilo da cijela Hrasnica, Butmir i Sokolović Kolonija dobiju električnu energiju nakon 90 dana. Obavljena je i funkcionalna proba voda od Hrasnice prema transformatorskoj stanici "Nedžarići" koja je potpuno zadovoljila očekivanja.

Istovremeno je pušten u rad i 10 kV vod i obezbjeđeno napajanje područja Pazarić – Bradina.

Od trenutka uključenja pa sve do 10.10.1995. godine grad je napajan električnom energijom samo preko ovog voda. U toku eksploatacije voda u novom periodu, pored snabdjevanja najvažnijih prioritetnih potrošača (zdravstvene ustanove, PTT, RTV, Vodovod, pekare i ostalo) za što je bio i projektiran i građen, vod je maksimalno racionalnim korištenjem omogućio snabdijevanje drugih prioriteta i dijela domaćinstava. Na taj način svaki dan se moglo uključiti 150-180 transformatorskih stanica široke potrošnje u reduciranom sistemu tako da su domaćinstva u gradu dobivala električnu energiju približno svaki dan. I to je, između ostalog, omogućeno i disciplinarnim ponašanjem potrošača u domaćinstvima koji su uključivali samo najnužnija trošila. S obzirom da u gradu nije bilo nikakvog drugog energenta, to je bio dan kad se mogao skuhati skromni topli obrok, naravno vodeći računa da se ne pređe dozvoljena količina utrošene električne energije.

Vod je samo jednom bio u kvaru, i to 09.08.1995. godine u 9:20 sati kada je UNPROFOR nepažljivim rukovanjem presjekao kabl na planini Igman. Popravljen je slijedećeg dana u 2:25 sati.

Imajući u vidu situaciju u kojoj se nalazio naš grad, izgradnjom ovog voda dat je, nesumnjivo, veoma značajan doprinos odbrani i preživljavanju stanovništva Sarajeva.

Paralelno je postavljenim optičkim kablom ostvaren praktički neograničen broj telefonskih veza između Sarajeva i ostalih dijelova Bosne i Hercegovine, što je omogućilo početak normalizacije civilnih aktivnosti na području čitave Bosne i Hercegovine.

Ovakve aktivnosti bile su karakteristične i za ostale dijelove Bosne i Hercegovine, pa se može govoriti i o neovisnom snabdijevanju električnom energijom slobod-

nog područja Teočaka, Brčkog, Gračanice, Tešnja dok je u enklavi Goražde demonstrirana neovisna proizvodnja električne energije u malim i mikro hidrocentralama.

Značajno je napomenuti i da je ovo bila prva upotreba optičkog kabla u Telekom sistemu BiH, što znači da su nove tehnologije primjenjivane u najtežim uslovima.

S ovim graditeljskim uspjesima u ratnoj 1994. godini nije se stalo. Već početkom 1995. godine donesena je odluka o izgradnji novog tunela ispod aerodromske piste znatno većeg kapaciteta i 110 kV kabla. Oba ova projekta realizovana su do potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma i stvorili su uslove delegaciji Predsjedništva BiH da u promijenjenim uvjetima može učestvovati na mirovnim pregovorima. Element ucjene koji je tada vladao ovim je bio uveliko eliminisan.

REALIZACIJA PROJEKTA "S-110"

Radi previlaženja teškog stanja u snabdijevanju grada električnom energijom, u maju 1995. godine iz JP Elektroprivreda BiH potekla je inicijativa prema Vladi R/F BiH za realizaciju projekta neovisnog napajanja Sarajeva električnom energijom po naponu 110 kV.

Predloženim rješenjem Sarajevu bi se, neovisno od agresora, osiguralo 80 MW električne energije neophodne za preživljavanje. Pretpostavke za realizaciju predloženog rješenja bile su realno razmotrene.

Konstatirano je da postoji mogućnost kablovskog povezivanja pet trafostanica 110/X kV u gradu, pod kontrolom legalnih vlasti, sa elektroenergetskim čvorištem koje se nalazi u okruženju grada i koje je povezano sa izvorima proizvodnje električne energije odgovarajućim 110 kV dalekovodima. Za realizaciju neovisnog napajanja Sarajeva po naponu 110 kV napravljeno je idejno rješenje i predviđena su sredstva od 20.000.000 DM.

U cilju obezbjeđenja sredstava za ovu investiciju Vlada R/F BiH organizirala je intenzivne aktivnosti oko iznalaženja donatora za finansiranje projekta. Na osnovu odaziva potencijalnih donatora Vlada je 11.07.1995. godine donijela Odluku o realizaciji projekta.

Treba napomenuti da je realizacija ovog programa bila prva kablovska veza na naponskom nivou 110 kV u Elektroprivredi Bosne i Hercegovine.

Pokrenute su neophodne aktivnosti i ostvareni kontakti sa nizom firmi u cilju pribavljanja neophodnih informacija, iskustava i literature. Organizirana je posjeta Hrvatskoj Elektroprivredi i ostvaren je kontakt sa proizvođačima kablova.

Ekipa radnika "Elektroprenosa" bila je u Fabrici "MKM" u Budimpešti na obuci za izradu spojnica, s tim što je dodatna obuka za izradu kablovskih završnica obavljena na terenu.

Paralelno su prikupljani inozemni standardi i stručna literatura, koja nije bila bogata podacima neophodnim za realizaciju ovakvog projekta.

U realizaciji ovog projekta najznačajnije je bilo dugogodišnje iskustvo i akumulirano znanje radnika "Elektroprenosa" u oblasti projektovanja, izvođenja i eksploatacije objekta 110, 220 i 400 kV, koje je omogućilo izradu vlastitih Tehničkih preporuka za projektovanje, polaganje i ispitivanje kablova 110 kV sa izolacijom od umreženog polietilena sa metalnim strujno vodljivim plaštom.

ELEMENTI PROJEKTA "S-110"

Osnovni zadatak Projekta "S-110" bio je povezivanje energetskog čvorišta 110 kV na slobodnom teritoriju izvan Sarajeva, sa transformatorskom stanicom Sarajevo 14 u gradu. U okviru ovog programa bila je obuhvaćena izgradnja niza objekata. Osim jezgra ovog projekta, kablovske veze u dužini od 20 km koji povezuju nadzemni vod sa Trafostanicom Sarajevo 14 bilo je potrebno omogućiti i kablovsko povezivanje sa trafostanicama Sarajevo 7 i Sarajevo 5. Osim navedenih kablovskih veza bilo je neophodno izgraditi novi spojni dalekovod dužine 4 kilometra koji povezuju dalekovod sa kablom, novi dalekovod između trafostanica Sarajevo 7 i Sarajevo 2, te izgraditi dijelove dalekovoda i novih rasklopnih postrojenja, ugradnju novih prekidača i odvodnike prenapona. Bilo je potrebno sanirati postojeće dalekovode, postrojenja, objekte i transformatore.

Učesnici realizacije projekta "s-110"

"ELEKTROPRENOS" Sarajevo nosilac je većine aktivnosti na realizaciji Projekta ispred JP "Elektroprivreda BiH".

Najznačajniji učesnici su:

- "GTZ" Agencija Njemačke Vlade preko koje je realizirana donacija.
- "MKM" – BUDAPEST
Isporučilac kabla
- "TURK SIEMENS" – ISTAMBUL
Isporučilac kabla
- "SEBA – DYINATRONIC"
Isporučilac ispitne opreme

- “ENERGOINVEST” – SARAJEVO
Izvođač radova na izgradnji dalekovoda Sanaciji SF 6 Postrojenja ispitivanja kabla
- GIK “HIDROGRADNJA” SARAJEVO
Izvođač građevinskih radova
- “VRANICA” d.d. SARAJEVO
Izvođač građevinskih radova
- GP “BOSNA” SARAJEVO
Izvođač građevinskih radova
- “IVAKOMERC” – SPLIT
Prevoz kablova
- “CENTROTRANS” – TRANZIT SARAJEVO
Prevoz kablova

Civilna zaštita i 1. Korpus Armije R/F BiH dali su poseban doprinos u realizaciji Projekta.

REALIZACIJA PROJEKTA

Nakon donošenja Odluke Vlade R/F BiH o realizaciji Projekta pristupilo se izboru trase i projektovanju objekta.

Iskop kablovske trase počeo je početkom augusta 1995. godine. Prvi kablovi stigli su početkom oktobra 1995. godine.

Polaganje kabla, izrada spojnica i kablovskih završnica, te ispitivanje kabla do Trafostanice Sarajevo 14 izvršeno je 14.12.1995. godine čime su ovi objekti stavljeni u pogon. Završni radovi na polaganju kabla od Trafostanice Sarajevo 2 do Trafostanice Sarajevo 5 obavljani su 16.01.1996. godine kada je stavljena u pogon.

Evo nekih kvantitativnih pokazatelja.

- Kablovski rovovi iskopani su u dužini od 25 kilometara.
- Iskopano je 15.850 metara kubnih zemlje.
- Izvršen je prosjek šume u površini od 120.000 m².
- U kablovski rov položeno 4.400 m³ pijeska.
- Izgrađeno je betonskih kuća i položeno polietilenskih cijevi 2.600 m.
- Položeno je betonskih ploča u dužini od 12.500 m.
- Utrošeno je 300 kg eksploziva i 25.000 m detonirajućeg štapina.
- Na iskopu je dnevno bilo angažovano i po 350 radnika Civilne zaštite.

UKLJUČENJE OBJEKTA “S-110” U ELEKTROENERGETSKI SISTEM

S obzirom da je u realizaciji Objekta “S-110” ugrađivana oprema koja do sada nije korištena u elektroenergetskom sistemu Bosne i Hercegovine, izrađen je poseban program uključjenja koji je obuhvatio i analizu naponskih prilika u mreži.

Svečano uključenje kablovske veze do Trafostanice Sarajevo 14 obavljeno je 15.12.1995. godine u prisustvu velikog broja visokih zvanica iz R/F Bosne i Hercegovine i inozemstva.

Zbog vremenskih neprilika svečanom otvaranju nije mogao prisustvovati ministar inozemnih poslova Republike Njemačke gospodin Klaus Kinkel. Uključenje Objekta u ime njemačke vlade izvršio je ambasador Njemačke u Bosni i Hercegovini gospodin Johan Preisinger.

Završetak obimnog i složenog posla obilježen je dodjelom priznanja firmama i pojedincima iz zemlje i inozemstva.

Iako se završetak projekta “S-110” poklapa sa završetkom rata u BiH, odnosno njegovo puštanje u rad i isporuka električne energije u grad Sarajevo, poklapa se sa uspostavljanjem konačnog mira, njegov značaj je ogroman. Prvo, uspostavom neovisnog načina snabdijevanja grada Sarajeva energijom, uz sve ostale uspjehe na vojnom i političkom planu, nedvojbeno je ojačana pregovaračka pozicija naših političkih predstavnika na mirovnim pregovorima na kraju 1995. godine koji su rezultirali mirovnim sporazumom.

Drugo, Sarajevo je dobilo jedan moderan i kvalitetan objekat za prenos električne energije kakav i dolikuje jednoj metropoli. Tim prije što je mirovnim sporazumom koji je postignut Sarajevo i u energetske smislu ostalo podijeljeno, i to na način da je jedna od dvije trafostanice 400kV (Lukavica) ostala u srpskom entitetu, čime bi, da nije Projekta “S-110”, tri trafostanice 110/10 kV na lijevoj obali Miljacke ostale bez mogućnosti napajanja električnom energijom.

Treće, Elektroprivreda BiH se kroz ovaj projekat opremila opremom i iskusnim i obučanim ljudima za kasniju opremu i izgradnju novih energetske objekata.

GEOSTRATEŠKI POLOŽAJ SARAJEVA I IGMANA I CILJEVI AGRESIJE NA BIH, SA POSEBNIM OSVRTOM NA SARAJEVO I NAŠU ODBRANU

Bosanskohercegovački prostor je karakterističan po planinskom reljefu, ispresijecanom riječnim dolinama sa većim brojem visoravni, polja i uvala.

Isto se može reći i za srednju Bosnu sa Sarajevom kao glavnim centrom tog područja. Sarajevo leži u dolini rijeka Miljacke, Željeznice i Bosne i niza manjih rječica i potoka. Okruženo je Romanijom, Trebevićem, Igmanom i Ozrenom u bližem prstenu i Jahorinom, Treskavicom, Bjelašnicom, Ivan-planinom i Zvijezdom u daljnjem prostoru. Sve su to planine preko hiljadu metara nadmorske visine a neke od njih prelaze i visinu od 2.000 metara. Sve su obrasle šumom sa dosta pašnjaka i visoravni, pune izvora, potoka, rječica i rijeka.

Sarajevo je glavno komunikacijsko čvorište Bosne i Hercegovine (putni, željeznički i avio saobraćaj), poštansko i telekomunikaciono čvorište, kao i informativno čvorište. Pored toga Sarajevo je privredni, trgovački, finansijski, kulturni, vjerski i turistički centar Bosne i Hercegovine.

Sve je to opredijelilo da je Sarajevo bilo i ostalo glavni grad Bosne i Hercegovine. Kao takvo, oduvijek je bilo stratezijski cilj za agresore na BiH: Tursku, Austrougarsku, Njemačku, Italiju. U zadnjoj agresiji na BiH Sarajevo je bilo jedan od glavnih stratezijskih ciljeva agresora, ako ne i glavni.

S obzirom da je Sarajevo u toku agresije na Bosnu i Hercegovinu jedini izlaz imalo preko Igmana, to je za odbranu Sarajeva a time i BiH, Igman bio presudan. Padom Igmana pretpostaviti je da bi palo i Sarajevo a onda, najvjerovatnije, i Bosna i Hercegovina.

Imajući u vidu specifičnost BiH a posebno njen nacionalni sastav, svi sukobi i početak raspada SFRJ imali su poseban odraz na BiH. Iz Srbije i Crne Gore prenošeni su svi oblici nacionalne mobilizacije Srba. Na brojnim mitinzima podrške Miloševiću i njegoj politici prema BiH vršena je homogenizacija bosanskih Srba.

STRATEŠKI CILJEVI VELIKOSRPSKE AGRESIJE

Blokadom rada državnih institucija BiH, Radovan Karadžić je stvorio sebi i svojim istomišljenicima prostor za stvaranje paradržavnih srpskih institucija i teritorija uz podršku JNA sa konačnim ciljem priključenja Bosne i Hercegovine „Velikoj Srbiji“.

U tu svrhu donešene su razne odluke, propisi i deklaracije a među njima su najkarakterističnije:

- odluka poslanika kluba SDS i Srpskog pokreta obnove o osnivanju skupštine srpskog naroda u BiH - 27.10.1991. godine,
- odluka skupštine srpskog naroda o verifikaciji proglašenih autonomnih oblasti u BiH - 21.11.1991. god.,
- odluka skupštine srpskog naroda o teritoriji opština, mjesnih zajednica i naseljenih mjesta u BiH koja se smatraju teritorijom Savezne države Jugoslavije - 21.11.1991. godine,
- odluka skupštine srpskog naroda da se pristupi formiranju „Republike srpskog naroda“ - 21.11.1991. godine,
- odluka o ostajanju srpskog naroda u zajedničkoj državi Jugoslaviji,
- deklaracija o proglašenju Republike srpskog naroda BiH - 09.01.1992. g.,
- odluka o strateškim ciljevima srpskog naroda u BiH - 12.05.1992. godine.

Ovdje je riječ o šest strateških ciljeva:

1. Državno razgraničenje od druge dvije nacionalne zajednice,
2. Koridor između Semberije i Krajine,
3. Uspostavljanje koridora u dolini rijeke Drine, odnosno eliminisanje rijeke Drine kao granice između srpskih država,
4. Uspostavljanje granice na Uni i Neretvi,
5. Podjela grada Sarajeva na srpski i muslimanski,
6. Izlazak Republike srpske na more.

Pripremajući se za rat Radovan Karadžić je, preko institucija srpske vlasti u Bosni i Hercegovini, krajem oktobra 1991. godine naredio:

- formiranje i uspostavljanje komandnih mjesta,

- punu mobilizaciju i gotovost TO pod kontrolom srpskih vlasti,
- pretpočinjavanje jedinica TO korpusima JNA.

Međunarodno priznanje Bosne i Hercegovine 6. aprila 1992. godine poslužilo je Radovanu Kardžiću da isto veče proglasi Srpsku republiku Bosnu i Hercegovinu. On je postao njen predsjednik.

Priznanjem BiH kao nezavisne države, srpski nacionalisti su konačno shvatili da pregovorima i na miran način ne mogu BiH pripojiti Jugoslaviji. Aktiviran je već pripremljeni plan agresije koji se bazirao na upotrebi vojne sile: JNA i oružanih srpskih formacija i grupa iz Srbije, Crne Gore, Hrvatske i BiH. Cilj je bio uspostavljanje i zaposjedanje granice „velike Srbije“. Za ostvarenje cilja agresije planerima su stajale na raspolaganju: JNA u BiH sa preko 80.000 pripadnika, dobrovoljačke jedinice sa oko 70.000 pripadnika i formacije SDS sa oko 20.000 pripadnika.

Agresorske snage imale su na raspolaganju za agresiju na BiH oko 500 tenkova, 400 oklopnih transportera i 1.000 artiljerijskih oruđa većeg kalibra.

Pored ovih snaga, za agresiju na BiH angažuju se i snage novosadskog, valjevskog, užičkog i podgoričkog korpusa, te sastavi specijalnih snaga iz Niša.

Očekivalo se ne samo od planera i izvršioca agresije, nego i od međunarodnih analitičara da će BiH pasti pod srpsku kontrolu za veoma kratko vrijeme, za 10 do 15 dana, a najduže za dva do tri mjeseca.

Svijetu je agresija predstavljena kao nametnuti građanski, međureligijski rat sa akcentom na zaštiti srpskog naroda od islama i očuvanja krnje Jugoslavije. Da li namjerno ili zbog nepoznavanja stvarnih činjenica, dobar dio zemalja međunarodne zajednice prihvatili su takvo viđenje rata u Bosni i Hercegovini.

Međutim, da se radi klasičnoj agresiji na Bosnu i Hercegovinu vidi se iz sljedećeg:

1. riječ je o projektu stvaranja „velike Srbije“ planiranom u intelektualnim, vjerskim krugovima Srbije u čiji sastav je trebalo da uđe i BiH.
2. Rukovođenje i komandovanje VRS vrši se iz Beograda od strane Generalštaba Vojske Jugoslavije.
3. Postavljanje komandnog kadra na dužnosti, planiranje i izvođenje važnijih borbenih dejstava bilo je u nadležnosti Generalštaba Vojske Jugoslavije.
4. Srbija i Crna Gora nosile su teret političke, medijske, logističke i finansijske podrške agresiji,
5. Na okupiranim područjima BiH uspostavljao se, u svim oblastima života, sistem kao sastavni dio državnog sistema Jugoslavije (moneta, obrazovanje, jezik, pravosuđe itd.)
6. Nije uspostavljano nikakvo razgraničenje između BiH, Srbije i Crne Gore,

7. Državne institucije Jugoslavije su od početka pa do kraja rata bile uključene u mirovne napore međunarodne zajednice u BiH kao jedan od kompetentnih sagovornika.

ULOGA JNA U IZVOĐENJU AGRESIJE NA BIH

JNA je krajem 1991. godine pod plaštom vojnih vježbi i spječavanja mogućih etničkih sukoba razmjestila svoje snage širom Bosne i Hercegovine, preuzevši kontrolu nad repetitorima, centrima veze, rakersnicama puteva, važnim industrijskim centrima i drugim važnim objektima.

Zajedno sa srpskim rukovodstvom u BiH, JNA priprema planove za agresiju na BiH. Izmještaju se jedinice i materijalnotehnička sredstva sa prostora gdje pretežno žive Hrvati i Bošnjaci na nove lokacije na prostorima naseljenim Srbima. Vrš se intenzivno naoružavanje dobrovoljačkih jedinica na području pod kontrolom srpskih vlasti. Procjene govore da je početkom 1992. godine u BiH bila najveća koncentracija vojske po jednom kvadratnom kilometru u svijetu.

Uloga JNA u Bosni i Hercegovini vidi se iz dokumenta „strogo povjerljivo“ broj 908-1 od 20.03.1992. godine komandanta Druge vojne oblasti generala Milutina Kukanjca, iz kojeg je vidljivo:

- učešće JNA u naoružavanju i opremanju dobrovoljačkih jedinica,
- sprega JNA i SDS-a,
- opredjeljenje JNA za rat u BiH,
- negativan odnos prema Bošnjacima i Hrvatima,
- narastanje dobrovoljačkih jedinica na 69.198 ljudi,
- podjela oružja od strane JNA Srbima - 51.900 komada a od SDS-a 17.298 komada,
- podjela 300 automatskih pušaka penzionisanim oficirima u Sarajevu,
- izmještanje skladišta sa naoružanjem JNA i TO u „srpske krajeve“.

Tokom 1991. i početkom 1992. godine na svim dominantnim objektima oko Sarajeva JNA je pripremila vatrene položaje za: artiljerijska oružja, oruđa PVO i za teško pješadijsko naoružanje sa kojih se moglo dejstvovati neposredno ili posredno po Sarajevu.

Izmještanjem jedinica JNA van naseljenih mjesta, posjedanjem položaja i ostvarenjem sadejstva sa formacijama SDS-a blokirano je Sarajevo, što će biti njegoa sudbina više od 3 godine (44 mjeseca).

U neposrednoj blokadi Sarajeva angažovano je 10 brigada JNA sa oko 10.000 vojnika uz podršku 65 tenkova, 40 oklopnih transportera, 150 topova i haubica kalibra 105 do 155 mm, 13 višecjevnih bacača raketa 128 mm, raznih minobacača preko 300 komada, oko 30 protivavionskih topova 30/2 mm, i mnoštvo drugih sredstava za podršku. Agresor je raspolagao i velikom brojem protivoklopnih borbenih sredstava, oko 230 topova i oko 80 raketnih protivtenkovskih oruđa.

Na Palama kod Sarajeva izvršena je veća koncentracija oružanih formacija iz Srbije, Crne Gore, Ukrajine i Rusije. To su bile snage za prljave poslove. Pripadnici navedenih sastava najčešće su bili problematični ljudi: psihopate, kriminalci itd. Pljačka i imovinska korist bili su im osnovni motiv za angažovanje. Bili su uvezani u jedinstven sistem rukovođenja i komandovanja.

POLITIČKI, EKONOMSKI I VOJNI CILJEVI SRPSKE HEGEMONISTIČKE POLITIKE

Karakteristike agresije na Bosnu i Hercegovinu proizilaze iz političkih, ekonomskih i vojnih ciljeva i srpske hegemonističke politike, kao i shvatanja uloge Srbije na Balkanu i u Evropi iskazane u „MEMORANDUMU SRPSKE AKADEMIJE NAUKE I UMJETNOSTI“ (SANU). Cilj je uspostavljanje države u kojoj će živjeti svi Srbi i gdje će Srbi ostvariti potpunu dominaciju. Realizacija ideje velike Srbije nije se mogla izvesti bez promjene granica, a promjene granica nisu se mogle izvesti bez upotrebe sile i ostalim oblicima djelovanja, suprotnim odredbama međunarodnog ratnog prava i ženevskih konvencija.

Bosna i Hercegovina i njen glavni grad Sarajevo, po tim planovima, bili su uključeni u stvaranje velike Srbije.

Iz memoranduma SANU mogu se izvesti politički ciljevi agresora na Bosnu i Hercegovinu i Sarajevo:

PRVI CILJ: ne dozvoliti suverenitet Bosne i Hercegovine, jer to može imati krupne posljedice za srpsku državu. Posebno u Sarajevu kao glavnom gradu BiH treba „ubiti“ duh multietičnosti i time dokazati da je zajednički život nemoguć. Ukoliko muslimani ne prihvate ponuđeno, ustupiti im srednjobosanski prostor (rezervat). U ovom slučaju muslimane iz Sarajeva preseliti u Srednju Bosnu ili, kako kaže Vojislav Šešelj, „u Anadoliju“. U sklopu ovog cilja realizovati posredni cilj koji je vezan za dokazivanje nepostojanja bošnjačke autohtonosti na prostoru Bosne i Hercegovine.

DRUGI CILJ: Grad Sarajevo je od vitalnog interesa za srpski narod, to je „srpski grad“ i on po svaku cijenu mora pripasti Srbima. Većina zemlje u Sarajevu je „srpska“, kroz historiju Sarajevo je bilo „srpsko“, te u ovom vremenu velikih svjetskih promjena i stvaranja novog svjetskog poretka realizirati historijski zadatak „stvaranje srpskog Sarajeva.“

TREĆI CILJ: „Srpsko Sarajevo“ treba da bude glavni grad „srpske BiH“ koja bi bila u novoj jugoslovenskoj državi zajedno sa Srbijom i Crnom Gorom. Nesrpskom narodu, posebno muslimanima ponuditi jedan dio grada (Stari Grad) i u njemu život sa rješenjima koja neće ugroziti poziciju „srpskog Sarajeva“.

Ciljeve agresije na Bosnu i Hercegovinu agresor je planirao realizovati „posrednim nastupanjem“, raznovrsnim postupcima u politici, ideologiji, ekonomiji, informativnoj sferi a potom i otvorenom agresijom.

Glavni cilj agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu i Sarajevo je nasilna promjena granica, uključivanje BiH u Saveznu Republiku Jugoslaviju i pretvaranje Sarajeva u vjekovni „srpski grad“, uništenje ili protjerivanje bošnjačkog naroda, njegovo svođenje na određenu cifru u BiH (do 10%) koja neće činiti smetnju za provođenje srpskog hegemonizma.

Da bi ostvario glavni cilj agresije na RBiH i Sarajevo, agresor je predvidio postupno ostvarivanje više vojnih ciljeva.

PRVI CILJ: Izvršiti informativnu, PTT, putnu, željezničku i avio blokadu BiH a posebno Sarajeva kao glavnog grada BiH. Realizacijom ovog cilja želio se spriječiti protok informacija o vojnim aktivnostima na prostoru BiH i šire, Evrope i svijeta. Takođe, agresor je želio spriječiti protok informacija, saobraćaj i veze Sarajeva sa drugim dijelovima Bosne i Hercegovine.

DRUGI CILJ: stvaranje jake i pouzdane obavještajne mreže pomoću koje vršiti pritisak na bošnjačke vođe da prihvate koncept krnje Jugoslavije sa BiH u njoj. U tom cilju intenziviraju se pritisci upotrebom svih sredstava, pa i vojne sile. Nastoje se vrbovati bošnjački kadrovi sa ciljem razbijanja bošnjačkog korpusa, a time slabiti snaga odbrane Bosne i Hercegovine.

Poznati historičar Noel Malkolm u svojoj knjizi *Povijest Bosne* na strani 300 kaže: „Vođa male muslimanske stranke MBO Adil Zulfikarpašić, pokušao je početom avgusta 1991. godine, sklopiti sa Karadžićem historijski sporazum koji bi garantovao integritet BiH.“ Realne analize pokazuju da je taj sporazum bio intriga na putu rušenja političke i državotvorne posebnosti Bošnjaka, što znači da je koncept tog sporazuma bio zasnovan na velikosrpskim planovima i ciljevima.

TREĆI CILJ: Okupirati teritorij i institucije države BiH, stvoriti stanje beznađa, prije svega u Sarajevu i drugim većim gradovima. Realizacijom ovog cilja počinje agresija na RBiH. Agresor nastoji brzim i energičnim dejstvima zauzeti zgradu Predsjedništva RBiH, izvršiti rasjecanje grada na dva dijela linijom Pofalići-Kasarna Maršal Tito Vraca, razbiti i uništiti branioc Sarajeva.

ČETVRTI CILJ: Rušiti, uništavati, paliti privredne objekte, skladišta materijalnih sredstava, rezerve hrane i goriva.

PETI CILJ: Stvaranje straha kod stanovnika i branioca Sarajeva neselektivnim granatiranjem po cijelom gradu, dejstvom artiljeriskih oruđa, koristeći rasprskavajuću municiju, formiranje logora, sabirnih centara i zatvora za mučenje i likvidaciju civila, i progon nesrpskog stanovništva sa prostora kojeg okupira.

Agresor nije uspio ostvariti ni političke niti vojne ciljeve agresije na Bosnu i Hercegovinu i Sarajevo, prvenstveno zahvaljujući moralnoj snazi branilaca i stanovništva i zbog toga što se agresija temeljila na: genocidu, ekonomicidu, urbicidu i kulturocidu.

DILEMA O NEZAPOSJEDANJU IGMANA I BJELAŠNICE

Meni, a vjerujem i drugima nameće se dilema i pitanje: ***zašto agresor nije zaposjeo Igman i Bjelašnicu kada i ostale objekte oko Sarajeva?***

Ovdje ću ponuditi svoja razmišljanja i odgovore:

1. Agresor je zaposjeo glavne komunikacijske izlaze i ulaze u Sarajevo:

- prema jugozapadu Ilidžu, Hadžiće, Rakovicu i izlaze prema Mostaru i Kiseljaku,
- prema sjeveru Rajlovac, Vogošću, Ilijaš i izlaze prema Zenici i Tuzli,
- prema istoku Pale, Mokro i izlaze prema Goraždu,
- prema jugu Lukavicu, po dubini Kalinovik i izlaz prema Foči.

Time je blokirao sve glavne ulaze i izlaze iz Sarajeva.

2. Agresor je posjeo objekte oko Sarajeva i rasporedio adekvatna sredstva za dejstvo po Sarajevu. Igman i Bjelašnica u tom smislu su mu bili nepotrebni, jer većinu prostora ispred Igmana u pravcu Sarajeva držale su agresorske snage, sem uskog koridora: Hrasnica-Sokolović kolonija-Butmir, koji je pokrivao sa Gavrića brda i Ilidže.

3. Moguće da je agresor namjerno ostavio mogućnost bošnjačkom narodu da napušta Sarajevo.

Kada je agresor konačno shvatio da je pogriješio što pravovremeno nije zaposjeo Igman i Bjelašnicu, a posebno zbog toga što su snage ARBIH proširile slobodni prostor oko Igmana i Bjelašnice i onemogućile agresoru da koristi putnu komunikaciju Sarajevo-Trnovo-Foča i Sarajevo-Trnovo-Kalinovik-Nevesinje, organizovao je, pripremio i izveo operaciju u proljeće i ljeto 1993. godine sa ciljem obezbjeđenja komunikacije Sarajevo-Trnovo-Foča, Trnovo-Kalinovik i potpune blokade Sarajeva. Uspio je potisnuti snage ARBIH sa: Grepka, Rogoja, Trnova, Bjelašnice, Treskavice i dobrog dijela Igmana ali nije uspio zatvoriti obruč oko Sarajeva.

Druga dilema koja mi se nameće je: ***Da li je i ko je naredio, organizovao, pripremio i posjeo Igman i Bjelašnicu i sa kojim ciljem?*** Proveo sam dosta vremena u

arhivu ARBIH, a da nisam naišao ni na jedan akt od strane Vrhovne komande ŠVK niti Okružnog, odnosno regionalnog Štaba TO Sarajevo.

Ne znam da li postoji na drugom mjestu pisani akt neke druge komande odnosno, stanica javne bezbjednosti Hadžića ili Trnova. Znam, kada sam prvi put u maju 1992. godine boravio na Igmanu, da su tu bile snage: Odreda Igman TO Hadžići, Artiljerijska jedinica TO Hadžići, snage civilne policije Hadžića i Trnova i da je na Bjelašnici bio jedan vod iz sastava TO Hadžići.

Kasnije su na Igman dolazili i drugi sastavi.

Treća dilema koja mi se nameće je: ***kada su Vrhovna komanda OSRBH (mislim na Predsjedništvo RBiH i ŠVK) shvatili (ako su shvatili) značaj Igmana i Bjelašnice za odbranu Sarajeva i Bosne i Hercegovine, zašto mu onda nisu pridavali takav značaj?*** Zašto su vukli niz pogrešnih poteza i tek kada je zaprijetila potpuna blokada Sarajeva, onda su povukli pravi potez, uspostavili su sistem rukovođenja i komandovanja i obezbijedili da Igman ne padne u ruke agresora a poslije da se širi slobodan prostor oko Igmana i Bjelašnice?

DEZINFORMACIJE O STVARNIM SNAGAMA ODBRANE NA IGMANU

Navešću nekoliko karakterističnih, po meni nejasnih i nepromišljenih postupaka, odluka i naređenja.

Boravkom na prostoru Hadžića i Igmana u periodu juni-juli 1992. godine dolazim do saznanja o zanimljivim dešavanjima i događajima od kojih izdvajam sljedeće:

Uočio sam da mnogi sa Igmana, iz Hadžića i Hrasnice održavaju telefonske kontakte sa predsjednikom Izetbegovićem, Načelnikom ŠVK TO RBiH Seferom Halilovićem i drugim značajnim ličnostima u Sarajevu. Pričaju i ono što treba i što ne treba, ne vodeći računa da agresor ima mogućnosti da prisluškuje razgovore. Lažu kako na Igmanu i okolini ima toliko snaga, da je pitanje samo vremena kada će ući u Sarajevo. Zanimljivo je da u tim dezinformacijama učestvuju i doskorašnji pripadnici JNA.

Međutim, stvarna snaga na Igmanu u to vrijeme bila je sljedeća:

- Igmanski odred TO sa jednom četom oko 70 ljudi i izviđačko diverzanskim vodom do 25 ljudi,
- artiljerijska jedinica oko 30 ljudi,
- specijalna jedinica pod komandom "Zuke" (Zulfikar Ališpago) do 100 ljudi.

Kasnije dolaze jedinice "Crni labudovi" oko 50 ljudi.

Na Bjelašnici se nalazi jedan vod oko 20 ljudi.

Na Grkarici su snage civilne policije Trnovo oko 25 ljudi.

Ukupno na Igmanu i Bjelašnici 320 ljudi.

U sklopu lažne propagande koju posebno lansira Sead Rekić, inače glavni inspektor MUP RBiH, je i skori dolazak „Daidže“ sa velikim snagama, sa „korpusom Kralj Tomislav“ na Igman, sa ciljem oslobađanja Sarajeva. Tačno je da se u to vrijeme na prostoru Hercegovine, tačnije između Jablanice i Konjica pojavio i boravio „Daidža“ (Mate Šarlija, Nijaz Batlak). Dolaskom na te prostore počinje da piše naredbe i da smjenjuje legalne komandante TO (slučaj sa komandantom TO Jablanice). O tome me obavještava Zejnil Delalić.

Obojica zaključujemo da je „Daidža“ ubačen od hrvatskog rukovodstva i da želi da pod svoju komandu (komandu Hrvatske vojske, pošto je on hrvatski general) stavi što veći teritorij Bosne i Hercegovine, u prvom redu Hercegovine, sve do Ivan Sedla. Otprilike to bi trebao da bude isti scenario po uzoru na JNA odnosno Vojsku savezne Jugoslavije koji su okupirali najveći dio teritorije BiH bez borbe, pod izgovorom, to jest u namjeri da sačuvaju Jugoslaviju (odnosno veliku Srbiju). I jedni i drugi imali su oslonac na snage u BiH koje su ih svesrdno podržavale (VRS i HVO).

Donosimo odluku da direktno zaprijetimo „Daidži“, ultimativno tražimo da odmah povuče svoju naredbu i da takvo što ne čini ubuduće, inače će biti protjeran sa ovih prostora. Ne znam da li je pisao naredbu o poništenju izdate naredbe o smjeni jablaničkog komandanta TO, ali više nije bilo sličnih naredbi.

SUSRET SA „DAIDŽOM“

Jednog dana, u razgovoru sa Seferom Halilovićem, on me pita za „Daidžu“ i naređuje mi da odem i vidim šta to on hoće te da procijenim i ocijenim šta on može. Znajući da „Daidžu“ propagira Rekić, tražim da me on odvede do njega. Rekić to prihvata i odlazimo u selo Kostajnicu kod „Daidže“. Iznenaden sam njegovom pojavom. Visok, mršav, sijed starac, lagano ustaje iz fotelje, još laganije se kreće, govori tiho, gotovo nečujno. Poslije pozdrava i upoznavanja (zaključujem da se on i Rekić poznaju), on naređuje da mu se pozovu pomoćnici. U sobu ulaze dvojica sredovječnih ljudi, dobro građenih, razvijenih, snažnih, koji sjedaju pored njega. „Daidža“ iz notesa vadi komadić kariranog, skoro pocijepanog papira i pokazuje mi ga govoreći:

- Vidi ovo! Mene je predsjednik Izetbegović ovlastio da prikupim snage u BiH i sa snagama iz Hrvatske (HV) oslobodim Sarajevo.

Odgovaram:

- Mene je baš zbog toga i poslao Načelnik ŠVK OS RBiH da se susretnemo i dogovorimo zajedničko djelovanje.

Posmatram papir i čitam šta je napisano na njemu. Na njemu pisanim slovima piše:

“Ovlašćujem ‘Daidžu’, komandanta Korpusa kralj Tomislav da sa svojim snagama i snagama koje se nalaze na prostoru Mostar -Sarajevo, deblokira Sarajevo.”

U potpisu je, kako sam zaključio, potpis Alije Izetbegovića, pošto sam imao priliku da ranije vidim potpis predsjednika.

- Dobro – kažem - prikupite i dovedite snage sa kojima raspolazete, a ja ću prikupiti snage TO. Napravićemo plan i pokušati deblokirati Sarajevo.

-Dobro! - odvrća „Daidža“.

Rastajemo se uz pozdrav do skorog viđenja. Po povratku na Igman izvještavam načelnika štaba Halilovića o susretu sa „Daidžom“ a on odgovara:

- U redu, vidjeti ćemo šta ćemo dalje činiti sa njim.

Prošlo je negdje oko 15 dana kada me ponovo zove Sefer Halilović, najvjerovatnije pod pritiskom, ne znam od koga, mogu samo pretpostaviti, i naređuje:

- Otiđi dolje kod tog starca - znamo obojica da je riječ o “Daidži” - i konačno utvrdi šta može a ne šta hoće! Odmah me o tome izvijesti.

Ponovo sa Rekićem odlazim kod „Daidže“ u selo Kostajnicu. On, nervozan, hoda od vrata do prozora i nazad. Isti ljudi oko njega (poslije rata sam saznao da se radilo o Suadu Čupini i Neziru Fišiću). Nakon kratkog vremena ljutito prozbori:

-Eto, ja hoću da pomognem BiH, narodu BiH i Sarajevu a vi mi to ne date !

-Ko vam to “Daidža” ne da? - pitam - kada je nama glavna preokupacija deblokada glavnog grada, i zato sam tu da se konačno dogovorimo oko svega.

-Dobro! – opet će „Daidža” ljutito - Kaži. Slušam.

Nastojim da budem što kraći i jasniji:

- „Daidža”, ja sam došao po naređenju Sefera Halilovića, Načelnika Š TO RBiH, sa ciljem da dogovorimo i utanačimo zajedničko djelovanje. Prenosim Vam ono što mi je naredio Sefer:

- Daj konačno utvrdi sadejstvo sa „Daidžom” i snagama kojima on raspolaze. Ponudi mu da ako on bude raspolagao sa većim snagama od tebe (misli na snage TO koje bi mi mogli angažovati za deblokadu Sarajeva) da on bude komadant operacije, a u protivnom ti ćeš biti komadant operacije, a njemu ćeš dodijeliti zadatak u okviru plana operacije za deblokadu Sarajeva - . To je to.

Mislim da me je Daidža razumio, a posebno da su me razumjeli njegovi saradnici Čupina i Fišić. Bez riječi napušta kancelariju i ne pojavljuje se više. Čekamo još desetak minuta, kada nas Čupina obavještava da je Daidža legao i da se odmara.

Shvatio sam da mogu da se vratim nazad, što sam i učinio; ne sjećam se da li se tada sa mnom vratio Rekić.

Po povratku na Igman javljam Seferu da od Daidže nema ništa i da je istina ono što smo Zejnil Delalić i ja ranije zaključili. Poslije ovog susreta sa Daidžom više ga nisam vidio. Samo mi je jedne prilike, negdje u proljeće 1993. g , dok sam bio na jednom od sastanaka u Pazariću, od vozača - sa svojim obezbjeđenjem uz oružanu prijetnju - oteo i odvezao terensko vozilo, jedino koje smo imali u Odsjeku ŠVK u Visokom. Nikada ga nije vratio. U to vrijeme Daidža je po naređenju ŠVK bio član komande na Igmanu. Ne znam čija je to bila ideja, ali znam da od toga nije bilo nikakve koristi. Posebno mi je nejasno kako ŠVK ARBiH uvrštava u jednu jako privremenu komandu generala Hrvatske vojske.

KONTRADIKTORNA NAREĐENJA

Za vrijeme mog boravka na Igmanu u svojstvu komandanta TG-I „Igman“ dobijam ili preko mene dolaze kontradiktorna naređenja od ŠVK TO R BiH, od predsjednika Izetbegovića i MUP-a R BiH. Upečatljiv su primjer naređenja koja dolaze vezana za Fikreta Prevljaka.

Prvo dolazi naređenje Načelnika ŠVK TO za njegov i odlazak njegove jedinice, Izviđačko-diverzantske čete, za Goražde. On odbija izvršiti to naređenje i odgovara Načelniku ŠVK TO da on sluša samo naređenja od predsjednika Izetbegovića. Sutradan dolazi naređenje istog sadržaja, ali, uz potpis Sefera Halilovića, tu je i potpis Alije Izetbegovića. Fikret Prevljak ponovo odbija da izvrši to naređenje. Naredni dan slijedi naređenje od Načelnika ŠVK Halilovića da se Fikret uhapsi i stavi pod vojni sud zbog odbijanja da izvrši naređenje. Niko i ne pokušava da uhapsi Prevljaka. Tek nakon desetak dana dolazi naređenje po kome se Fikret Prevljak postavlja za komandanta ŠTO Ilidža. Na toj dužnosti i dužnosti komandanta 4. motorizovane brigade ostaje skoro do kraja rata.

Poučen iskustvom da se sa ovakvim snagama kojim se raspolaže na prostoru moje odgovornosti, a u vezi sa deblokadom Sarajeva, ne može ništa postići općim napadom, zaključujem da je efikasnije i korisnije planirati i izvoditi napade, odnosno akcije sa ograničenim ciljevima i oslobađati dio po dio teritorije prema Sarajevu. Tako smo planirali i uspješno izveli napade: na Brezovaču, Golo Brdo, Obeljak, Stupnik, objekte iznad Hadžića i između Hadžića i Ilidže, oslobodili ih i držali sve do ljeta 1993. godine. Potom je planiran i uspješno izveden napad na sela: Straište, Gornju i Donju Presjenicu, Svijenću, Staru Goru i Zoranoviće. Ona su vrlo uspješnom akcijom oslobođena za jedan dan.

Sve se ovo dešava tokom jula 1992. godine. Zaneseni uspjesima, komande i jedinice sa Igmana, Trnova i I Krajiška brigade koja u junu dolazi iz Hrvatske pod komandom Fikreta Čuskića (kasnije komandant Operativne grupe Krajina i NŠ 7K) planiraju i oslobađaju Trnovo početkom augusta 1992.

Krajem jula u komandi ŠTO Ilidža u Hrasnici susrećem pripadnike Jukine speijalne jedinice. Sjećam se tog susreta sa jednim od tih specijalaca. Ulazim u kancelariju kod Enesa Zukanovića, NŠTO Ilidža; poslije pozdrava on mi predstavlja čovjeka koji sjedi s njim u kancelariji:

- Ovo je pripadnik Specijalnih snaga Juke Prazine - i govori njegovo ime.

Osmjehujem se i pri tom pitam predstavljenog:

- Molim vas hoćete li mi objasniti koje su to vaše specijalnosti kojima se bavite?

On skače sa stolice, uzbuđen, uzjapuren govori:

-Ti ne priznaješ Juku Prazinu, našeg generala? Ko si ti? Njega priznaje Alija, priznaju ga svi!

- Ništa, ništa momčino! - smirujem ga ja i nastavljam: Mene samo zanimaju specijalnosti po kojima ste dobili ime.

Ljut, ne odgovara već napušta kancelariju. Zukanović kaže da to Juka šalje izvidnicu na Igman, te da ima namjeru da izađe iz Sarajeva. Kasnije će se to pokazati tačnim. Juka izlazi sa svojom ekipom na Igman ali poslije mog odlaska, tako da nismo imali priliku da se sretnemo.

Negdje krajem jula 1992. godine u Sarajevo ulazi Fadil Đozo sa Mirsadom Čatićem i donose, između ostalih, naređenja po kojima se svi ljudi koji su u junu na moj prijedlog smijenjeni ili postavljeni, vraćaju na prethodne funkcije sem Mirsada Čatića koji je postavljen za komandanta TG-2, a za komandanta TG-1 postavlja se Zejnil Delalić. Fadil Đozo mi pokazuje to naređenje. Pitam ga ima li kakvo naređenje za mene, a on kaže da ne zna ništa. Tražim razgovor i razgovaram sa Seferom, pitam kuda ću ja a on odgovara:

- Vрати se u Visoko.

Tako se početkom augusta 1992. godine vraćam u Visoko i ulazim u Odsjek ŠVK Visoko, radeći na poslovima i zadacima operativca.

ODLAZAK SA IGMANA

Dugo sam po odlasku sa Igmana razmišljao o potezima predsjednika Izetbegovića i načelnika ŠVK Sefera Halilovića - zašto su napravili te promjene na Igmanu, i to baš u trenutku najvećih uspjeha, u zamahu širenja slobodne teritorije na i oko Igmana? Nisam pronašao pravi odgovor ni do dan danas. Pretpostavljam da ni jednom ni drugom nije bilo u interesu narušavanje sistema rukovođenja i komandovanja na Igmanu, a uistinu tako je ispalo. Promjenom čelnih ljudi na Igmanu, ranjavanjem Mirsada Ćatića, pogibijom Čede Domuza i dolaskom na Igman Juke Prazine, na Igmanu je iz dana u dan situacija postajala sve teža. Sistem rukovođenja i komandovanja ne funkcioniše.

Umjesto da se ljudi zaduženi za rukovođenje i komandovanje bave tim poslovima i da im je preokupacija borba protiv agresora, oni se sve više svađaju, jedni druge omalovažavaju. Na kraju dolazi i do međusobnih oružanih sukoba sa tragičnim posljedicama. Poznati su incidenti i napadi Juke i njegovih na ekipu ŠVK na čelu sa Vehbijom Karićem, maltretiranja pripadnika ŠVK od strane Dževada Rađe, u to vrijeme komandanta TO Hadžići. Posebno su karakteristični oružani okršaji Jukine i Zukine jedinice, a potom i konačan obračun sa Jukinom jedinicom i njeno rasturanje na Igmanu. Pod čudnim okolnostima na putu od Trnova prema Grepku stradaju Mirsad Ćatić, komandant TG-2 i Fadil Đozo. Naime, njihovo vozilo iz zasjede pogođeno je protivoklopnim projektilom. Fadil Đozo je poslije kraćeg vremena, ne dolazeći svijesti, preminuo u Zeničkoj bolnici. Mirsad Ćatić je teško ranjen, ostao je bez stopala, liječen u zemlji a potom prebačen u inostranstvo na liječenje. Vraća se krajem rata i stavlja na raspolaganje kao ratni vojni invalid. Novinar Huskić i vozač su najbolje prošli, bez ozljede, samo su kontuzovani od eksplozije projektila.

Napadači, očito je, imali su samo za cilj likvidaciju Mirsada Ćatića i Fadila Đoze, jer su poslije ispaljenog projektila pobjegli sa mjesta događaja. Nikakve druge borbene aktivnosti na tom prostoru i u to vrijeme nije bilo. Povezao sam ovaj slučaj sa mojim pomjeranjem sa Igmana, kao i izlaskom Juke na Igman i njegovim ponašanjem. Zaključio sam da je nekome bio cilj da po svaku cijenu razbije snage na Igmanu, sistem rukovođenja i komandovanja koji je bio zaživio i onemogućio daljnje uspjehe koji su bili evidentni. Ja sam nekome smetao što sam uspio tako heterogeni sastav na i oko Igmana da povežem, Mirsad Ćatić što je uspješno nastavio, a Fadil Đozo što je uspijevaao obezbjeđivati i ubacivati određena sredstva u Sarajevo i slati u Goražde. Posljedice svih ovih događaja na Igmanu i oko njega od augusta 1992. godine do augusta 1993. godine bile su kobne, teške.

Poslije augusta 1992. godine bilo je nekoliko pokušaja širenja slobodne teritorije i deblokade Sarajeva, ali, bez ikakvih uspjeha. Naprotiv, svi ti pokušaji kao epilog imali su teže posljedice po borce ARBiH, veliki broj je poginuo, još veći broj ranjen

a jedan broj je nestao. Karakterističan primjer je operacija "Koverat" o kojoj je dosta pisao Šefko Hodžić u svojoj knjizi *"Otpečaćeni koverat"*.

Između ostalog, zaključio sam da su na Igmanu ili oko njega, pa i šire ljudi bliski Hrvatskoj vojsci i Hrvatskom vijeću obrane, odnosno hrvatskom rukovodstvu. Među njima, pokazalo se, najistaknutiji su bili: Mate Šarlija, alias Nijaz Batlak Daidža, Jasmin Jaganjac, Armin Pohara i Juka Prazina. Posebno, bar za mene, je bilo neobjašnjivo da ti isti uživaju veliku naklonost našeg predsjednika Alije Izetbegovića. U to vrijeme stekao sam dojam da on više vjeruje njima nego nama iz vrha ARBiH. Ovo zaključujem po davanju i potpisivanju ovlaštenja za Daidžu, pokušaju da Jasmina Jaganjca postavi na čelo ARBiH, Armina Poharu šalje da kontroliše 3. korpus i 2. korpus i da uspostavi koordinaciju između njih. Juku Prazinu, poslije tragičnih događaja na Igmanu i kada ga Zejnil Delalić hapsi, oslobađa i oprašta mu sve, da bi Juka za kratko vrijeme otvoreno pristupio HVO u Mostaru. Te Izetbegovićeve poteze mogu da razumijem samo u kontekstu njegove eventualne namjere da po svaku cijenu, pa i takvu kakvu sam opisao, obezbijedi strateško savezništvo sa Hrvatskom.

ZNAČAJ IGMANSKOG BOJIŠTA ZA ODBRANU REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE

Poštovana gospodo, dragi saborci i prijatelji, pozdravljam vas i selamim. Drago mi je da sam danas među vama i sa vama i zahvaljujem organizatoru što mi je omogućio da danas govorim. Govorit ću o ZNAČAJU IGMANSKOG BOJIŠTA ZA ODBRANU REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE, naravno sa pozicija koje sam obavljao u Armiji Republike Bosne i Hercegovine i znanja kojima raspolazem o igmanskom bojištu.

Dugo vremena nisam se mogao obraćati javnosti i učestvovati na javnim ovakvim i sličnim skupovima iz poznatih razloga. Došlo vrijeme pa mogu govoriti i učestvovati na svim manifestacijama te mi je zbog toga i drago da danas mogu javno govoriti.

IGMAN. Riječ koja se ko zna koliko puta izgovorila u ratu, možda sto ili više puta dnevno, u Sarajevu ili van Sarajeva na prostorima koje je kontrolisala ABiH. Svako ko je izgovorio riječ Igman mogao bi danas napisati svoju priču a neko i roman, jer ko god da je koristio tu riječ imao je razloga za to. Riječ Igman koristio je i agresor ali iz drugih razloga. Glavni razlog je što mu je on bio kost u grlu, a nije je mogao i uz puno truda i napora izvaditi. Običnim ljudima-građanima riječ i pojam Igman značila je puno. Jednostavno za mnoge značio je život. Prelasci preko njega značili su rješavanje životnih problema mnogih ljudi bilo u Sarajevu ili van Sarajeva širom BiH, Evrope pa i svijeta.

Mi vojnici smo Igman nazivali igmansko bojište a u određenim momentima 1993. i 1995 g. i igmansko ratište. Za Štab Vrhovne komande a kasnije i Generalštab Igman je do kraja rata pa i neko vrijeme poslije rata bio strateški prostor od značaja za Armiju Republike Bosne i Hercegovine. Naravno, taj prostor je organizaciski pripadao zoni odgovornosti 1.K od jula 1992. g., ali je uvijek bio u fokusu najvišeg

vojnog vrha zaključno sa Vrhovnom komandom. Do jula 1992 g. o tome prostoru vodio je brigu OkŠTO Sarajevo.

Moje prvo shvatanje značaja Igmana kao bitnog prostora za čuvanje i budućnost daljnje odbrane i vođenja oružane borbe desilo se u aprilu mjesecu 1992. g. U aprilu mjesecu bio sam na funkciji šefa Operativnog odjeljenja u RŠTO. Pod mojim nadzorom bi je i Operativni centar komandovanja. Tu su se odmah od početka agresije sakupljali svi podaci o događajima na prostoru BiH. Vođene su na osnovu prikupljenih podataka i radne karte. Jedna od radnih karata bila je i za prostor Sarajeva. Primijetio sam da je prostor Butmira, Sokolović Kolonije i Hrasnice bio prostor sa one strane aerodroma gdje nema bitnih događanja. Za prostor Ilidže znali smo da ima 3-4 punkta sa dvije i trećom patrolom koja je patrolirala prema Hadžićima i jedna jedinica rezervista, ustvari ono što je SDS organizovao. Takođe smo znali da je dovedena jedna jedinica iz Srbije i da je smještena u hotel „Srbija“, a kasnije će se ispostaviti da je to bio Arkan sa svojom jedinicom. To je bilo moje saznanje.

Negdje 17. ili 18. aprila na hodniku gdje je bio smješten RŠTO u zgradi Predsjedništva sretnem rahmetli predsjednika Aliju Izetbegovića. Pitao me šta znam o situaciji na opštini Ilidža. Ispričao sam mu ono što sam znao. Jeste, kaže i mi smo tako zaključili. Nisam ga pitao ko su to mi, mada me tog momenta zagolicalo da znam. Nastavio je: „Najpametnije je da ti što prije odeš tamo i organizuješ te ljude dok četnici nisu poklopili to sve, i onda je Sarajevo potpuno blokirano. Tamo nemamo komandanta OpŠTO.“ Odgovorio sam da što se tiče mene nema nikakvih problema i da sam spreman ići tamo ili bilo gdje drugdje. Javim se Načelniku štaba. Kaže mi: „Sve znam, trebaš ići što prije. Prevešće te izvjesni Enker sa svojim autom do Ilidže.“ Traženo je od mene da se što prije vojno organizujemo i pripremimo akciju i istjeramo četnike sa Ilidže. Akcija je nazvana „Ilidža“, a izvedena je 22 aprila 1992. g. Akcija je zaustavljena intervencijom šest tenkova i dva oklopna transportera JNA. Nemam namjeru prezentirati tok i uspjeh te akcije jer nam to nije tema. Uglavnom, kako su tada postavljene linije odbrane na potoku Večernica prema Ilidži i sa druge strane prema Vojkovićima, tako su ostale do kraja rata sa malim pomjeranjem u našu korist. U pripremi ove akcije izlazio sam na Igman i tada sam shvatio šta znači Igman. U hotelima na Igmanu vidio sam dosta izbjeglog svijeta a što se tiče vojske, bile su tri grupe dobrovoljaca koje su pripadale hrasničkoj četi TO. Bar su mi tako rekli. Svi su se za sve probleme obraćali izvjesnom Zahidu ili Zaimu Beševiću. Shvatio sam da prostor Hrasnice, Sokolović kolonije i Butmira neće značiti ništa ako četnici zauzmu Igman. Nakon akcije nastojao sam što bolje ojačati grupe na Igmanu do nove organizacije jedinice i komande. Još nije bilo sukoba u Hadžićima i Trnovu.

Uprvoj polovini maja mjeseca dobio sam naređenje da se vratim u Sarajevo u RŠTO. U povratku za Sarajevo ponovo sam prešao preko Igmana do Visokog a onda za Sarajevo. Mene je zamjenio i postavljen je na dužnost OpŠTO Ilidža Enes Zukanović, kapetan iz bivše JNA. Poznavao sam ga. U primopredaji dužnosti posebno sam

mu naznačio i objasnio značaj Igmana i puteva koji vode preko njega. Vratio sam se u Sarajevo na istu dužnost. O svemu sam referisao i potencirao značaj Igmana za život Sarajeva i buduće potrebe vođenja oružane borbe.

Maj i juni mjesec 1992. protekao je u vođenju borbi na raznim dijelovima fronta kako oko tako i u Sarajevu i sprečavanju agresora u njegovim daljnjim namjerama okupacije i rušenja RBiH. U Štabu je težište bilo na ustrojavanju jedinica i sagledavanju stanja na čitavom ratištu BiH.

To sagledavanje stanja prvenstveno organizovanja i funkcionisanja rukovođenja i komandovanja dovelo je do generalnog zaključka: Potrebno je organizovati se na novim osnovama. To znači od postojećih raspoloživih ljudskih resursa i materijalno-tehničkih sredstava napraviti Armiju koja će funkcionisati slično ili isto kao i druge armije svijeta, uvažavajući sopstvene mogućnosti i ciljeve borbe.

Teritorijalna organizacija koju smo imali nije mogla izbjeći lokalne interese. Zbog toga se ograničavala manevarska sposobnost na širem prostoru bosanskohercegovačke teritorije a rukovođenje i komandovanje je sporije funkcionisao. Pripremili smo potrebnu analizu i dokumentaciju, zaključno sa naredbama. Predsjedništvo je na sjednici 4. jula 1992. g. donijelo ODLUKU O ORGANIZACIJI ORUŽANIH SNAGA RBiH.

Tom odlukom zadržan je dotadašnji princip organizovanja štabova i uveden novi princip organizovanja putem komandi i jedinica i to korpusa, divizija i brigada, pukova, bataljona, diviziona, odreda, četa, baterija, eskadrila, vodova i baza. Nakon toga uslijedile su naredbe o formiranju korpusa i pojedinačne naredbe o formiranju samostalnih brigada. Došlo je do kadrovskih promjena na svim nivoima naniže. Ja sam postavljen na dužnost NŠ 1.K. Pored oružane borbe uslijedili su ozbiljni poslovi ustrojavanja K-de 1.Korpusa, nižih komandi i formiranje jedinica brigada, bataljona itd.

Što se tiče rukovođenja i komandovanja, dovoljne su bile smjernice koje su bile sadržane u političkoj Platformi za djelovanje Predsjedništva RBiH u ratnim uslovima, a na osnovu toga i smjernice iz Direktive za oružanu borbu. Uхватili smo se posla koji je bio veoma težak i složen, sa puno otpora zbog pojedinačnih i grupnih interesa, do nerazumijevanja budućeg organizovanja. Kompletно reorganizovanje OkŠTO Sarajevo i njegovih jedinica i štabova i stavljanje 1.K. i njegovih jedinica na noge završeno je 1.septembra 1992. g. U svom tom poslu Igman je bio u zaslužnom fokusu K-de 1.K. Pored toga Igman je ostao u centru pažnje RŠTO odnosno GŠ. Zato je i Načelnik ŠVK svojim naredbama formirao neke jedinice, zaključno sa brigadama i OG, koje su bile smještene na Igmanu.

Pored ovih poslova, apsolutni prioritet imala je oružana borba i u tome potreba deblokade Sarajeva u zahvatu dovoljno dobrih puteva. Prvi ozbiljni pokušaj deblokade Sarajeva sa vanjskog obruča desio se početkom juna 1992. g. pod nazivom

„Zmaj-92,, U akciji glavne snage jedinice OpŠTO Hadžići i OpŠTO Kiseljak napadale su prema Rakovici a u narednom zadatku trebale su napasti na Blažuj. Pomoćne snage su išle pravcem Donji Buci-Kralupi-Paljevo sa Združenim bataljonom (Zenica, Vitez, Busovača, jedinice MUP-a). Na ovom pravcu sadejstvovala su jedinice OpŠTO Visoko, Breza i Ilijaš aktivirajući front kod Visokog i sjeverno od Ilijaša. Slobodni prostor na Igmanu, zaključno sa Debelim brdom, bio je potpuna garancija bezbjednosti desnog boka glavnih snaga, mada jedinice sa Igmana nisu aktivno angažovane. Ovu akciju je organizovao i sa njom rukovodio Glavni štab Akcija nije uspjela iz niza razloga a navest ću samo neke:

- nije bilo jedne komande na terenu koja bi neposredno uvezala sve učesnike u borbi,
- izostalo je učešće HVO Kiseljaka na glavnom pravcu napada,
- snage iznutra (iz Sarajeva) na tim pravcima uopšte nisu bile angažovane,
- rukovođenje i komandovanje preko OpŠTO sa jedinicama direktno angažovanim u borbi bilo je usporeno i neefikasno,
- nije iskorišten slobodan prostor Igmana iako je davao sigurnost jedinicama na glavnom pravcu napada.

Ova akcija je dala prva iskustva ali je i Igman stavila u prvi plan kao osnovicu, sa njegovim slobodnim prostorom, za organizovanje valjane operacije za deblokadu Sarajeva.

Pripreme za operaciju su počele i počeo je izbor jedinica. Ovog puta išlo se sa napadnim aktivnostima na vanjski obruč oko grada i napadnim aktivnostima na unutrašnji obruč oko grada. Operacija je dobila naziv „JUG 92,, Za potrebe vođenja ove operacije odlukom Predsjedništva i naredbom Glavnog štaba formirena je i privremena komanda „JUG 92,, na Igmanu. Ovo svakako nije vrijeme da šire analiziramo ovu operaciju, njene pripreme, izvođenje, rezultate i slabosti, ali, pošto se radi o Igmanu i borcima sa Igmana, reći ću slijedeće:

- Igman jeste bio realna i dovoljna osnovica za vođenje ovakve operacije.
- uz Igman bili su slobodni Rogoj i Trnovo,
- Igman je, pored jedinice „ZUKA,, i „CRNI LABUDOVI,, prihvatio i druge jedinice: odrede iz Visokog, Viteza, Gornjeg Vakufa, Prozora. Konjica, Jablanice, Kiseljaka i 3-ći bataljon iz Zenice.
- sa ovakve osnove i sa ovim jedinicama optimistično je bilo da će se iz pravca Krupca i Hrasnice preko Vojkovića i Kotorca izvršiti proboj i spojiti sa snagama iz Dobrinje, uz istovremeni napad preko Kasindola na Lukavicu, i time, obezbjeđenjem desnog boka, stvoriti koridor iz Sarajeva.

Nakon ove djelimično uspješne operacije nastaju u narednom periodu i problemi na Igmanu, dolazi do gubljenja djela prostora oko Igmana i na samom Igmanu.

Ratni put me je odveo drugim pravcem, pa o tim događajima na Igmanu ne mogu govoriti jer nisam bio njihov sudionik, osim što sam čuo neke loše stvari od drugih ljudi koji su tu boravili ili prolazili i doživljavali razne neugodnosti. Nakon ove operacije, ne sjećam se u kom vremenu je formirana Taktička grupa Igman. Zbog slabljenja sistema rukovođenja i komandovanja i narastanja problema upućen je izvjestan broj starješina iz Sarajeva kao ispomoć, a u decembru 1992. g. Komanda Taktičke grupe postaje Istureno komandno mjesto ŠVK OSRBiH.

Ponovo se aktivira i priprema kampanja za novu operaciju deblokade Sarajeva. Ovog puta to je trebala biti šira i sveobuhvatnija operacija, uz angažovanje snaga sa šireg prostora BH ratišta, uključujući i snage 3. i 4.-og Korpusa kao direktne učesnike i 2.-og Korpusa kao indirektnog učesnika na drugim dijelovima fronta. Operacija je dobila kodni naziv „SLOBODA 92,,.

Kompletnom operacijom trebalo je da rukovodi Predsjedništvo RBiH na čelu sa rahmetli predsjednikom Alijom Izetbegovićem. Sa snagama iz Sarajeva trebao je da rukovodi i komanduje k-dant 1.korpusa i NGŠ OS. Za koordinaciju i rukovođenje i komandovanje sa Snagama izvan Sarajeva određeno je šest starješina i to su:

- Enver Hadžihasanović i Muradif Mekić za snage koje će napadati dolinom rijeke Bosne preko zone odgovornosti „OG Visoko,, sa jedinicama 3.Korpusa.
- Vehbija Karić i Mirsad Čaušević-Brada za sve snage koje će napadati sa prostora Igmana (govorilo se tada da na Igmanu ima 7 do 8.000 boraca).
- Fehim Bibić sa još jednim starješinom, čijeg imena i pored dobre volje ne mogu da se sjetim ali to ima u dokumentaciji koju sam ja vidio da postoji, za brigadu iz Trnova i druge manje jedinice koje su u to vrijeme navodno formirane.

Kompletnu logističku podršku operacije u granicama mogućnosti trebao je da obezbijedi tadašnji ministar u Vladi gospodin Rusmir Mahmutćehajić sa grupom ljudi iz Vlade i Namjenske proizvodnje.

Osnovnu zamisao i plan Operacije znali smo napamet i to smo na terenu trebali prenjeti u praksu. Operacija je trebala biti izvedena u dva napadna pravca i to: jedinice sa Igmana ojačane djelom iz 4.-og Korpusa i obezbjeđenjem desnog boka brigadom iz Trnova pravcima: Kijevo-Krupačke stijene-Kasindo-Lukavica; Vrelo Bosne-Butmir-Kasindolska cesta-Stupska petlja; Košćan-Gladno polje-Doglodi i dalje prema Osjeku. Tu je trebao sadejstvovati i HVO iz Kiseljaka. Drugi pravac je bio sa 3-4 brigade iz sastava 3.Korpusa i jedinicama OG Visoko napasti pravcem Buci-Paljevo a po izbijanju na Paljevo produžiti napad na Rajlovac i Doglode.

Nas šestorica pokušali smo preći pistu nekoliko puta i drugu noć iz trećeg pokušaja, negdje pred zoru, pređemo pistu i u Hrasnici dobijemo vozilo i odmah odemo na Igman. U svim pokušajima prelaska preko piste sa nama je bio rahmetli general Mu-

stafa Hajrulahović-Talijan. On nas je i ispratio. Muradif Mekić i ja kratko smo se zadržali na KM Igman. Ostala četvorica su ostala na Igmanu a mi smo produžili ka Zenici.

U Zenici nisam našao očekivano stanje. Umjesto komande 3.Korpusa našao sam da još uvijek funkcionise OkŠTO Zenica. U štabu je vladalo napeto i nervozno stanje iako je komandant Džemo Merdan djelovao smireno i racionalno. Razlog tome je bio žestok napad na Jajce. Merdanu sam pokazao papir sa ovlaštenjima i objasnio svrhu mog dolaska. Trebaju mi tri do četiri brigade i određeni broj starješina da napravimo privremenu komandu za ovaj zadatak. Objasnio mi je da prikazanih njihovih devet brigada ne postoji, da su to njihovi prijedlozi, da su usvojeni i da postoje naredbe o formiranju ali da nisu stigli to uraditi. Sutradan napišem detaljan izvještaj i pošaljem u Sarajevo. Radio vezom sam se čuo sa NŠ. Dobio je izvještaj i sve mu je jasno. Moj izveštaj je sadržavao gomilu prijedloga za rješenje situacije u centralnoj Bosni. Naredio je da tog momenta ostavimo sve po strani i da Džemo i ja odmah idemo u Travnik i da učinimo sve da četnici ne uđu u Travnik. Prema Jajcu su već bile angažovane jedinice iz Zenice. Jajce je palo 2. novembra 1992. g. Uspjeli smo zaustaviti sve napade i uspostaviti liniju ispred Turbeta i na obroncima planine Vlašić prema Travniku.

Po povratku u Zenicu čeka me naredba u kojoj stoji da sam komandant 3.Korpusa, da je moj zamjenik Džemo Merdan a NŠ Muradif Mekić. Ponovo se čujem sa načelnikom ŠVK, ovog puta telefonom i malo sam, da pravo kažem, i negodovao. NGŠ mi je kratko, kroz ozbiljnu šalu, rekao: "Imaš ti iskustva iz Sarajeva, rukovodi se svojim prijedlozima i uhvati se posla, a što se tiče operacije nije problem samo na tom pravcu, učešće je otkazao i HVO i blokira naše konvoje sa MTS u Hercegovini. Ova operacija će biti preplanirana i čućemo se". Naravno, ja sam se prihvatio posla na formiranju 3.Korpusa.

Početkom decembra ponovo se čujem sa načelnikom ŠVK u vezi s operacijom. Izvršene su izmjene u odnosu na prethodni plan. Nije planirano učešće HVO-a. Naš pravac je ostao isti, samo je zadatak korigovan i smanjen. Trebali smo izbiti na plato Paljevo i tu vezivati snage na sebe. Ova operacija je nazvana „Koverat-92,,

Igman ponovo postaje glavna osnovica i postaje oslonac nove operacije. Izmjena je bila u tome da se jedinice OG „Igman,, duboko ubace na Trebević i da sa leđa napadnu sa Brusa linije fronta ispred 1.bbr i 10.bbr i da se izvrši proboj na tom dijelu fronta. Glavne snage su ostale po prethodnom planu: proboj preko Vojkovića ka Dobrinji i na lijevom krilu ka Stupskoj petlji, uz angažovanje tada već formirane 4 i 8.mtbr 1.K.ARBiH.

Iznositi detalje o toku borbi u ovoj operaciji nije svrha ovog okruglog stola. Treba reći da ova operacija nije uspjela, a da sam njen neuspjeh. među ostalom, implicira niz događaja na Igmanu koji će u negativnom smislu kulminirati u julu mjesecu 1993. g.

Naime, snage VRS već u junu pokrenule su žestoki napad i zauzele Rogoj i Trnovo i nastavile dejstva preko Bjelašnice ka Igmanu i preko Igmana. Puno detalja o ovoj me ne znam, to zna general Karavelić i vjerovatno će o tome nešto i govoriti.

Znam da me je tada nazvao Komandant štaba i tražio da hitno pošaljem najmanje jednu brigadu a po mogućnosti i dvije na Igman. Rekao mi je stanje na Igmanu je loše, vode se žestoke borbe, može Igman pasti a onda je i Sarajevo gotovo.

U to vrijeme 3.Korpus ARBiH bio je u otvorenom sukobu sa HVO-om, koji je pokušavao zaokružiti granice Herceg Bosne, odnosno granice provincija predviđene za Hrvate kao većinu po Wens-Ovenovom mirovnom planu. Žestok napad na Gornji Vakuf započeo je HVO zajedno sa HV 21. jula 1993 .g., koji je trajao više dana. Uputio sam pomoć Gornjem Vakufu ali sam stalno imao dovoljnu rezervu za slučaj da VRS ne iskoristi naš sukob i napadne na nekom drugom pravcu. To se i desilo. HVO je napravio dogovor sa VRS u Tesliću i sutradan napustio linije koje je držao kod Kopica i kroz taj prostor VRS je izvršila napad ka Žepču i spustila se do iznad autoputa Zenica-Žepče-Maglaj. Time je OG „7.jug,, Doboj dovedena u maltene potpuno okruženje, ostao je uski prolaz od Maglaja preko Zavidovića prema prevoju Ponijeri iznad Kaknja. U isto vrijeme HVO je sa svojom 111.xp brigadom napao 318.bbr Žepče i bataljon te brigade koji se nalazio u kasarni u pripremi za smjenu. Odmah sam uputio ostatak rezerve ka Žepču. Ovo sam prezentirao načelniku ŠVK i da nemam nijedne slobodne brigade. Odgovorio je: „Sve te razumijem, čupaj šta možeš i šalji na Igman“. Nazovem k-danta OG „Bosanska krajina,, rahmetli generala Mehmeda Alagića a iza toga i k-danta-NŠ 7.Muslimanske brigade Amira Kuburu i naredim da svoje rezerve pripreme da što prije krenu na Igman. Naredio sam da ne pripremaju formacijske jedinice koje imaju nenaoružanih ljudi, već da naprave jedinicu koja će iz pokreta ući u borbu. Ubrzo me je Alagić nazvao i izvjestio da ima ojačanu četu sastavljenu od boraca iz više brigada OG-a a nosilac zadatka je 17.Krajiška brigada. Iza toga me je nazvao i Kubura i izvjestio da i on ima jednu ojačanu čet, dobro opremljenu. Nakon kratke procedure izdavanja zadatka te dvije ojačane čete su krenule ka Igmanu. Brzo su stigle na Igman i iz pokreta, u odsudnoj borbi na Malom polju, pomogle su koliko su mogle igmanskim borcima i borcima 1.K. Svi tada angažovani na Igmanu uspjeli su zaustaviti napad VRS. Ove dvije čete je k-da 1.K.pismeno pohvalila.

Mislim da je nakon ovoga k-da 1.K. povukla značajne poteze i uspostavila disciplinu i red na Igmanu. Sarajevo je ponovo moglo da „diše,, preko Igmana.

U daljnjem toku rata 1994. g. i 1995. g. Igman je bio osnova sa koje je 1.Korpus pokrenuo niz akcija i bitaka i povratio zauzete prostore na Bjelašnici i Treskavici. O tome će možda više govoriti general Karavelić.

U 1994.g. Igman je bio prostor preko koga su i druge jedinice 1.K. iz Sarajeva išle na druge dijelove ratišta. Ja pamtim prebacivanje jedinica iz Sarajeva u novembru 1994. g. na Nišićko ratište.

Od početka rata i tokom 1992. i početkom 1993. g. Igman je bio prolaz i vrata za mnoge ljude iz Goražda i razne vrste pomoći, pa i vojne pomoći Goraždu.

Reorganizacijom 1994. godine 1.K. je bio korpus sa tri operativne grupe koje su u svom sastavu imale 4-6 brigada, i deset brigada na direktnoj vezi. Na Igmanu je u to vrijeme formirana i 1.bošnjačka br. koja je ušla u sastav OG-1. Pazarić.

U 1995.g. 1.Korpus je preformiran i postao korpus sa tri divizije i tri brigade na direktnoj vezi sa prištapskim jedinicama, kao i komande garnizona, komande mjesta u svojoj zoni odgovornosti.

Igman ima svoj značaj i za operaciju vođenu pod nazivom operacija „T,, u periodu od 15.06. do 31.07.1995. g.

Pomoćne snage u ovoj operaciji bile su snage 1.K. bez jedinica koje su pridodate na pravcima napada 3.4.i7.Korpusa i napadale su pravcima:

- Igman-Trnovo-Jahorina-Trebević (14. divizija Pazarić sa ojačanjem iz 12.divizije Sarajevo)
- Crnoriječka visoravan-Srednje-Vogošća (16.divizija Vareš)
- Iz Sarajeva napad su izvodile snage 12. divizije.

Na Igmanском pravcu postignuti su značajni uspjesi snaga 1.Korpusa. U to vrijeme bio sam zajedno sa generalom Karavelićem na tom pravcu. Vjerujem da će general Karavelić o ovome reći više.

U završnim operacijama u Krajini Igman je takođe imao značaj. Nakon uspješnog ofanzivnog djelovanja snaga 5.Korpusa ukazala se potreba da se odmore borci 5.Korpusa da ne bi došlo do raspada dostignute linije zbog umora i eventualnog kontraudara VRS. Razgovarao sam sa generalom Dudakovićem.Tada u BiH nije bilo ni Predsjednika, ni komandanta Generalštaba. Bili su sa drugim ljudima iz vlasti i politike u delegaciji na konferenciji islamskih zemalja u Maleziji. Prvo što mi je general Dudaković rekao jeste: "Na pravcima smo prema Banja Luci i Prijedoru ali mi je vojska popadala od umora". Rekao sam mu dobit ćeš vojsku za smjenu da svoje odmoriš. Rekao mi je:,,Jeli to vi mene načelniče zezate?" Nasmijao sam se i zatražio da kaže mjesto gdje će slijetati helikopteri kao hitna prva pomoć. Utanačili smo to.

Igman je omogućio prelaz interventnih snaga za Krajinu. Helikopterima. Među prvima sa heliodroma u Kaknju prebačeni su slobodni dijelovi Gardijske brigade, bataljona VP Generalštaba RBiH i „Crni Labudovi” koji su bili smješteni u Kaknju.U funkciji je bilo šest helikoptera koji su u parovima letili u Krajinu i nazad. Paralelno s tim, pripremljene su i brigade iz sastava 1. 2. i 3. Korpusa koje su krenule na kamionima i u autobusima. Za dva dana i jednu noć u Krajinu je prebačeno 10.800 vojnika i starješina. Nažalost, daljnja napredovanja prema Banja Luci i Prijedoru su nam zabranjena od strane NATO-a i SAD pod prijetnjom zračnih udara po nama. Ka-

snije su u smjenama brigada na krajinskim dijelovima fronta učestvovala i brigade 4.Korpora..Znači, Igman je omogućio prvi veliki manevar snaga ARBiH na BH ratištu.

U odsudnim danima borbe na dva fronta u 1993.g. pred sam kraj 1993.g. preko Igmana je prešao veliki broj starješina iz Štaba Vrhovne komande. Naime, odlučeno je da se tri uprave i Operativni centar komandovanja ŠVK, sa grupama starješina iz ostalih uprava ŠVK, sa djelom vojne policije i logističke čete, predislociraju u Kakanj. Slobodni Igman omogućio je izvršenje strateškog zadatka organizacionog tipa na nivou ARBiH.

Znam sigurno da je prvi sastanak komandanata korpusa, bez k-danta 5.Korpora, održan krajem augusta 1993.g. Tada su se prvi put komandanti toga ranga sreli i vidjeli. Održan je brifing i detaljno su spoznati svi događaji i problemi na BH ratištu. Otvoreni su novi vidici i razumijevanje. Igman je omogućio dolazak svakom komandantu korpusa na takav bitan sastanak. Svi naredni brifinzi i razna savjetovanja održani su u Sarajevu ili Kaknju, tako da je uvijek neko od visokih vojnih komandanata morao preći preko Igmana.

Na kraju, Igman je omogućavao prolaz, kad god su to htjeli u bilo koju svrhu proći, načelniku Štaba, komandantu Štaba-Generalštaba i Vrhovnoj komandi, kao i Vrhovnom komandantu, bilo na slobodnu teritoriju, bilo s nje u Sarajevo.

U ovome izlaganju pominjao sam riječ Igman. Pod ovim pojmom mislio sam i na geografski prostor ali prije svega na sve borce ARBiH koji su ga branili i čuvali tokom rata i na njihove starješine. Posebno sam mislio na poginule borce i šehide, kao i njihove porodice. Ne smijemo ih zaboraviti ni ovom niti bilo kojom drugom prilikom. Ako ne možemo ništa drugo, budimo im bar zahvalni.

Igman je bio i ostao:

- put i vrata slobode,
- put i vrata života i borbe za život,
- oslonac za sve pokušaje deblokade Sarajeva,
- utočište mnogima protjeranim sa njihovih ognjišta, bar privremeno,
- on je stariji brat tunela D-B. On je prosto tražio da se taj tunel napravi da bi pokazao svoje mogućnosti,
- sudionik je strateškog razvoja ARBiH,
- nažalost, on je danas i posljednje prebivalište tijela naših poginulih boraca i šehida,
- imao je svoje uspone i padove, ali nikad nije do kraja pokleknuo, ostao je svoj i ponosit.

general mr. Vahid Karavelić

ZNAČAJ IGMANSKOG BOJIŠTA ZA BORBENA DJELOVANJA 1. KORPUSA ARMIIJE R BiH

Igman kao zemljišni masiv spada u red srednjih planina. Sa svojom nadmorskom visinom od 1502 metra dominira nad Sarajevom, smješten je južno, odnosno jugozapadno u odnosu na Sarajevo čija je prosječna nadmorska visina oko 500 metara. Igman posebno dominira nad Aerodromom, Hrasnicom i Ilidžom kao dijelovima grada. Iznad njega nadvija se Bjelašnica visine 2067 metara, gleda se oči u oči sa Treškvicom, Jahorinom i Trebevićem koje su takođe veće od njega. . Sve ove planine su olimpijske ljepotice koje Sarajevo uljepšavaju sa njegove južne strane. Igman je karakterističan po dobroj vegetaciji, pošumljenosti, takođe po dobroj unutrašnjoj i vanjskoj mreži puteva, što je itekako omogućavalo kvalitetno maskiranje i brz manevar jedinica 1. korpusa u svim pravcima tokom borbenih djelovanja u odbrani Sarajeva.

Kada govorimo i pojmu Igmanskog bojišta onda se, prije svega, pod tim pojmom podrazumijeva geografski kvadratni prostor između Trnova i Tarčina, odnosno Hrasnice i Bjelašnice sa Igmanom kao centralnom tačkom u tom kvadratu.

Razmještajem jedinica JNA u širem okruženju grada Sarajeva, krajem 1991. uspostavljena je vojna kontrola šire gradske teritorije. Ova faza opsade grada bila je usklađena sa političkim programom uspostave SDS-ove velikosrpske dominacije izvršne vlasti u ovoj regiji, što se vidi na **(Anex br. 1.3)** da su cijelo Sarajevo i njegova šira okolina, kao i igmansko bojište bili uključeni u taj program. Na ovom aneksu veoma je bitno uočiti i interese HDZ-ove politike, što će biti od strategijske važnosti za pojašnjenje značaja igmanskog bojišta za borbena djelovanja 1. korpusa Armije RBiH u odbrani Sarajeva i BiH u ljeto 1993.

U periodu od septembra 1991. do 25. marta 1992. u organizaciji Komande 4. korpusa JNA postepeno su zauzimate glavne strateške tačke oko Sarajeva. Tom pri-

likom je JNA odredila mjesta za postavljanje svih oruđa od 12,7 do 155 mm, izgradila rovove, iskopala zaklone i organizovala sistem vatre na opsadnom obruču oko grada Sarajeva.

Već 20. marta 1992. zaposjednut je civilni sarajevski aerodrom sa jedinicom JNA iz sastava 130. vazduhoplovne baze iz Rajlovca što se vidi na (**Anexu br. 2.2 i 3.19**). Vjerovatno zbog činjenice da su snage agresora već zaposjele aerodrome, da je Sarajevo time sa ove strane bilo već zatvoreno, nisu posvećivali veću pažnju teritoriji u pozadini, a to je Igman i njegov širi prostor koji je ostao neposjednut od JNA, koja nije slutila da neće dugo ostati na aerodromu. Na našu sreću aerodrom već 30. juna, 1992. po naređenju UN-a zaposjedaju i preuzimaju kontrolu nad njim međunarodne snage, snage Kanadskog bataljona. Zbog toga je aerodrom bio od velikog značaja za Armiju RBiH a i za građane Sarajeva, jer se nalazio između opsjednutoh grada i slobodne teritorije, zbog čega naknadno izgrađeni tunel ispod aerodroma i igmansko bojište postaju od strategijskog značaja za borbena dejstva 1. korpusa u odbrani Sarajeva i BiH.

Potpuno političko-vojno okruženje užeg dijela grada Sarajeva započet će sa napadom na grad 5/6. aprila 1992. i odvijat će se sukcesivno sve do 12. maja 1992. kada će grad praktično biti hermetički zatvoren, a svi vatreni položaji, od streljačkog do artiljerijskog oružja, zaposjednuti. (**Anex br. 4.27**). U kasnijim fazama rata te položaje će srpske snage uređivati, a sistem zaprečne i katne vatre unapređivati i dograđivati.

Ovakvim planskim postupkom agresora, snage branilaca Sarajeva dovodene su u krajnje nepovoljan borbeni položaj s konačnim ciljem njihovog uništenja. To je bila planirana borbena radnja JNA na zauzimanju grada. Opsadne snage su obezbijedile neuporedivu nadmoć u svim vrstama borbenih sredstava i lišile su snage branioca mogućnosti manevra i pristizanja bilo kakve pomoći u hrani i borbenim sredstvima. Opoljavanjem i sistematskim izvođenjem napada na grad iznurivane su i iscrpljivane snage branioca. Jedina komunikacijska veza Sarajeva sa svijetom i ostatkom BiH bio je put preko aerodromske piste i Igmana, kasnije kroz ratni tunel. Istovremeno to su i razlozi zbog čega su tokom 1.479 dana opsade Sarajeva planirane i izvođene mnoge operacije sa igmanskog bojišta radi odbrane i pokušaja deblokade grada.

Snage branioca nastojale su da što duže istraju u blokadi i u tom smislu su kroz niz ofanzivnih aktivnosti pokušavale probiti opsadni obruč i deblokirati grad. Nakon preuzimanja aerodroma od strane međunarodnih snaga, snage agresora su u ljeto 1992. u više navrata pokušale zauzeti Igman i staviti ga pod svoju kontrolu. Zahvaljujući borbama tadašnjih boraca na tom prostoru osujećene su te namjere.

Prvi pokušaj deblokade grada Sarajeva sa prostora igmanskog bojišta bio je 22. aprila 1992. , odmah nakon uspostave potpunog agresorskog opsadnog obruča oko grada. (**Anex br. 5.30**). Naime, pored napada iznutra, snage spolja napadale

su na pravcu Igmansko bojište (Hrasnica)–zgrada opštine Ilidža. Namjera je bila da se ove snage spoje kod zgrade opštine Ilidža i tako odmah deblokira grad. Nakon ostvarenih početnih uspjeha snage UN se uključuju, zaustavljaju operaciju a uspostavljeni opsadni obruč oko grada ostaje.

Odlukom VK i naređenjem GŠ¹ od 20. augusta 1992. formirana je privremena komanda JUG-92 na Igmanu. **(Anex br. 6.38).** Razlog formiranja ove komande proizlazio je iz činjenice da su snage 1. k. tada na širem prostoru igmanskog bojišta bile oslobodile veće dijelove teritorije, što je nagnalo GŠ da pristupi pripremi i izvođenju jedne operacije radi deblokade Sarajeva upravo sa prostora igmanskog bojišta. Operacija je bila planirana u dvije varijante, duža varijanta "A" i kraća varijanta "B", pravci koji se vide na prikazanom anexu. Nakon dužeg vijećanja odlučeno je da se operacija izvede po varijanti "B". Pored jedinica u odbrani, ofanzivna djelovanja su izvodile jedinice spec. odred "Zuka", "Crni labudovi", 3. bataljon iz Zenice, odredi iz Konjica, Kiseljaka, Jablanice, Prozora, Gornjeg Vakufa, Viteza i Visokog. Ovim snagama su sadejstvovala i snage iznutra. Ofanziva je trebala otpočeti 23. avgusta; međutim, ona je nekoliko puta prolongirana tako da je trajala sve do sredine septembra 1992. sa manjim ili većim djelovanjima. Problemi i razlozi neuspjeha ogledaju se u : nezadovoljavajućem lancu komandovanja, u nepovjerenju u komandni kadar, u neobučenosti ljudstva, u slaboj koordinaciji i u nedostatku bor. sredstava zbog blokada konvoja od strane HVO.

Nakon ovog pokušaja deblokade sa igmanskog bojišta, slijede novi pokušaji na tri pravca od kojih je jedan sa Igmana prema Ilidži, a druga dva Otes–Blažuj i Koščan–Blažuj od 11. - 16. sept. 1992. Paralelno sa napadom na Žuč na sjeveru grada, planirana je operacija deblokade i prema jugu, iznutra na pravcu Vidikovac–Trebević u sadejstvu sa snagama spolja na pravcu Igman–Jahorina–Trebević sa kodnim nazivom "Trebević" **(Anex br. 7.42).** Pvi pokušaj je bio 07. decembra, zatim 14. i 21. dec. i na kraju 07. januara 1993. U ovim pokušajima iznutra nikada nije došlo do sadejstva snaga spolja sa igmanskog bojišta.

Jedna od prvih obimnijih operacija koja je organizovana, pripremana i izvedena sa prostora igmanskog bojišta bila je operacija pod imenom "Sarajevo", zatim zamijenjenim imenom "Sloboda-92" koja je u javnosti poznata pod imenom "Koverat", imenom koje su joj dale snage agresora na osnovu prisluškivanih razgovora. **(Anex br. 8.43).** Pored visočkog pravca napada, glavni pravac ove operacije bio je Igman–Jahorina–Trebević. Naime, oktobra 1992. Vrhovna komanda OS RBiH donijela je odluku da se dio GŠ na čelu sa načelnikom štaba iz Sarajeva izmjesti na slobodnu teritoriju, sa glavnim zadatkom deblokade Sarajeva. Već 24/25. 10. 1992. Vehbija Karić izlazi i formira IKM GŠ na Igmanu.

1 Naredba GŠ br. 02/340-817 od 20. 08. 1992.

Ubrzo nakon toga na Igman izlaze Mirsad Čaušević i Alija Ismet i uručuju zapečaćeni koverat komandantu IKM-a GŠ. Od tog trenutka na Igmanском bojištu počinju drame koje priređuju mnogi a posebno Jaganjci, Pohare, Juke, Rajići i dr. Slijede mnogi nemili događaji, napadi na IKM i na pojedine članove IKM. U narednih dva mjeseca se izvodi operacija, uz istovremeno nečuveno bahato nevojničko ponašanje pojedinaca i grupa iz političko-vojnog establišmenta, uz masovne političko-vojne opstrukcije mnogih i čist nijet boraca. Nakon povratka predsjednika Alije Izetbegovića sa pregovora iz Ženeve i njegovog boravka na Igmanu 11. decembra 1992., a zatim sastanka održanog slijedeći dan u Mostaru, donosi se zaključak da konačno treba početi deblokada Sarajeva. Operacija "Koverat" trebala je početi 15. dec. 1992. na oba pravca; međutim, početak se odgađa zbog zadržavanja armijskih konvoja MTS-a od strane HVO u Busovači i Bugojnu. Predsjednik Alija Izetbegović 16. dec. 1992. ponovo drži sastanak u Jablanici gdje se konačno zaključuje da operacija "Koverat" treba početi 21. dec. 1992. sa Igmana kao bojišta. **(Anex br. 9.44).**

Odmah nakon zime, već 30. maja 1993. iznutra se pokušava izvršiti probojopsadnog obruča i to ponovo na pravcu Vidikovac–Trebević. Činjenica da je najveći broj pokušaja proboja opsadnog obruča i deblokade grada spolja išao sa igmanskog bojišta, a iznutra takođe prema igmanском bojištu. Agresor je postao svjestan činjenice da su branioi Sarajeva pokušavali više puta probiti opsadni obruč i deblokirati grad, međutim činjenica je i to da u tome nisu uspjeli, što istovremeno ne znači da možda uskoro i neće uspjeti. To je najvjerovatnije i jedan od razloga zašto su snage agresora u proljeće i ljeto 93. planirale pripremile i otpočele sa operacijom u cilju zauzimanja igmanskog bojišta i Sarajeva, stim da u slučaju da branioi Sarajeva ne pokleknu u odbrani na Žući da zauzimanjem igmanskog bojišta stavi Sarajevo u drugi potpuni opsadni obruč vojnički prsten i tako prisili Sarajevo na kapitulaciju. **(Anex br. 10.46)** Pored ovog razloga postoje i drugi veći razlozi a to su : da agresor, shodno svojim postavljenim ciljevima agresije na BiH u prvoj godini, ni blizu nije ostvario te ciljeve; naprotiv Armija RBiH svakim danom jača prvenstveno u organizacijskom i borbenom smislu, zatim ukupna situacija na ratištu BiH ukazuje na činjenicu da je upitno hoće li agresor uopšte više moći ostvariti svoje prvobitne ciljeve agresije, zbog toga se istočni agresor odlučuje na aktiviranje dogovora sa zapadnim agresorom o podjeli BiH. Istočni agresor, uvidjevši da ne može sam okupirati BiH, početkom 1993. dogovara se sa zapadnim i nudi mu zajedničku borbu što se vidi na **(Anex br. 11.11)** s ciljem da istočni agresor zauzme sve enklave i najveći dio teritorije Istočne Bosne, na kraju da zauzme igmansko bojište i sam grad Sarajevo, a zapadni, Hrvatska vojska sa HVO da prodru iz zapadne Hercegovine u stomak odnosno utrobu BiH do Zenice u kotlinu sr. Bosne i tako dovedu državno političko-vojno rukovodstvo BiH pred svršen čin, odnosno u mat-poziciju i bezuslovno potpisivanje kapitulacije, odnosno prihvatanje svih nametnutih političkih uslova istočnog i zapadnog agresora.

Bitno je napomenuti da je Vance–Owenov plan, saopšten u januaru 1993. na mirovnim pregovorima u Ženevi, svakako bio jedna velika inicijalna kapisla za sve ono što će uslijediti tokom 1993. Na **(Anex br. 12.12)** su upravo prikazani okupirani dijelovi teritorije od strane Vojske RS i oni dijelovi teritorije koje je oslobodila ARBiH od HVO. Tokom cijele 1993. živi su bili frontovi samo prema jedinicama Armije RBiH, dok su ti isti agresori sadejstvovali i međusobno podržavali jedni druge u napadima na Armiju RBiH.

Operativna grupa Igman 17. aprila 1993. prima informaciju² da je agresor zauzeo objekte Kozalj i Kacelj i da je put preko Grepka za Goražde u prekidu i da se na Grepku nalaze snage agresora, jedna četa Rusa i jedan bataljon Voske SRJ iz CG.³ Zatim OG-Igman 09. jula 1993. šalje informaciju komandi 1. i 6. K. da se vode borbe za Rogoj, značajan prevoj između Trnova i Foče, artiljerijom tuku po Trnovu i da su probijene linije branilaca na Delijašu,⁴ zatim taj isti dan druga informacija da je izvršen opšti agresorski napad na Trnovo.

Komanda 1. K. upućuje informaciju⁵ OG-Goražde 13. jula 1993. o tome da je pao Rogoj, da je OG-Goražde i Goražde odsječeno, da tamo više nema mogućnosti dotura bilo čega, odnosno da je agresor zauzeo i Trnovo. Komanda odbrane Igman 21. jula 1993. dostavlja borbenu zapovijest⁶ za odbranu u kojoj navodi da je agresor izbio na liniju Proskok – Poljice i da grupiše g/s na pravcu Trnovo – Igman a pomoćne na pravcu Hadžići – Golo brdo što se vidi na **(Anexu br. 10.46)**. Najveći broj komandnog kadra i vojnika pokušavaju nadljudskim naporima organizovati odbranu, povezati linije, dostaviti na linije kakvu takvu količinu borbenih sredstava; međutim na Igmanu se dešava slično ili gotovo isto ono što se dešavalo svo vrijeme od početka rata a posebno što se dešavalo u ljeto i jesen 1992. u toku operacija “JUG-92” i “Koverat”. Snage branilaca Igmana ne mogu konsolidovati svoje redove iz više razloga, prije svega zbog jako loše logistike i nedostatka borbenih sredstava, zbog javašluka, samovolje, nediscipline, izdaje, sabotiranja i nepostojanja zadovoljavajućeg lanca komandovanja na Igmanu, što je proisticalo iz činjenice da je na Igmanu bilo mnogo komandanata i da su isti primali i upute i naređenja od mnogih drugih pod navodnim znacima komandanata iz političkog i vojnog establišmenta, ne poštivajući najvažniju stvar u odbrani Igmana a to je igmanski lanac komandovanja.

Upravo iz naprijed navedenih razloga komanda odbrane Igman 27. jula organizuje i izvodi napad na Golo brdo s ciljem povratka opšteg samopovjerenja kod branilaca Igmana; međutim iz naprijed navedenih razloga taj napad ne uspijeva.⁷ Situacija se i dalje usložnjava, tako da isti dan agresor prelazi u žestoku ofanzivu s ci-

2 Informacija : br. 05/6-213 od 17. 04. 1993. i br. 05/6-262 od 01. 05. 1993.

3 Isto :br. 05/6-235 od 23. 04. 1993.

4 Isto :br. CV-206-07/93 od 09. 07. 1993. i br. 01/03-1573 od 09. 07. 1993.

5 Isto :br. 05/-368 od 13. 07. 1993.

6 Borbena zapovijest br. CV-361-07/93 od 21. 07. 1993.

7 Informacija 1. K. -SVK : br. 05/6-391 od 31. 07. 1993.

ljem nanošenja konačnog završnog udarca igmanskim bojištu i stavljanju Sarajeva u drugi opsadni обруч. Pored žestoke ofanzive na igmanskim bojištu, istovremeno je trajala takva ofanziva agresora i na Žuč sa sjeverne strane grada. Toga dan gine velik broj branilaca i na Igmanu i na Žuči. Agresor je zaposjeo i zapalio selo Rakitnicu, produžio napad pravcem Rakitnica–selo Lukomir–Bjelašnica. U borbama tokom naredna tri dana uspio je ovladati cijelim prostorom na tom pravcu objektima Šiljak i Hojta. Nakon pada Proskoka, hotela Famos i Bjelašnice odbrana Igmana se 1. augusta raspada. Tog jutra u kolonama po jedan Igmansko bojište napušta par hiljada vojnika sa artiljerijom i drugim borbenim sredstvima, odlaze u Pazarić i Tarčin iako je komanda odbrane Igmana bezuspješnog pokušavala da zaustavi odlazak jedinica. Tog 1. augusta na Velikom polju uz komandanta i komandu odbrane Igman ostaje samo manja četa iz 2. sam. bataljona koja je prije na par dana pretrčala preko piste, a nakon izvlačenja na Hrasnički stan komandant odbrane Igmana susreće se sa komandantom 4. mtbr iz Hrasnice koji kaže: »Moja brigada je sva na položajima nema povlačenja, branit ćemo se s ovim što nas ima, u Hrasnicu ne smiju ući«. Oko 25. jula na Igman se javlja četa «Muderis» iz Konjica, koja daje ogroman doprinos u odbrani Rakitnice, a zatim dolaze četa iz Klisa i četa policije iz Zenice, koje, po dolasku na Veliko polje, uvidjevši taj pakao istog trenutka napuštaju rejon i odlaze nazad. Slijede vapaji komandanta Igmana, komandantu GŠ i njegovom načelniku kao i komandantu 1. K. za pomoć.

U ispomoć za odbranu Igmana iz Sarajeva kroz novoprokopani ratni tunel 1. augusta na Mrzište pristiže četa iz 5. mtbr Dobrinja a nakon par dana čete iz 9. mtbr, 2. Vmtbr, 2. bbr, spec. jed. Lasta, itd. Iako su pridošle jedinice bile taktičkog značaja, pružile su snažan otpor agresorskoj ofanzivi u borbama za Igmanski plato. Snage agresora prvih dana augusta iz pravca Trnova stižu do skakaonice na Malom polju. U tom odlučujućem momentu 03. augusta na Igman stižu dvije čete, jedna iz 7. Mbbr (110) i jedna četa većinom iz 17. KSbbr sa dijelom 312. mtbr (80)⁸. Narednih sedam dana na Malom polju odvijala se paklena drama; iz dana u dan su bili sve intenzivniji napadi agresora sa izuzetno jakim artiljerijskom vatrom po komunikaciji između Malog polja i Golog brda. Međutim, dolaskom ove dvije posljednje čete agresor više nije ostvario ni jedan novi metar u napadu., iako im je trebalo još samo oko dva kilometra da se spoje sa svojim snagama na Golom brdu iz pravca Hadžića. Novopristigle snage braniocima Igmana uspjele su nadljudskim naporima zaustaviti agresora i tako spriječiti da Sarajevo ne padne u drugi neprijateljski обруч.

Krajem jula i početkom augusta predsjednik Alija Izetbegović je bio u Ženevi na mirovnoj konferenciji o BiH. Još prije odlaska na mirovnu konferenciju, tačnije 18. augusta 1993. potpisuje odluku o imenovanju tadašnjeg komandanta odbrane Igman na dužnost komandanta 1. korpusa ARBiH. Nažalost, ni ta činjenica nije dala rezultate u smislu konsolidovanja redova i ukupnog stanja na Igmanu. Par dana

8 Upit : br. 02/33-1878 od 06. 08. 1993.

nakon odlaska jedinica sa igmanskog bojišta, tačnije 05. augusta vraća se grupa visokih oficira na Igman sa dvadesetak vojnika i kasno u noći 05/06. augusta vrše maltretiranje komande odbrane Igman a posebno njenog komandanta, zbog toga što komanda brani Igman.⁹

U vremenu dok ove jedinice vode odsudnu odbranu na Malom polju, oko 08. augusta snage agresora sa Golog brda ubacuju veću DG na Trešnjevo brdo na sredi-ni između Malog polja i Golog brda s ciljem razbijanja odbrane branilaca na ta dva preostala kilometra, čime bi se snage agresora spojile između Malog polja i Golog brda. Još 24. jula stigla je informacija¹⁰ da na Igman dolazi 46 šešeljevaca za diverzantska dejstva. Nakon 08. avgusta narednih par dana postaje krajnje haotično i neizvjesno stanje. Mali prostor, izuzetno gusto pošumljen, snage branilaca i agre-sora izmiješane, stanje linija, rasporeda i jednih i drugih dosta nepoznato. Unatoč svemu snage branioca čete iz 9. mtbr, 9. bbr, 2. Vmtbr četa Lasta iz MUP, i druge je-dinice uspijevaju izvršiti blokadu Trešnjevog¹¹ brda a zatim izvršiti pretres i borbom protjerati agresorsku DG. Nakon kratkog prekida komunikacije Karaula-Ajišnik ona je ponovo uspostavljena.¹² Nakon ovoga 13. augusta agresorske snage su ponovo pokušale sa napadom na Trešnjevo brdo, ali bezuspješno.¹³ Tim činom se definitiv-no osuđuje agresorska nakana o spajanju i stavljanju Sarajeva u drugi obruč, taj dan se vrši potpisivanje sporazuma o primirju. Zahvaljujući borbi branilaca BiH na strategijskon nivou zapadni agresor nije uspio prodrijeti u Centralnu Bosnu, zausta-vili su ga branioci Bugojna i Gornjeg Vakufa, HVO Kiseljaka i Busovače se nije uspio spojiti, naprotiv, Armija RBiH je oslobodila velike dijelove teritorije od HVO. Istočni agresor se nije uspio spojiti na pravcu Olovo–Vozuća, ali je zato uspio okupirati veći dio teritorije istočne Bosne a Srebrenicu, Žepu i Goražde pretvoriti u enklave. Među-tim, strategijski nije uspio zauzeti Sarajevo niti ga je uspio staviti u drugi obruč zbog čega odbrana igmanskog bojišta ima poseban značaj, odnosno odbranom Saraje-va, Bugojna i G. Vakufa u ljeto 1993. definitivno je odbranjena i Bosna i Hercegovina.

Nakon svih tih događanja na igmanskom bojištu a posebno u svjetlu činjenice da je u noći 30/31. juli 1993. prokopan sarajevski ratni tunel, komandi 1. k. se tek tada stvorila mogućnost da napravi reda na igmanskom bojištu. Naime, komanda 1. k. je odmah oformila svoje IKM na Igmanu i iz Sarajeva izvela veći broj jedinica sa boljom disciplinom i organizacijom. Slijedi ukupna konsolidacija stanja na igman-skom bojištu do maja 1994. , kada se formira OG-Pazarić u čiji sastav upravo ulazi cijelo igmansko bojište, čime 1. k. u svojoj zoni odgovornosti preuzima borbenu inicijativu sve do kraja rata.

9 Izvještaj : br. CV-020-08/93 od 06. 08. 1993.

10 Informacija : br. 05/6-383 od 24. 07. 1993.

11 Izvještaj IKM Igman-1. K. br. 046-08/93 od 08. 08. 1993.

12 Informacija 1. K. -IBOG :br. 05/6409-2 od 15. 08. 1993.

13 Izvještaj 1. K. -SVK : br. 05/6407-2 od 13. 08. 1993.

Naredne dvije godine rata igmansko bojište će se karakterisati samo po uspjesima od interesa za odbranu Sarajeva i BiH. U toku 1994. igmansko bojište je bilo osnov za planiranje, pripremanje i izvođenje triju izuzetno uspješnih ofanziva na Bjelašnici, Treskavici i Trnovskoj kotlini. **(Anex br. 13.53)**. U tim operacijama OG-Pazarić 1. k. , ojačana većim brojem jedinica iz Sarajeva kao i jedinica MUP, oslobodila je odnosno povratila veći dio teritorije, uključujući i oslobađanje vrha Treskavice.

Paralelno sa izvođenjem operacija u toku 94. na igmanskom bojištu naizmjenično sa tim operacijama 1. k. je izveo takođe i tri veoma uspješne operacije na Crnorječkoj visoravni u z/o OG-Vareš, takođe ojačanoj većim brojem jedinica koje su izišle iz Sarajeva. **(Anex br. 14.54)**. Da nije bilo tunela i slobodnog Igmana sve te jedinice koje su izlazile iz grada ne bi mogle izići niti bi te operacije bile izvedene.

Od početka augusta 1993. kada je tunel prokopan pa sve do kraja rata, neprekidno je bilo u prosjeku od pet do deset hiljada vojnika iz Sarajeva izmješteno na igmansko bojište, crnorječku visoravan, pojedina mjesta u centralnoj i zapadnoj Bosni, odnosno Krajini. Sve te petnaestodnevne smjene vojnika odvijale su se upravo preko igmanskog bojišta. I inače sva borbeno djelovanja jedinica 1. k. tokom 94. i 95. odvijala su se preko igmanskog bojišta.

U ljeto 1995. Armija RBiH je već bila vidno ojačala. Političko i vojno vodstvo je donijelo odluku da se grad Sarajevo deblokira vojnim putem i da se potom prijeđe u odlučujuću ofanzivu širenja slobodne teritorije BiH. U tom cilju planirana je i operacija deblokade grada Sarajeva poznata kao operacija »T«. Osnovna ideja plana operacije na deblokadi Sarajeva odnosila se na to da se snažnim udarima snaga Armije na glavnom pravcu napada u prvoj fazi razbiju snage agresora na vanjskom opsadnom dijelu obruča, zauzmu dominantni i značajni taktički i operativni objekti, a zatim u drugoj fazi operacije da se sa zauzetih objekata iz prve faze i s osloncem na značajne taktičke i operativne zemljišne objekte, te u sadjejestvu sa snagama iznutra, energičnim udarima razbiju snage VRS-a oko Sarajeva i izvrši njegova deblokada barem na jednom dijelu agresorskog opsadnog obruča.

Situacija na desnom krilu napada, pomoćnom pravcu Igman – Trnovo – Jahorina – Trebević bila je znatno drugačija. Snage 1. korpusa koje su djelovale na tome pravcu jedine su ostvarile značajne uspjehe u oslobađanju i širenju slobodne teritorije, oslobodivši u toku operacije oko 25 kvadratnih kilometara teritorije.

Put za oslobađanje Trnova i Kijeva bio je otvoren, a prostor prema Jahorini je bio nebranjen.

Zbog zamora ljudstva i nemogućnosti eksploatacije uspjeha, komandant 1. korpusa predlaže komandantu GŠ Armije RBiH da hitno prebaci snage 7. korpusa iz rejona Visoko na Igman i da se što prije uvede u borbu radi forsiranja postignutog uspjeha jedinica 1. korpusa.

Nakon prihvatanja prijedloga i realizacije toga, komandant 7. korpusa poduzima napad tek 27. jula 1995. kada angažuje snage 17. krajiške brigade. Međutim, nakon početnog uspjeha te brigade i uspješnog proboja linija i presijecanja komunikacije Kijevo – Trnovo, dolazi do zastoja i gubitka tog zauzetog dijela teritorije.

Jedna od bitnih negativnih karakteristika operacije «T» je to što su dugo vremena glavne snage bezuspješno pokušavale probiti opsadni obruč, zbog čega je veoma kasno došlo do prebacivanja snaga 7. korpusa iz rejona Visokog na Igmansko bojište radi nastavka eksploatacije postignutog uspjeha 1. korpusa i moguće debloka-de grada.

Tako je Operacija „T“ doživjela svoj neslavan kraj kao najveća od svih operacija koje je poduzela Armija RBiH. Postignuti su nezadovoljavajući rezultati u odnosu na cilj s kojim je operacija pokrenuta, a igmansko bojište se pokazalo kao tačka sa koje je jedino i moguće deblokirati grad. U toku 45 dana njenog trajanja angažovano je oko 45. 000 ljudi, 643 razna artiljerijsko-raketna oruđa, poginulo je 317, a teško ranjena 604 borca Armije RBiH, od kojih je 201 poginuli i 416 teško ranjenih bilo iz 1. korpusa, najviše upravo na igmanskome bojištu.

Takođe, da nije bilo igmanskog bojišta ne bi se mogla organizovati niti izvesti ni Operacija «T».

Značaj igmanskog bojišta za borbena djelovanja jedinica 1. k. u odbrani Sarajeva i BiH, takođe se može vidjeti i kroz sljedeće činjenice:

- da je preko igmanskog bojišta u toku četvorogodišnjeg rata prošlo blizu 1. 5 milion civila i vojnika kako iz, tako i u (Sarajevo, Goražde, Centralnu Bosnu i svijet),
- da je preko igmanskog bojišta u navedenim pravcima prošlo preko 30. miliona kg hrane i druge komercijalne robe, od toga najviše naravno u grad Sarajevo,
- da je preko igmanskog bojišta samo u grad ubačeno preko 4,5 miliona litara goriva,
- zatim da je polaganjem visokonaponskog elektro kabla preko igmanskog bojišta u grad ubačeno preko 80. miliona kW sati električne energije, itd.

Vojna karakterističnost opsade grada se ispoljava i u tome da takvu dugotrajnu opsadu historija ratova nije zabilježila, da je neki drug grad u historiji bio toliko dugo izložen gušenju kao što je to grad Sarajevo. Njegovi crni rekordi su 1. 479 dana pod opsadom, u 10. 615 ubijenih civila od čega 1. 601 dijete, u 61. 136 ranjenih civila od čega 14. 946 djece, od toga su danas 19. 695 trajni invalidi, od čega 1. 700 djece¹⁴. Grad Sarajevo nosi rekord u broju ispaljenih artiljerijskih granata koje su pale na grad u toku 1. 479 dana opsade. Računa se da je na grad i njegova rubna područja

14 Republički štab za zdravstvenu zaštitu R/F BiH, BILTEN; br. 194 od 1. januara 1996. g.

ispaljeno i palo oko dva miliona granata raznih kalibara tokom opsade, a na uže gradsko jezgro preko 100.000 granata od 82 do 203mm i viših kalibara.

Na osnovu istraživačkih podataka iz projekta „*Bosanski dosije genocida*“, objavljenog u decembru 1997. na do tada obrađenom broju iskaza-obrazaca o stradanjima građana grada Sarajeva došli su do zaključka da je u gradu Sarajevu od posljedica granatiranja i dejstva mina poginulo 58,68% građana od ukupnog broja poginulih, 17,36% građana je nastradalo od dejstva raznih snajperskih oruđa, 7,96% od drugih vatrenih oruđa i 14% su ostali oblici smrti (posljedice b/d, nestali i nasilna smrt)¹⁵. Gledajući sa psihološkog aspekta Sarajevski ratni tunel i igmansko bojište bili su otvor u slobodu. Zahvaljujući njima, a prije svega borbi branilaca, prvi put u historiji agresor nije ušao u Sarajevo. Kada se govori o značaju Igmana kao bojišta i sarajevskog ratnog tunela u odbrani Sarajeva, smatram da je sasvim realno staviti znak jednakosti između ta dva objekta u tom pogledu, a u odbrani BiH u ljeto 1993. i znak jednakosti i sa odbranom Bugojna i G. Vakufa.

Ako se pored naprijed iznijetih geografsko-topografskih karakteristika o igmanskom bojištu dodaju i činjenice da je igmansko bojište tokom cjelokupnog perioda odbrane Sarajeva i Bosne i Hercegovine bilo slobodno, da su mnoge borbe i operacije za deblokadu Sarajeva započinjale upravo sa njega, da je to takođe bilo jedno veliko sklonošte za mnoge, put preko koga su mnogi ranjenici i izbjeglice našli spas, boravile i prošle mnoge vojske, političari i diplomate u svim pravcima, put preko koga se Sarajevo snabdijevalo u hrani, gorivu, struji, kao i u sredstvima za odbranu grada, da je to bio uslov za odbranu Sarajeva, a odbrana Sarajeva značila odbranu BiH, onda se s pravom može reći da je igmansko bojište bilo zaista specifično i posebno.

Da kojim slučajem nije bilo Igmana i igmanskog bojišta, borbena djelovanja jedinica 1. korpusa Armije RBiH ne bi mogla odgovoriti zahtjevima odbrane grada Sarajeva u onakvim diplomatskim i političko vojnim odnosima. Time bi izravno bilo dovedeno u pitanje opstanaka grada Sarajeva i Bosne i Hercegovine. Igmansko bojište je imalo strategijski i presudan značaj u političko vojnom smislu za odbranu grada Sarajeva a time i Bosne i Hercegovine.

Na kraju, pri prolasku kroz Sarajevski ratni tunel 03. 09. 1994. godine predsjednik Alija Izetbegović dao je izjavu o tunelu: „Ja mislim, da nismo imali ovog objekta Sarajevo se prije svega ne bi održalo, a Sarajevo je glava Bosne. Ne bi imali nikakve kontakte sa svijetom. Naravno prije svega važnost objekta je u tome što je omogućio unošenje neophodnih stvari u grad, koje su neophodne za život. A, onda je na drugom mjestu to što je omogućio komunikacije sa svijetom, jer bez tih komunikacija mislim da bi stvari mnogo, mnogo teže išle, sumnjam da bi uopće mogli da opstanemo“. Ja kažem da nismo imali igmanskog bojišta, odnosno Igmana, uzalud bi nam bio i sam tunel.

¹⁵ MAG, BOSANSKI DOSIJE GENOCIDA, Prilozi

IZVJEŠTAVANJE O BORBAMA NA IGMANU; POGLED SA NAŠE I AGRESORSKE STRANE

„Situacija na ratištu i kretanja u međunarodnoj javnosti ukazuju na to da od jedinstvene BiH više nema ništa. Na pomolu je stvaranje tri nove države na teritoriji bivše BiH... Svijetu je konačno postalo jasno da se mi borimo za slobodu, a da su rat počeli Hrvati i Muslimani. Na najboljem smo putu da ostvarimo vjekovni san srpskog naroda i da stvorimo sopstvenu državu na prostorima bivše BiH.

Muslimansko rukovodstvo nastoji očuvati kontinuirano dominaciju nad centralnom Bosnom i po mogućnosti obezbijediti izlaz na more (ušće Neretve) i na r. Sava (širi rejon Brčkog). Obzirom da šire prostore Tuzle i Zenice već kontrolišu, preduzima šira ofanzivna dejstva radi deblokiranja Sarajeva i uspostave širokog koridora između Sarajeva i Goražda, kao i povezivanja Goražda sa Žepom i Srebrenicom.

Vojska Republike Srpske je dobila zadatak da spriječi zauzimanje objekata namjenske proizvodnje i deblokadu Sarajeva i zatim energičnim i brzim ofanzivnim dejstvima oslobodi pravac: Sarajevo–s. Kijevo–s. Trnovo–prevoj Rogoj–Kalinovik i tako spoji srpsku Hercegovinu sa ostalim dijelovima Republike Srpske.“

Ovo, između ostalog, piše u Direktivi za dalja dejstva VRS operativni broj 5 Glavnog štaba VRS, koja je poznatija kao operacija „*Lukavac 93*“. Direktiva broj 5 je donesena 25. juna 1993. i potpisao ju je komandant Glavnog štaba VRS general-pukovnik Ratko Mladić. Političko i vojno rukovodstvo tzv. republike srpske odlučilo je da pokrene operaciju „*Lukavac 93*“ u jeku pregovora o Oven–Stoltenbergovom planu koji je predviđao podjelu Bosne i Hercegovine na tri republike: bosansku, srpsku i hrvatsku.

U odluci za „*Lukavac 93*“ general Mladić je naveo glavne ciljeve operacije. Oni su:

„- Nanijeti muslimanskim snagama što veće gubitke u živoj sili i TMS,

- Sprečiti ovladavanje industrijskim kompleksom Vogošća, Rajlovac i Hadžići i dr.,
- Ovladati Trnovom i osloboditi komunikaciju: Trnovo–Dobro polje–Foča,
- Osloboditi širi rejon između planina Treskavice, Jahorine, Igmana i Bjelašnice, te tako obezbjediti fizički spoj romanijske visoravni sa Hercegovinom.
- Po oslobađanju prostora međuplanina obezbediti spoj sa snagama HK na liniji s. Ljuta–s. Rakitnica–s. Lukavac–Bjelašnica, gdje uspostaviti i urediti granicu prema muslimaniji.“

U sklopu moralnih priprema za operaciju „*Lukavac 93*“, Komanda Sarajevsko–romanijskog korpusa VRS, koji je bio nosilac zadatka¹, uputila je posebnu poruku svojim borcima starješinama u kojoj je pisalo da je „operacija „*Lukavac 93*“ brižljivo pripremana i treba da predstavlja krunu uspjeha borbe naroda i Vojske Republike Srpske, da je ona ona „odlučujuća, generalna i konačna u definitivnom završetku ovog svirepog rata koji nam je nametnut“. Naglašeno je kako svjetski moćnici do sada oklijevaju da priznaju Republiku Srpsku jer nisu povezane „zone Sarajevsko–romanijskog korpusa sa teritorijom istočne Hercegovine“, te da zato operacijom „*Lukavac 93*“ Vojska RS „mora da izvrši spajanje tih teritorija“ i tako političkom i vojnom vrhu „dati najjače argumente kojim će tražiti od međunarodne zajednice da prizna legitimitet naše borbe i da nas tretira kao subjekat svjetske zajednice“.

„Srpska braćo, ovim uspjehom mi posredno ovladavamo i srpskim gradom Sarajevom, što je i naš cilj“, piše u tekstu Komande Sarajevsko–romanijskog korpusa o moralnim pripremama za operaciju „*Lukavac 93*“.

U tekstu je, takođe, potenciran značaj zauzimanja međuprostora Jahorine, Treskavice, Igmana i Bjelašnice. Komandanti i komandiri trebalo je da vojnicima objasne kako Muslimani grčevito brane ovaj međuprostor, jer tako imaju „kakvu takvu kompaktnu teritoriju od Goražda do Maglaja i Tuzle“. „Ukoliko bi, piše dalje u proglašenju, „zadržali tu teritoriju koja bi se preko Drine naslanjala na Sandžak, Kosovo i Metohiju i Makedoniju realizovala bi se ideja islamske zelene transverzale. Međunarodna zajednica, a posebno zemlje srednje Evrope predvođene Njemačkom žurno bi tu teritoriju zelene transverzale priznale.“

Ovaj propagandni dokumenat završava ovako:

„Naše Vrhovno političko rukovodstvo i komandant Glavnog štaba general–pučnik Ratko Mladić vjeruju u uspjeh ove operacije „*Lukavac 93*“, a time i definitivno sahranjivanje plana o stvaranju islamske države na srpskim prostorima“.

Operacija „*Lukavac 93*“, koja je nazvana najvećom, odlučujućom za priznanje RS kao države, te sprečavanje stvaranja islamske države na srpskim prostorima, medij-

¹ Glavni zadatak u operaciji „*Lukavac 93*“ dobio je Sarajevsko – romanijski korpus. Jakim snagama je bio angažovan i Hercegovački korpus, dok su ostali korpusi učestvovali sa jednom ili više jedinica. U operaciji su učestvovali i jedinice MUP-a RS, kao i dobrovoljačke jedinice iz Srbije i Crne Gore.

ski je u tzv. republici srpskoj i Jugoslaviji praćena u skladu sa Direktivom broj 5., kao i dokumentima Sarajevsko–romanijskog korpusa. Dakle, u toku operacije „*Lukavac 93*“ agresorska sredstva informisanja potencirala su izmišljenu opasnost od stvaranja „zelene transferzale“ i „islamske države“ na Balkanu, odnosno „srpskim prostorima“.

Iako je operacija „*Lukavac 93*“ zvanično počela 6. jula 1993., jedinice Hercegovačkog korpusa VRS 1. jula su napale položaje 81. brigade ARBiH na Rogoju. Za vrijeme tih „uvodnih“ borbi za operaciju *Lukavac Srna* je 3. jula objavila prvu informaciju kako Muslimani dovlače tehniku iz pravca Igmana na Grebak, čime se pripremaju da ovladaju komunikacijom Miljevina-Foča. Dva dana kasnije *Srna* objavljuje nove informacije o jakom muslimanskom napadu, ali da su srpski borci spremno dočekali i prešli u kontranapad, te da su uspjeli pomjeriti linije za četiri kilometra.

TV i Radio BiH 5. jula, a *Oslobođenje* dan kasnije, takođe objavljuju informaciju o tim borbama, odnosno da je agresor izvršio „žestok artiljerijski napad na Trnovo i prevoj Rogoj, ali da „borci ARBiH nisu dozvolili pomjeranje linija“.

A 6. jula, kada su sve jedinice VRS, koje su određene za operaciju *Lukavac 93*, krenule u napad, *Srena* je objavila komentar kako „muslimanska ofanziva u rejonu Kalinovika traje već šesti dan“, te da su „Muslimani u toku noći dovezli mnogo borbenih tehnika pripremajući se za nova ofanzivna dejstva prema srpskim položajima.

Press služba ARBiH i Prvog korpusa, pa ni sarajevski mediji, toga dana, a i narednih nekoliko, nisu objavili ništa o početku srpske ofanzive na Rogoj i Trnovo, iako je prvog dana operacije palo nekoliko kota i sela, među kojima i selo Hamzići.

Kuriozitet je da se ni agresorska sredstva informisanja nisu posebno bavila borbama za Rogoj i Trnovo. Glavni štab VRS, očito, nije bio zadovoljan početnim rezultatima operacije *Lukavac 93*, jer sve nije išlo po planu, a dvije jedinice su napustile položaje. Uz to, 7. jula na Jahirini su padali kiša i snijeg, pa naročitih borbi i nije bilo

Ali, 10. jula 1993. *Pres centar ARBiH* emitovao je saopštenje o tome da su četnici 9. jula „počeli opšti napad sa svih strana na Trnovo“, da su glavni napad izveli pravcem Delijaš–Bosanska Međa–Rogoj, te da su u Dobro Polje stigla tri autobusa puna čatnika. *Pres služba* je prešutjela informaciju koju je dobila da su probijene linije u Delijašu.

Međutim *Srna* 11. jula 1993. emituje izvještaj svog dopisnika iz Kalinovika Obrena Žerajića da su „u silovitom kontranapadu borci Hercegovačkog korpusa VRS u potpunosti ovladali prevojem Rogoj i time slomili desetodnevnu ofanzivu muslimanskih snaga koji su sa prevoja Rogoj žestoko napadali na Srpsku opštinu Kalinovik.“

O padu Rogoja naša sredstva informisanja toga dana nisu ništa objavila.

Ali, u nedjelju uveče, 11. jula 1993. srpske snage su ušle i u Trnovo i tako zaposjele komunikaciju Sarajevo–Foča, odnosno Sarajevo–Kalinovik i ostvarili jedan od glav-

nih ciljeva operacije *Lukavac 93* spajanje, kako su naglašavali, „srpske Hercegovine sa sarajevsko–romanijskom visoravni.“

Tanjug je 12. jula 1993. ujutro emitovao saopštenje Informativne službe Hercegovackog korpusa VRS o zauzimanju Trnova, u kome je, između ostalog, pisalo:

„Jedinice Hercegovackog i Sarajevsko–romanijskog korpusa Vojske Republike Srpske, poslije zauzimanja važnog prevoja Rogoj, sinoć su u nezadržvom jurišu oslobodili i varošicu Trnovo, tridesetak kilometara južno od Sarajeva. Muslimanske snage su se, poslije pretrpljenog poraza, u panici povukle prema planini Igman, ostavljajući iza sebe na desetine mrtvih vojnika i velike količine naoružanja i municije.“ Narednog dana, „Glas srpski“ je ovu Tanjugovu informaciju objavio u vrhu 5. stranice pod naslovom „Oslobođeno Trnovo“.²

Glavni štab VRS 12. jula je, takođe, izdao saopštenje o „zauzimanju“ Rogoja i „oslobađanju“ Trnova i dostavio Tanjugu, koji je, očito, pored SRNE imao ekskluzivno pravo da izvještava o operaciji „*Lukavac*“. Evo tog saopštenj Glavnog štaba VRS o „zauzimanju“ Rogoja i „oslobađanju“ Trnova kako ju je emitovao Tanjug 12. jula iz Beograda, a, između ostalih listova, objavio i „Glas srpski“ narednog dana pod naslovom „Hercegovina se s Romanijom veže“:

„Glavni štab Vojske Republike Srpske (GŠ VRS) saopštio je juče, povodom zauzimanja prevoja Rogoj i oslobađanja Trnova, da je razbijen muslimanski san o nasilnom povezivanju Sarajeva i Goražda preko srpskih teritorija i da su time stvoreni uslovi za komunikacijsko povezivanje sarajevsko–romanijskog regiona sa Hercegovinom.

U saopštenju dostavljenom Tanjugu kaže se: „U proteklih 10-tak dana, a posebno poslije neuspješnih muslimanskih ofanziva u rejonu Sarajeva i Goražda, muslimanske snage su izvodile neprekidno borbena dejstva na pravcu Igman, Rogoj, Trnovo, Jahorina, Grebak, sa ciljem ugrožavanja srpskih teritorija na račun proširenja koridora Sarajevo – Goražde.

U tim borbama bile su ugrožene srpske teritorije na trnovskom području, jahorinskim selima, Dobro polje, te pravac prema Kalinoviku, Miljevini i Foči, a pripadnici Vojske Republike Srpske imali su više žrtava u opštoj ofanzivi muslimana na srpske teritorije i položaje.

Suzbijajući muslimanska ofanzivna dejstva, pripadnici Vojske Republike Srpske uspjeli su presjeći koridor muslimanskih snaga na pravcu Grebak–Igman i tom prilikom oslobodili znatan dio srpske teritorije i sela na tom pravcu.

U toku jučerašnjeg dana jedinice Vojske Republike Srpske oslobodili su Trnovo i veći broj okolnih sela i zaselaka. Ovim uspješnim dejstvima nanesen je ozbiljan udarac muslimanskim snagama i razbijen san o povezivanju Sarajeva i Goražda nasil-

2 Glas srpski, 13. jula 1993.

nim putem preko vjekovnih srpskih teritorija. Istovremeno, stvoreni su preduslovi za komunikacijsko povezivanje sarajevsko–romanijskog regiona sa Hercegovinom“, zaključuje se u saopštenju.”³

U prvoj informaciji koju je 12. jula 1993. objavila *Srna* o „oslobađanju“ Trnova, čiji je autor Željko Stojanović, general Ratko Mladić je, pokazujući zastavu Armije RBiH s ljljanim, rekao: „Dok nije došlo to zlo, narod je živio u miru“. Istog dana, u novom prilogu *Srne* o „oslobađanju“ Trnova general Mladić je kazao da „Srbi nikad ne napadaju prvi“ i preporučio Muslimanima da „odlože oružje jer neće dobro proći“.

Komanda Prvog korpusa Armije Republike Bosne i Hercegovine preko svoje Informativne službe takođe je 12. jula izdala saopštenje za javnost o padu Rogoja, Grepka i Trnova, koje su Radio i TV BiH objavili istog dana, a „Oslobođenje“ narednog, pod naslovom „Branioći se povukli iz Trnova“. Evo kako je Komanda Prvog korpusa Armije RBiH objasnila pad Rogoja, Grepka i Trnova:

„Posljednja ofanziva na sarajevskom i igmansko–goraždanskom ratištu pokazala je još jednom svu bestijalnost četnika i njihovu riješenost da silom nametnu svoja rješenja za Bosnu i Hercegovinu. Nakon Goražda agresorske snage prebacile su težište napada na prostor između Igmana i Goražda. Po običaju, četničkim pješadijskim napadima prethodila su višednevna bombardovanja iz sveg raspoloživog naoružanja, a izvođeni su i helikopterski desanti. Iz helikoptera tipa „gazela“ četnici su maljutkama dejstvovali po našim položajima. Na meti su najviše bili Trnovo, prevoj Rogoj i izbjeglički logor na prostoru Grepka, gdje je bilo smješteno nekoliko stotina izbjeglica iz istočne Bosne.

Ovim divljačkim dejstvima, uglavnom na civilne stambene objekte, izazvane su velike materijalne štete. Zatim su napadnute i linije odbrane koje su držale jedinice Armije RBiH. Poslije višedневnih krvavih borbi snage branilaca bile su prinuđene da se povuku sa Rogoja, Grepka i iz Trnova i uspostave nove linije odbrane na rezervnim položajima.

Razaranje Trnova i okolnih sela četnici i tzv. jugoslovenska vojska počinili su po istom scenariju kao prethodno u Srebrenici i Goraždu. Naime, u napadu na Trnovo učestvovala su agresorske snage koje su napadale Goražde, a nakon pregrupisavanja prebačene su na novi pravac. Agresor se ni najmanje ne osvrće na pregovore koji su u toku i koristi ih na dobijanju na vremenu. Zato se može očekivati da četnici, računajući na pasivnost svijeta, uskoro po istom scenariju izvrše i opšti napad na Sarajevo kako bi pokušali osvojiti glavni grad RBiH ili novim brutalnim nasiljem prisiliti političko rukovodstvo zemlje da potpiše za Bosnu i Hercegovinu neodgovarajuće političko rješenje.”⁴

3 Glas srpski, 13. jula 1993.

4 Oslobođenje, 13. jula 1993.

Igrom sudbine, 12. jula 1993. godine, kao novinar „Oslobođenja“, stigao sam na Igman i saznao za pad Trnova. Odmah sam krenuo prema Dejčićima gdje se nalazio i Zaim Imamović, novi komandant OG Igman. Sretao sam kolone izbjeglica, ali i boraca koji se povlače. Mnogi nesrećnici su nove domove našli pod bukvama – od hotela „Famos“ do Proskoka. U Dejčićima sam pitao Imamovića gdje su naše sada prve linije, da bih otišao do njih. Rekao je da nema prvih linija i da od ovih možda i hiljadu vojnika koji se povlače ne može da zaustavi vod koji bi formirao kakvu takvu liniju. U Dejčićima je to bio prokleti dan, jer su ginuli i ranjavani civili od srpskih granata, pa još se prevrnuo kamion pun izbjeglica i jedan čovjek je poginuo i više ih ranjeno. Povrh svega, udarili su kiša i krupa i grom je udario u štalu punu izbjeglica i vojnika. Trojicu stradalih su donijeli u ambulantu. Jedan od njih najviše je imao elektriciteta i odskakao je od poda kao da je od gume, pa sam ga i ja pritiskao. Kasnije sam saznao da su svi povrijeđeni od groma – preživjeli.

Dvanaestog jula napisao sam reportažu o padu Rogoja, Grepka i Trnova, opisujući sve ono što sam vidio, doživio i čuo toga dana putujući od Igmana do Dejčića i nazad. Ali, tek sam je uspio poslati redakciji 13. jula ujutro i „Oslobođenje“ ju je, pod naslovom „Krenula lavina izbjeglica“, objavilo u narednom broju. Od tada, pa do 26. jula, kada je stupilo na snagu prvo primirje, pratio sam borbe za odbranu Bjelašnice, Treskavice i Igmana i o tome izvještavao za „Oslobođenje“ i Radio BiH, koliko mi je bilo dozvoljeno.

A predsjednik općine Trnovo Mehmed Mulaosmanović 13. jula je otišao na opservatoriju na Bjelašnicu i javio se u Dnevnik Radija BiH koji je emitovan u 15 sati.

U tom obraćanju Mulaosmanović je dobro opisao stanje u kome se nalaze izbjeglice Trnova. Govorio je o egzodusu, o poznatim slikama strave, o granatiranju puteva kojim se kreću izbjeglice, o «olujnom vremenu praćenom kišom i gradom», o niskim temperaturama, o snijegu po vrhovima planina, a izbjeglice koje žive vani, po šumama, a čije se ni vatre ne mogu razgorjeti zbog olujnog vremena. „Sigurno je jedno“, rekao je Mulaosmanović, „počeće umiranje civila od hladnoće, gladi i studeni.“

Mulaosmanović je spomenuo i ono jučerašnje prevrtanje kamiona s izbjeglicama, pa i stradanje izbjeglica u štali u Dejčićima u koju je udario grom. Samo, nije rekao da je štalu pogodio grom nego – granata.

Naglašavajući da su „uzaludne bile naše urgencije Predsjedništvu, Vladi RBiH i humanitarnim organizacijama“, Mulaosmanović je rezignirano rekao: „Konačno smo svjesni da se na Trnovo nikad nije računalo kao na slobodnu opštinu, a bila je već godinu dana slobodna...Sad nam više nema pomoći i zato je ne tražimo. Samo saopštavamo da se istina zna.“

Mulaosmanović je na kraju uputio apokaliptičnu poruku Sarajlijama:

„Vrata Sarajeva su otvorena na Rogoju. Drage Sarajlije, pripremite se.“

Zbog pada Rogoja, Grepka i Trnova u Sarajevu je zavládala panika, pa su građani u prigradskim naseljima počeli da napuštaju svoje domove i bježe ka centru grada. Komanda Prvog korpusa ocijenila je da je panika među Sarajlijama nastala zbog vijesti sa trnovskog ratišta, uticajem neprijateljske propagande i djelovanja pete kolone u gradu. Zato je već 14. jula 1993. preko svoje Informativne službe uputila apel građanima Sarajeva „da ostanu u svojim kućama i stanovima i ukupnim ponašanjem doprinesu da se panika ne širi“, jer „za paniku i bojazan da će četnici uspjeti da probiju odbrambene linije oko glavnog grada RBiH nema razloga“. Komanda Prvog korpusa ovim apelom uvjeravala je građane Sarajeva da su „linije odbrane dovoljno čvrste, a snage branilaca spremne kao i prilikom dosadašnjih napada da sve pokušaje prodora odbiju“, te da je na građanima „da sami vode računa u svojim redovima“. „Svojim braniocima, borcima Armije RBiH“, piše u apelu, „Sarajlije mogu pomoći tako što će svako u svojoj okolini nastojati da prepozna i onemogući djelovanje petokolonaša kojima je cilj stvaranje panike i pometnje u gradu.“ Apel su istog dana objavili TV i Radio BiH, a narednog „Oslobođenje“.

Nakon oslobađanja Trnova novinarima iz tzv. republike srpske i Jugoslavije više izjava su dali komandant Hercegovačkog korpusa Radovan Grubač, čije su jedinice prve ušle u Trnovo, kao i načelnik Štaba ovog korpusa Rade Spremo, koji je na dan ulaska jedinica ovog korpusa u Trnovo dobio čin generala.

Tanjug je 14. jula 1993. emitovao širi tekst o važnosti uzimanja Rogoja i Trnova i povezivanja Hercegovine i sarajevsko–romanijske oblasti. Naslov teksta koji je narednog dana *Glas srpski* objavio na naslovnoj stranici, je *Razbijen san o „zelenoj transversali“*. U vezi s tim, u tekstu piše: „Muslimanske formacije su višemjesečnim, praktično neprekidnim ofanzivnim dejstvima nastojale da se povežu na važnom pravcu od Sarajeva prema Goraždu i Foči. Odnosno rijeci Drini i dalje prema raškoj oblasti, u čemu su, ističu u Glavnom štabu VRS, potpuno osujećeni. U Glavnom štabu VRS ističu da je tom operacijom potpuno onemogućeno ostvarivanje zamisli islamskih fundamentalista o stvaranju tzv. ‘zelene transversale’ na Balkanu.“

Zanimljivo je da u ovoj Tanjugovoj informaciji piše kako su pripremama i izvođenjem ove operacije „lično rukovodili komandant GŠ VRS general-potpukovnik Ratko Mladić i načelnik Štaba VRS general Manojlo Milovanović“.

General Mladić je istog dana u Trnovu Tanjugovom novinaru izjavio. „Većinu naših gradova i sela smo oslobodili i nakon najnovijeg uspjeha na ovom dijelu ratišta smatram da je stvoren kontinuitet Republike Srpske.“

U okviru šire reportaže o oslobađanju Trnova koju je Srna emitovala 14. jula 1993. general Mladić je pokazivao zaplijenjenu dokumentaciju Operativne grupe Igman Armije RBiH fokusirajući se na potpise komandanta 6. korpusa Salke Gušića. Mladić

je kazao kako je Gušić bio njegov vojnik i dodao da „Muslimanima neće više pasti na pamet da napadaju“.

Kritičan je bio i 14. jula 1993. Namjeravao sam toga dana da odem u Dejčice, gdje se nalazila većina komandanata čije su jedinice branile Igman i Bjelašnicu. Ali, nije mi dozvolio Salko Gušić. Razgovarao sam s trnovskim izbjeglicama koje su se smjestile pod bukvama u blizini hotela „Famos“ u podnožju Bjelašnice. Potom sam sa predsjednikom Izvršnog odbora općine Trnovo Omerom Vatrićem otišao u opservatoriju na Bjelašnici i poslao izvještaj «Oslobođenju» i Radiju BiH. Sa vrha Bjelašnice Vatrić i ja smo gledali kako gore neka muslimanska sela iznad Trnova, što je bio znak da su četnici već u njih ušli. Četnici su toga dana zaposjeli više trnovskih sela, a među njima Dujmoviće i Dejčice. Ali, na sreću, u popodnevnom satima zaustavljeni su iznad Dejčica, u podnožju Proskoka. I od tog popodneva 14. jula 1993. zapravo su počele borbe za odbranu Igmana i Bjelašnice na glavnom pravcu napada srpskih agresorskih snaga.

Srna je 15. jula 1993. objavila komentar pod nazivom „Muslimanska ofanziva pretvorila se u pravu katastrofu“. U prilogu je objavljeno kako je „srpska vojska u nezadrživom jurišu oslobodila sela Dujmoviće i Dejčice“, te kako je u „Hrasnici i Sokolović Koloniji panika među Muslimanima i oni bježe u Sarajevo“.

Komanda 1. korpusa ARBiH je 15. jula 1993. izdala saopštenje o borbama na širem prostoru od Trnova prema Igmanu, naglašavajući kako „naši borci preuzimaju inicijativu i može se reći da je četnička ofanziva na trnovskom ratištu zaustavljena“, te da „naši branitelji čvrsto drže linije odbrane, pa stoga nema mjesta za paniku“.⁵

Uistinu, naši borci su počev od 14. jula 1993. godine, pa narednih nekoliko dana herojski branili i odbranili Proskok, iako su četničke snage silovito i u talasima napadali uz zastrašujuću podršku artiljerije, tenkova i transportera. U jednom od tih napada na Proskok u prvom ešalonu srpskih snaga, u transporteru, bio je i general Mladić, koji je, očito, računao da će toga dana izbiti na Igman. Međutim, na Proskoku se našao u poluokruženju naših snaga, te je svim jedinicama VRS koje su učestvovala u operaciji „Lukavac 93“, javljeno da je „general Mladić u opasnosti i da treba hitno da se evakuiše i spasi“. Spasio ga je komandant odreda „Vukovi sa Drine“ Milan Jolović Legenda, koji je to „spasavanje generala“ ovako opisao u intervjuu koji je 1994. dao listu Drinskog korpusa VRS „Drinski“:

„U tim momentu“ kazao je Legenda, „najprosebniji sam bio ja sa mojih tredestak momaka. Popeli smo se na jedan tenk i uspjeli da se probijemo do generala Mladića gdje sam se ja lično s njim upoznao... i tad me je unaprijedio. Rekao je: „Nisi više poručnik, od sada si kapetan.“⁶

⁵ Oslobođenje, 16. jula 1993.

⁶ Intervju: Milan Jolović Legenda, komandant Podrinjskog odreda specijalnih snaga, VUKOVI su nepobedivi, Drinski, juna 1994.

Jula 1993., u toku operacije „Lukavac 93“ bio sam sa borcima na Proskoku. Otkud su saznali da umalo nisu zarobili generala Mladića. Tad su neki od njih govorili kako je general Mladić u prvom ešalonu krenuo na Igman i pitali se: „A gdje su naši Sefer, gdje Delić?“.

Najveće borbe u operaciji „Lukavac 93“ vođene su na Proskoku, gdje je, zapravo branjen plato Igmana i Bjelašnice. Proskok je branilo više jedinica, a okosnicu odbrane činili su borci fočanske 182. brdske brigade. Na Proskoku je poginulo dosta hrabrih boraca, a među njima i Dževad Hanjalić, komandant bataljona 182. brdske brigade.

Četnici su 15. jula 1993. ujutro ispalili prve projekte na Igman i Bjelašnicu, i to iz WBR-a

Jedan od projektila pao je ispred objekta MOC, gdje su se nalazili borci 101 brdske brigade iz Sarajeva. Poginuli su borci ove brigade Indira Hasanović i Marin Marlović. Komanda 1. korpusa 16. jula je, u saopštenju o borbama na trnovsko-igmanjskom bojištu, između ostalog, naglasila: „Na prostoru od Trnova prema Igmanu naši borci preuzimaju inicijativu i može se reći da je četnička ofanziva na trnovskom ratištu zaustavljena. Nema mjesta za paniku.“⁷

Ujutro, 16. jula i ja sam na Igmanu razgovarao sa Zaimom Imamovićem, komandantom OG Igman i Fehimom Bibićem, komandantom 181. brdske brigade. Imamović mi je izjavio kako nam konfiguracija zemljišta omogućuje da branimo i odbranimo Igman“. Imamović je još dodao „kako drugog izbora i nemamo, nego da odbranimo Igman i Bjelašnicu, jer ovdje se brani i Sarajevo cijela Bosna i Hercegovina“. Bibić je takođe dao optimističku izjavu - kako je „četnička ofanziva zaustavljena i da se nisu makli ni pedlja naprijed“. Razgovor sa Imamovićem i Bibićem objavio sam narednog dana u Oslobođenju.

Na žalost, četnici su u popodnevnom satima zauzeli Golo brdo i na njemu zarobili sedam boraca 101. bbr i dvojicu odmah ubili. Srna je 18. jula u Dnevniku objavila prilog o „oslobađanju“ Golog brda na Igmanu i prikazala zarobljene borce Armije RBiH.

Paklene borbe vođene su 17. jula na Proskoku, a i na hadžićkom bojištu. Na Proskoku je poginuo poznati fočanski ratnik, komandant bataljona 181. brigade Dževad Hanjalić. U noći 17/18. jula na Igman je izašao zamjenik komandanta Prvog korpusa Vahid Karavelić koji je preuzeo komandu odbrane Igmana i Bjelašnice. U tri popodne 18. jula on se sa Kemom Karišikom nalazio u podnožju Bjelašnice, gdje je preko radija saznao da ga je Predsjedništvo RBiH postavilo za komandanta Prvog korpusa.

Tog dana poslao sam izvještaj za „Oslobođenje“ o četničkoj ofanzivi na Igman i Bjelašnicu pod nazivom „Pet dana pakla“. To je bio posljednji izvještaj koje mi je moj list objavio dok sam se nalazio na Igmanu, iako sam poslao još nekoliko izvještaja

7 Oslobođenje, 17. jula 1993.

„Oslobođenju“ i Radiju Bosne i Hercegovine. Kad sam se vratio u Sarajevo u noći između 26/27 jula, u Redakciji su mi pokazali dopis kojim Komanda Prvog korpusa traži od „Oslobođenja“ da ne objavljuje moje tekstove, jer odajem položaje naših boraca, te da će me, kad se vratim u Sarajevo, pozvati na odgovornost, jer sam na Igman izašao bez odobrenja Komande Korpusa. I sad čuvam odobrenje za izlazak na Igman koje mi je komandant Prvog korpusa Mustafa Hajrulahović Talijan dao 23. juna 1993. godine. Začudo, Radio BiH je emitovao i sve ostale priloge sa Igmana, koje sam uporedo slao sa izvještajima za „Oslobođenje“.

Karavelić je uspio da konsoliduje odbranu Igmana i Bjelašnice, ali je general Mladić glavne snage usmjerio preko Treskavice, koju je bez većeg otpora zaposjeo. Već 20. jula 1993. srpske snage su zauzele Ljutu i još nekoliko okolnih sela u podnožju Treskavice. . Zauzimanju Ljute Glavni štab VRS, pa tako i agresorska sredstva informisanja dali su veliki značaj. Srna je 21. jula u Dnevniku emitovala prilog iz Ljute novinarke Snježane Lalović kojoj je general Mladić izjavio da su srpski borci oslobodili Ljutu, Zelimiće, Svjenču i kako će biti „sve tako do srpske Bradine i Tarčina“, te da će „srpska vojska danas sutra odsjeći muslimanske snage na Bjelašnici i Igmanu“.

Zbog uspjeha u operaciji „Lukavac 93“ Skupština tzv. republike srpske 20. jula 1993. usvojila je odluku „kojom se obesnažuju odluke donesene u okviru ZAVNO-BiH-a od 26. 11. 1993. čime je, faktički, bivša BiH i formalno prestala da postoji“.⁸

U istom Dnevniku Srna je objavila informaciju da je udarima s boka oslobođen Proskok i tako stvoreni uslovi da se vrata Igmana otvore. Ipak, ni tog dana Proskok nije pao.

Karavelić je 20. jula naredio kontranapad na srpske položaje na Golom brdu, ali ovaj dominantni objekat naši borci nisu uspjeli da oslobode.

Narednog dana Oslobođenje je u redakcijski izvještaj objavilo kako je u igman-skoj kontraofanzivi najveći dio Golog brda „očišćen“. Ali, nije bilo tako.

Narednih sedam dana svi napadi četnika su odbijeni na svim pravcima trnovsko-igmanskog bojišta. Linije su stabilizovane i Komanda Prvog korpusa izdaval je saopštenja puna optimizma. „Neosvojivi Igman“, naslov je teksta koje je Oslobođenje objavilo 22. jula na osnovu saopštenja Komande Prvog korpusa.

Ali, 22. četnici su silovito krenuli na položaje branilaca Igmana, Žuči, Brčkog i ostalim bojištima u Bosni i Hercegovini. I te borbe su vođene u okviru operacije „Lukavac“. Predsjednik Predsjedništva Alija Izetbegović 22. jula je, kako piše „Oslobođenje“, uputio pismo Ovenu i Stoltenbergu kojim ih je obavijestio da delegacija BiH 23. jula ne putuje u Ženevu na pregovore „jer nema nikakvih znakova smirivanja napada“.

---

⁸ BiH i zvanično ne postoji, Glas srpski, 21. jula 1993.

Vijeće sigurnosti je 23. jula osudilo srpsku ofanzivu na „Igman i Sarajevo i zatražilo „hitno obustavljanje ove ofanzive“. Ali, general Mladić nije se osvrtao na ova upozorenja i njegove snage su 23. jula 1993. napale položaje Armije RBiH na Bijeloj lijesci i probile prve linije. Angažovanjem jedinice kojom je komandovao Nezim Halilović Muderis, izgubljeni položaji na Bijeloj lijesci su vraćeni. U izvještaju Informativne službe Prvog korpusa ARBiH 23. jula navedeno je kako su borbe vođene na Proskoj, a borbe na Bijeloj lijesci nisu ni spomenute. Ni agresorska sredstva informisanja takođe nisu spomenuli bitku kod Bijele lijeske, jer se, i pored početnih uspjeha, završila njihovim porazom.

General Mladić se 23. jula se sastao sa komandantom UNPROFOR-a za BiH generalom Fransisom Brikmonom i pregovarali su o prekidu ratnih dejstava. Od tada agresorska sredstva informisanja objavljuju tekstve o tome dokle je „srpska zemlja“ u sarajevskoj zoni. O tome je najviše izjava dao general Mladić. Srna je 24. jula objavila prilog Dragana Božanića iz Kalinovika u kome general Mladić objašnjava šta je u „sarajevskoj zoni“ „srpska zemlja“. A evo šta, je po njemu, „srpska zemlja u sarajevskoj zoni: Sarajevo s lijeve strane Miljacke i nešto malo Centra, Treskavica, Bjelašnica, Igman, Ivan sedlo, Pazarić i Tarčin.

U noći 23/24. jula 1993. četvorica boraca Šestog korpusa ARBiH u širem rejonu Žljebine iznad Glavatičeva, duboko u agresorskoj pozadini, izveli su spektakularnu diverziju u kojoj su ubili više srpskih vojnika. Tim povodom 24. jula načelnik Štaba Hercegovačkog korpusa VRS general-major Vlado Spremo dao je izjavu Tanjugu u kojoj je i ovu diverziju doveo u kontekst poznate priče o „zelenoj transverzali“. Spremo je kazao kako „muslimani dugo pripremali ofanzivu s ciljem deblokade Goražda, izlaska na Drinu i stvaranja tzv. „zelene transferzale“, ali da su im planove „osujetile jedinice Hercegovačkog korpusa“. On je objasnio, kako piše Tanjug, „da poslije razbijanja u predjelu Rogoja i varošice Trnovo muslimanske jedinice nemaju više snage za bilo kakvu ozbiljniju akciju, pa pokušavaju ubacivanjem diverzantsko-terorističkih grupa, što se desilo i noćas, na pola puta između Nevesinja i Boraka, gdje je ubijeno šest srpskih boraca.“

Dan kasnije Komanda Šestog korpusa ARBiH ovako je informisala o ovoj diverzantskoj akciji:

„U rejonu Glavatičeva, u jednoj uspješnoj akciji, uništena je četnička kolona čiji je cilj bio da se pridruže četničkim snagama koje vrše ofanzivna dejstva prema Igmanu. U ovoj akciji diverzanti Šestog korpusa likvidirali su 26 četnika.“

Iz UNPROFOR-a je 24. jula saopšteno da je general Brikmon uspio da, u razgovoru sa predsjednikom Izetbegovićem, generalom Delićem, te generalima Ratkom Mladićem i Milivojem Petkovićem, dogovori prekid „svih ofanzivnih dejstava“ 25. jula u 10. sati. Ali, taj dogovor agresor nije ispoštovao. Potom su se trojica komandana dogovorila da primirje stupi na snagu 26. jula u 10 sati ujutro, o čemu su izvije-

stila i naša i agresorska sredstva informisanja. Ali, general Mladić nije se obazirao na primirje koje je potpisao, jer nije ostvario sve ciljeve operacije „Lukavac 93“ – izlazak na granice „muslimanije“.

Vraćajući se sa Bijele Ijeske 26. jula 1993. nalazio sam se u selu Brda iznad Šabića na Bjelašnici. Tačno u 10 sati ujutro srpske snage sa Treskavice počeli su da granatiraju Šabiće, Brda, Milišiće, Rakitnicu, Lukavac, a potom i opservatoriju na vrhu Bjelašnice.

A narednog dana, 27. jula 1993. godine, srpske snage izvele su opšti napad na trnovsko– igmansko bojište i Sarajevo, posebno na Žuč. Prema izvještaju koji je Komanda odbrane Igmana u noći 27/28. jula poslala Štabu Vrhovne komande ARBiH i Komandi 1. korpusa vidi se da je toga dana srpski agresor napadao naše položaje sa Treskavice, pa na pravcu Prečko polje–Prečko brdo, da je „ispoljio jaku artiljerijsku vatru po objektima Bjelašnice, bjelašničkim selima i samom igmanu“, te da su cijeli dan „četnički helikopteri na Treskavici prevozili ljudstvo i MTS“. Na Žuči u Sarajevu zaposjeli su Golo brdo. U tim bitkama poginuo je veliki broj naših boraca, a među njima i komandant Prve slavne motorizovane brigade Enver Šehović.

Ali, čelni ljudi Glavnog štaba VRS i agresorska sredstva informisanja pokušali su da zavaraju domaću i svjetsku javnost tvrdnjama kako je njih napala Armija RBiH, pa su ponovo upozorili na opasnost od „zelene transferzale“ i stvaranja „muslimanske države na Balkanu“, koju planiraju islamski fundamentalisti. Tako je general Manojlo Milovanović tog 27. jula u izjavi za Tanjug kazao kako „Muslimani napadaju sa Igmana“, da je cilj tih napada „pokušaj spajanja Sarajeva i Goražda sa Drinom, Raškom oblasti i dalje na obale Jadranskog mora“, te da je cilj tih napada „da se po svaku cijenu ostvari plan islamskih fundamentalista o stvaranju tzv. zelene transferzale na Balkanu, a kasnije vjerske muslimanske države na tim prostorima. Naše jedinice neće dozvoliti prodor muslimanskih formacija sa Igmana i njihovo povezivanje na pravcu Sarajevo – Goražde.“

(Agresorska sredstva informisanja su, dakle, i za vrijeme operacije „Lukavac 93“, zajedno sa vojnim i političkim rukovodstvom tzv. republike srpske ciljeve VRS prikrivala plasiranjem laži o tobožnjoj opasnosti od „zelene transferzale“ i stvaranja „islamske države na Balkanu“. Ta laž, uz neke druge, bila je, inače, najmoćnije propagandno oružje u skretanju pažnje i prikrivanju agresorskih ciljeva i genocida koji su provodili, prije svega, nad Bošnjacima u BiH. Smisao i ciljeve ovakvih laži najbolje je formulisala Komanda Sarajevsko–romanijskog korpusa VRS u planu moralno -psiholoških priprema za operaciju „Drina“ 26. januara 1994. godine. U ovom dokumentu, između ostalog, piše: „Plasiranjem dezinformacija preko sredstava javnog informisanja prikrivati stvarne namere i snage i usmeravati medijsku pažnju na sporedne pravce i aktivnosti.“)

Inače, u toku operacije „Lukavac 93“ u agresorskim sredstvima informisanja objavljeno je dosta tekstova kako su imali zajedničke nadnaslove ili rubrike: „Muslimanski zločini nad Srbima u trnovskoj opštini 1992. godine.“ Velika medijska pažnja je posvećena zajedničkoj sahrani koja je obavljena u Trnovu 30.7.1993., kada je sahranjeno 17 tijela ubijenih Srba, a među njima i sveštenik Neđo Popović.

Prema naređenju političkih lidera koji su se nalazili u Ženevi - Izetbegovića, Karadžića i Bobana generali Delić, Mladić i Petković su 30. jula 1993. na Sarajevskom aerodromu potpisali Sporazum o prekidu borbenih dejstava, što je bio uslov Predsjedništva R BiH za nastavak pregovora u Ženevi. O ovom sporazumu i naša i agresorska, pa i svjetska sredstva informisanja opširno su pisala.

Međutim, baš tog dana srpske snage su preko Mlakve i Jabuke, s koje se bez borbe povukla jedinica 45. brdske brigade iz Neretvice kod Konjica, nastavili prodor prema bjelašničkim selima Tušila, Rakitnica, Šabići, Milišići, Lukavac, Umoljani. Naš sistem odbrane se raspao i 1. augusta 1993. u četiri popodne srpske snage su zaposjele vrh Bjelašnice.

Generali Mladić i Milovanović helikopterom su među prvima stigli na vrh Bjelašnice i Mladić je u izjavi Srni, koja je isto veče emitovala prilog sa vrha Bjelašnice, kazao kako su zauzeli Bjelašnicu, repetitor, te „isključili muslimanski program, a uključili srpski“.

Tog kobnog 1. avgusta Komanda 1. korpusa ARBiH ne samo da nije objavila ništa o padu vrha Bjelašnice, a ni Jabuke i Mlakve, kao i onih nekoliko bjelašnički sela, nego je u saopštenju navela kako je „agresorska ofanziva na Igman nastavljena na Igman i Bjelašnicu“, ali da „branioci nepokolebljivo drže dostignute linije odbrane“.

Ali, prvog avgusta, kako su izvijestile svjetske agencije, predsjednik SAD Bil Clinton uputio je pismo Butrosu Galiju, generalnom sekretaru UN, „u kojem ga poziva da što prije odobri vojnu akciju u Bosni i Hercegovini radi zaštite UNPROFOR-a i deblokade Sarajeva“. Citirajući „Njujork tajms“ dopisnik Oslobođenja iz Njujorka Ivica Mišić piše kako je Clinton već „dao konačnu saglasnost na plan za korišćenje zračnih udara na srpske položaje“⁹.

Međutim, Savjet Atlantskog pakta u Briselu je 2. augusta odbio američki plan, a Clinton je izjavio da će SAD, ukoliko se ne postigne sporazum o zajedničkoj akciji, dejstvovati samostalno.

Predsjednik Predsjedništva R BiH Alija Izetbegović 2. augusta 1993. u Ženevi je zaprijetio da će delegacija R BiH prekinuti pregovore zbog srpske ofanzive na Bjelašnicu. „Insistiramo da se srpski vojnici, koji su okupirali predajnik na Bjelašnici, povuku“, kazao je Izetbegović i javno pozvao Karadžića da naredi njihovo povlačenje sa Bjelašnice, te što se njega tiče, „trupe UN mogu odmah na vrh Bjelašnice“. Kako je

9 SAD povlače odlučujuće poteze, Oslobođenje, 2. 8. 1993.

iz Ženeve izvijestila dopisnica RTV BiH Nada Al Isa, Karadžić je „obećao da će vratiti Bjelašnicu“ i što se njega tiče „trupe UN mogu odmah na vrh Bjelašnice“. Al Issa je izvijestila ako bi „Karadžić u toku noći trebalo da odleti na Pale i „urazumi“ Mladića da obustavi ofanzivna dejstva“. „S tim u vezi“, piše Al Issa, „u Ženevi se nametnulo pitanje nije li se Mladić oteo kontroli Karadžića“.¹⁰

Bil Klinton je 2. augusta izjavio kako se nada da „saveznici neće dopustiti da Sarajevo umre od gladi i padne“.

Inače, „Observer“ je 2. augusta objavio: „Saznaje se da je Klinton zabrinut izvještajima CIA-e, prema kojima bi Sarajevo moglo svakog časa da padne“.

Klinton je zaplašio Karadžića i on je 2. augusta 1993. godine, u 12 i 13 sati, iz Ženeve telefonom nazvao generala Gveru.

U prvom razgovoru Karadžić je rekao Gveri:

„U Sarajevu ne odgozarati. Ni muva ne smije da se čuje. Problem je u tome što nas navlače da uzmemo Igman i brda oko Sarajeva da bi nas Amerikanci izbombardirali. Zahtijeva da se na Igmanu i Bjelašnici zaustavimo, da se suzdržavamo čak i ako oni napadaju. Jer je posebno važno da danas bude mirno u ovom rejonu jer je kritično danas i sutra. Rekao je da postoji varijanta da Bjelašnica i Igman pripadnu Turcima i da se to ima u vidu.

U drugom razgovoru koji je vodio sa Gverom u 13 sati Karadžić je ponovo zahtijevao „krajnje borbeno suzdržavanje na svim linijama u širem rejonu Sarajeva“.

Uistinu, 2. augusta 1993. godine, iako su se jedinice ARBiH povlačile sa Bjelašnice i dijela Igmana, srpske snage ih nisu napadale.

Radio BiH je 2. augusta emitovao tonske snimke kako Ratko Mladić 31. jula direktno komanduje napadom na Igman, konkretno na Šiljak. Dejstva je kordinirao izdavajuću direktno naredbe „Kobri“, „Kobri 3“, „Gromu“, „Čeliku“ i drugim potčinjenim komandantima. Komandovao je artiljerijskom vatrom, vatrenom podrškom, te kordinirao letove helikoptera. Imao je pseudonim „Barijera 1“.

Mladić jednom od komandanata kaže: „I ručnim radom to završi i zanosi prema Visu i put stavi pod svoju kontrolu i očekuj gore male snage.“

Mladić Kobri 3 kaže: „Polako, samo pažljivo, Turci slušaju. A neka slušaju (psovka). Uhvati ih žive.“

Nakon što su srpske snage zauzele Bjelašnicu, agresorski mediji su pojačali kampanju protiv Muslimana i predsjednika Izetbegovića. U tome je najdalje otišao „Glas srpski“ koji je 2. augusta objavio intervju na dvije stranice sa „velikim poznavaoцем islama“ i „najboljim teoretičarem iz ove oblasti na bivšim jugoslovenskim prostorima“, profesorom Fakulteta političkih nauka u Beogradu dr. Miroljubom Jeftićem

10 Četnici ugrozili pregovore, Oslobođenje, 3. augusta 1993.

pod naslovom „Homeinijev sindrom“. U ovom intervjuu Jeftić iznosi monstroznu tezu kojom ne samo da negira postojanje muslimanske nacije, nego osporava i pravo Muslimana na bilo kakvu kolektivni život na ovim prostorima. Jeftić u ovom intervjuu kaže: „Na ovim prostorima svaki oblik kolektivne muslimanske egzistencije predstavlja veliku opasnost za sve druge. To je iz razloga što svaki oblik kolektivne muslimanske egzistencije – to jest islamske države u BiH predstavlja latentnu opasnost za nove sukobe. Muslimanska nacija ne postoji, a kako će se muslimanski vernici opredeliti, zavisi od njih samih.“

Jeftić naglašava kako su „svi muslimani koji učestvuju u ratu na prostoru bivše BiH mudžahedini“, da je Mešihat Islamske zajednice u BiH fetvom „pozvao muslimane u rat“, da „islam poznaje samo jednu vrstu rata, a to je džihad“. On takođe optužuje Aliju Izetbegovića i njegovu „Islamsku deklaraciju“ da su „krivi za ovakav rat na prostorima bivše BiH“.

Narednog dana – 3. augusta 1993. Savjet Atlantskog pakta odlučio je u Briselu da „odmah počne pripreme za poduhvat koji podrazumijeva širu pomoć humanitarnim akcijama, kao i zračne udare protiv onih koji su odgovornih za pogoršanje situacije u BiH, bosanske Srbe, kao i druge“. Tog dana na Igmanu je borce posjetio član Predsjedništva BiH dr. Ejup Ganić. On je bio prvi i jedini političar iz državnog vrha koji je posjetio borce na Igmanu u toku operacije „Lukavac 93“.¹¹

Iako se očekivalo da će srpske snage napustiti Bjelašnicu 4. augusta, baš toga dana general Mladić je zajedno sa grupom unproforaca posjetio vrh ove planine. Tada je za Srnu izjavio: „Vojska Republike Srpske se neće se povući sa planine, a zastavu UN mogu postaviti samo pored zastave Republike Srpske, ali malo niže.“

I u četvrtak, 5. augusta general Mladić je ponovo stigao na vrh Bjelašnice, ovog puta sa generalom Brikmonom. Tog dana Mladić je novinarima izjavio: „Zašto bi Bjelašnica trebalo da pripadne Muslimanima, a ne nama., kad je od vrha planine samo 10 do 12 kilometara do mjesta gdje sam rođen?“

Preokret na igmanskom bojištu dogodio se 4. augusta 1993. kada su srpske snage, krenule u novi pokušaj zaposjedanja cijelog Igmana i spajanja sa jedinicama iz Hadžića, odnosno zatvaranja drugog obruča oko Sarajeva. Ali, prvo su ih dočekali borci 181. trnovske brigade, kojima je u pravi čas stiglo pojačanje – četa 7. muslimanske i četa 17. krajiške i 312. travničke brigade. Oni su toga dana zaustavili napredovanje četnika preko Igmana. Još dva dana su vođene borbe na Igmanu, ispod skakaonica, ali četnici nisu prošli. Iz Sarajeva je već bilo izašlo dosta novih jedinica i na Igmanu je formirana jaka linija odbrane.

Ipak, srpske snage su 6. augusta sa hadžićke strane zaposjele Brezovaču i Trešnjevo brdo. Od Trešnjevog brda do srpskih prvih položaja na Igmanu nije bilo više od dva, tri kilometra.

11 Spremno 60 aviona, Oslobođenje, 4. augusta 1993.

Naša i agresorska sredstva informisanja do 14. augusta 1993. gotovo ništa nisu pisala o borbenim dejstvima na igmanskom ratištu, jer je njihov intenzitet bio slab. Samo je Informativna služba Prvog korpusa 5.8. objavila: da su četnici zaposjeli Crni vrh, Veliko Polje i hotel „Igman“. Poslije toga iz ARBiH sredstvima informisanja su proslijeđivane kratke informacije o bezuspješnim četničkim napadima. Ni naša, a ni agresorska sredstva informisanja nisu objavila nikakvu vijest da su srpske snage zaposjele Brezovaču i Trešnjevo brdo.

Uglavnom je medijska pažnja bila posvećena dogovorima o povlačenju srpskih snaga sa Bjelašnice i dijela Igmana koji su zaposjeli nakon 30. jula 1993. , te da te prostore prepuste snagama UNPROFOR-a, a ne Armije RBiH.

Zbog toga što nije izvršavao njegovu naredbu o povlačenju jedinica sa Bjelašnice i dijela Igmana koje su okupirali nakon 30. jula, Karadžić je 8. augusta bio odlučio da smijeni generala Mladića, a na njegovo mjesto postavi generala Manojla Milovanovića. Ali, Milovanović je to odbio.¹²

Srpske snage su se sa nekih položaja na Igmanu i Bjelašnici počele da povlače 9. augusta, kada su zapalili hotele na Igmanu i minirali repetitor na Bjelašnici.¹³ A definitivno su se povukle sa Igmana i Bjelašnice 14.8. u 16 sati, kada je operacija „*Lukavac 93*“ završena. «Oslobođenje» je narednog dana na naslovnoj strani objavilo veliki tekst o tom povlačenju pod naslovom „Povlačenje uz vatreni pir“, kao i *Žižu Mehmeda Husića* pod naslovom „Sveti strah“.

---

12 Svjedočenje generala Manojla Milovanovića u emisiji „Nekad bilo“ TVRS 19. 5. 2009.

13 Zapaljeni hoteli, repetitor miniran, Oslobođenje, 10. augusta 1993.

IGMAN: POVOLJAN OPERATIVNO-TAKTIČKI POLOŽAJ A NEPOSTOJANJE JEDNE KOMANDE

U početnom periodu rata april-oktobar 1992. radio sam uglavnom na organizaciji Teritorijalne odbrane (Armije Republike BiH) u opštinama Konjic, Jablanica, Prozor, Kakanj, Travnik, Novi Travnik i Visoko, dakle na prostorima slobodne teritorije, van Sarajeva.

Splet objektivnih okolnosti mi je onemogućio povratak u Sarajevo poslije završenih zadataka u dolini Neretve, pa sam se našao u Visokom sa poznatim oficirima (Delić, Polutak, Zorlak), a kasnije su došli Šuvalić i Ganić. Tu sam upoznao Hasana i Halida Čengića. Funkcionisali smo kao Štab Vrhovne komande – odsjek Visoko, i izvršavali u to vrijeme vrlo odgovorne i složene zadatke. Između ostalog, Polutak i ja smo duže periode bili i na prostoru Igmana, radi organizacije i izvođenja borbenih dejstava.

VOJNI ZNAČAJ ŠIREG PROSTORA IGMANA

a) Povoljan operativno-taktički položaj

Na ovom prostoru jedinice 1. Korpusa van grada kao rijetko gdje imale su povoljniji operativno-taktički položaj u odnosu na VRS. Naše jedinice su kontrolisale dominantne objekte, uključujući i najviši vrh Bjelašnice.

To je na neki način kompenziralo nedostatke svih vrsta materijalno-tehničkih sredstava, naoružanja i opreme. Sa manjim snagama i slabijim sredstvima branio se široki prostor Igmana, Bjelašnice, Rogoja, Delijaša i Grepka.

b) Logistička podrška

Plato Igmana je bio glavno tranzitno logističko središte i strateška osnovica odakle su vodili putevi za logističko obezbjeđenje jedinica u opkoljenom Sarajevu i Gorazdu.

Logističko obezbjeđenje je dolazilo, pa makar i na mrvice, preko Igmana i jedinica Zaima Beševića na slobodnim prostorima Foče i jedinicama rahmetli Bublina na slobodnim prostorima Kalinovika.

Naravno, matične jedinice su bile u prednosti i povoljnost tih ostalih uslova su koristile obilato.

U konkretnom slučaju nije bitno spominjati logističke centre odakle se vršila distribucija materijalno-tehničkih sredstava, naoružanja, hrane, lijekova i municije, ali je važno naglasiti da je taj sistem funkcionisao kako-tako.

Pored vojnog značaja slobodni prostor Igmana je bio glavni tranzitni centar za snabdijevanje stanovništva, što je značajno uticalo na preživljavanje građana i opstanak na ovim prostorima.

c) *Sabirni centar za izbjeglice*

Sam plato Igmana na kome je bio kompleks hotela i drugih objekata, pored smještaja komandi i jedinica, pružio je utočište brojnim izbjeglicama iz Istočne Bosne. Igman im je služio kao sabirni centar, odakle su poslije izvjesnog vremena izbjeglice odlazile na slobodne teritorije u dolinu rijeke Bosne (Visoko, Kakanj, Zenica) ili na prostore Hrasnice, Pazarića, Tarčina i Konjica.

d) *Zaključak*

Koliki je vojni značaj Igmana vidi se i iz činjenice da je HVO po svaku cijenu nastojalo zaposjesti bar dio te teritorije. Pokušavao je to i vojni vrh Republike Hrvatske preko "Daidže", poznatog pod imenom Mate Šarlija.

Čini mi se da naše političko i vojno rukovodstvo nije podleglo raznim uticajima da se to desi. Ovaj put su ipak uvažili više naših upozorenja iz Visokog da bi tako nešto bilo pogubno.

Odbrana platoa Igmana ima višestruki vojni, politički, privredni i svaki drugi značaj i to je neosporno.

Međutim, u tim okolnostima, dok su se jedni istinski borili i dostojanstveno prezentovali privrženost svojoj domovini, ne žaleći ni vlastite živote, pojedinci su to koristili za vlastite interese na razno-razne načine, nečasno se bogateći na tuđoj nevolji.

Takva situacija je pogodovala profiterima kojima nije bilo stalo da se prioritarno izgrađuje i jača vojna komponenta, da se formiraju borbene jedinice, oslobađaju teritorije. Bilo je važnije ko će i koliko punktova kontrolisati i koliko čega oteti vlastitom narodu.

Zbog svega toga na Igmanu nije nikada mogla da se formira jedna komanda i jedna jedinica. Nisu se ispoštovale u vezi s tim i mnoge naredbe komandanta AR BiH.

OPERACIJA "JUG '92"

U avgustu 1992. komandant ŠVK – odsjek Visoko probudio me kasno u noći i saopštio da po odluci načelnika ŠVK Sefera Halilovića treba da idem na Igman i preuzmem rukovođenje i komandovanje operacijom koja se priprema radi deblokade Sarajeva, jer je komandant Mirsad Čatić ranjen. Trebalo je da idem hitno, a "papiri" vezani za moje angažovanje doći će na Igman direktno.

Navodno, bilo je obrazloženje i da Polutak nije uradio "ništa", pa i razlog više da neko mora doći hitno.

Lično mi je to teško palo, pa sam Deliću prokomentarisao da on i Zorlak ne idu nigdje, a da sam ja razvučen na sve strane. Hasan Čengić mi je lično rekao da je Zorlak mlak i da ne može ništa učiniti. Kao vojnik-profesionalac poslije kraćeg negodovanja shvatio sam šta se želi i pošao na Igman. Ideja o operaciji datirala je od ranije, a pripreme za nju vršio je Mirsad Čatić.

Radi brzog uvida u situaciju ostvario sam odmah kontakte sa svim komandantima koji su se u to vrijeme zatekli na Igmanu.

Od ranije sam poznavao Z. Delalića (radeći u Konjicu na organizaciji Teritorijalne odbrane), a Najetovića sam upoznao u Visokom, tako da su mi se odmah pridružili u realizaciji zadatka.

U hotelu *Borik* je bila komanda. Odmah sam pozvao komandante, saopštio im da sam određen umjesto ranjenog Čatića da preuzmem pripreme na deblokadi Sarajeva. Dao sam im pitanja po kojima treba da pripreme referisanje kako bi nova komanda imala uvida u raspoložive snage i sredstva, a time i objektivne mogućnosti za planiranje borbenih dejstava.

Dok su komandanti jedinica pripremali referote, ja sam sa Delalićem i Najetovićem, kao i dijelom predstavnika prethodne komande pravio šemu nove komande sa konkretnim imenima.

Pošto smo odmah uočili ključne probleme, kao prioritetni zadatak nova komanda je definisala uspostavljanje reda i discipline, uspostavljanje sistema rukovođenja i komandovanja u skladu sa principima subordinacije i definisanje borbenih zadataka u skladu sa raspoloživim snagama i sredstvima.

Na dan referisanja to je saopšteno svim komandama. Većina komandi i organi vlasti (misleći na načelnike općina Hadžići i Trnovo) to su podržali i radili u skladu sa tim zadacima. Posebno su nam u tome pomogli komandanti odreda Vahid Alađuz i Zaim Čivić.

Nekoliko dana poslije toga ja sam predložio novi sastav komande, ali čelni ljudi bivše komande koju je vodio Čatić - Huso Alić i Edib Šarić su izrazili nezadovoljstvo, tražeći da oni budu na čelu "parade", konkretno da operaciju vodi i njome rukovodi Alić.

U prisustvu svih prisutnih ja sam izrazio stav da me raduje ako ima neko spreman preuzeti odgovornost na sebe za ovako važan zadatak, a da će to za mene biti veliko rasterećenje. Čak sam citirao Vahbiju Karića kada je, napuštajući JNA, rekao da mu je skinut samar od olova, toliko je bio rasterećen.

Imali smo direktnu vezu sa načelnikom ŠVK Seferom Halilovićem i ukratko sam mu dao obrazloženje, a svi su to slušali, i zamolio da udovolji Aliću i Šariću, imajući u vidu da su oni u toku svega i da im niko novi ne odgovara.

Sefer Halilović je rekao da se dogovorimo, ali da ni u kom slučaju ne može Alić biti komandant.

Kada je ovo čuo Z. Delalić rekao mu je: "Gdje ćeš ti to budalo raditi kod ovoliko školovanih oficira".

Kao kompromisno rješenje ja im predlažem da komandant bude Najetović, (a on je to želio) pošto je doveo na Igman jedinicu najjačeg sastava (kompletan bataljon).

Sebe sam predložio za načelnika štaba i napomenuo da ću lično preuzeti stručne stvari oko pripreme i planiranja borbenih dejstava.

Z. Delalić je određen za pomoćnika za logistiku, H. Alić za operativca, E. Šarić za pomoćnika obavještajnih poslova itd.

Po tom prijedlogu je zvanično od strane Predsjednika i Načelnika ŠVK izvršeno imenovanje i nova komanda počinje raditi.

Koliko je pojedincima smetalo što se želi uspostaviti prvo red i disciplina i sistem rukovođenja i komandovanja, govori činjenica da je na jednom od referisanja koja sam uglavnom lično vodio, ušao vojnik bezbjednosti (Šarićev iz bivše komande) i nespretno predao komad papirića komandantu Najetoviću umjesto Aliću.

Najetović je ustao iza stola i predao mi papirić na kome je pisalo: "Džambasović i Najetović su KOS-ovci, treba ih izbjeđivati i opstruirati".

Kada sam to pročitao, ljutito sam ustao i doslovno rekao: "Mafijo, ovako ne možete raditi, u životu se nisam bavio tim poslom pola sekunde. Hoću da mi hitno nađete ko ovo radi i zašto".

Svi su stali, zatajili, a ja sam se obratio Aliću, ti, ti ovo da riješiš i Šarić. Nađeno je rješenje po kome je vojnik to sam napisao i zbog toga je udaljen iz komande.

Naravno da to nije bilo tako, ali su nam bile prioritet pripreme za borbena dejstva i to smo ostavili iza sebe.

Na Igmanu su se u to doba našle respektivne jedinice iz Hrasnice, Trnova, Hadžića, Zenice, Kiseljaka, Konjica, Jablanice, Vakufa, Busovače, Fojnice, Prozora (ne znam da li je neka zaboravljena), a matične jedinice na Igmanu bile su razjedinjene i usitnjene. Samo je odred Aladžuza i Čivića bio organizovan vojnički, a jedinice Zuke, Noge, Silver Foxa, Handžari i druge više su ličile na privatne, čast borcima i iz tih jedinica koji su bili hrabri i spremni izvršiti svaki dobiveni zadatak.

Šta se još dešavalo?

Na jednom od referisanja dolazi mi dežurni i saopštava da iz Hrvatske dolazi komandant pukovnije "Senahid Kulenović", neki Hodžić iz Podžepnja sa svojom jedinicom.

Na trenutak se obradujem i pozivam logističara da prisustvuje prijemu komandanta pukovnije, a ujedno da mi da prijedlog smještaja jedinice i način ishrane.

Kada sam upitao Hodžića koliko ima ljudi i vozila kako bi logističar dao prijedlog smještaja, ishrane i popune gorivom, on mirno odgovara: "Ja ništa ne tražim, sa mnom je 18 ljudi dobrovoljaca i ja ih vodim u Goražde".

Tada sam ljutito odgovorio Hodžiću da se više nigdje i nikada ne predstavlja kao komandant pukovnije nego kao komandir odjeljenja. Nazvao sam Ferida Buljubašića u Goražde i zamolio da me izvijesti da li mu se navodni komandant pukovnije javio. Jeste, javio mu se poslije 5-6 dana, a umjesto odjeljenja vratio se kasnije samo sa nekom ženom.

To je prava slika i odraz stanja u to vrijeme na Igmanu.

Tada sam shvatio da je Polutak želio isto što i ja, da uspostavi red i sistem rukovođenja i komandovanja, ali da mnogima to nije odgovaralo. Nažalost, izvještaje sa Igmana su slali kojekavi i političari i komandanti lično Predsjedniku i Načelniku GŠ. Oni su više vjerovali njima nego nama, profesionalnim oficirima, kojima je svaki javašluk i kriminal bio nespojiv sa borbom. To mi je i Sefer Halilović priznao. On nas nije poznao i uvažavao je izvještaje Šarića, Zuke, Alića i sličnih, ali takve izvještaje, iste i slične, dobivao je i Predsjednik. Mi nismo mogli to presjeći, iako smo bili apsolutno u pravu.

Posljednje pripreme za ofanzivna borbena dejstva, tj. operaciju "JUG '92" izvršene su u rejonu Kijeva, u zgradi HE "Bogatić". Na tom referisanju komandanti su se izjašnjavali o stepenu izvršenih priprema i vlastitim mogućnostima prema dobivenim zadacima u zapovijesti koju sam lično napisao, a Huso Alić pojedincima prilagodio, jer navodno ne razumiju vojničku terminologiju.

Većina je konstatovala i ocijenila da su im dati zadaci realni, ali da izvršenje zadatka ne zavisi samo od njih, već i od susjeda i podrške. Rekić je u skladu sa dobivenim zadacima ocijenio da ne može izvršiti zadatak. Bilo mi je čudno i na kraju sam ga pozvao nasamo, iskritikovao i rekao da se sam ponižava i podcjenjuje, kada sam saznao da vodi dvadesetak vojnika. Tada saznajem da je on specijalna jedinica MUP-a, a ne Armije, pa dalje nisam ni polemisao. Razočarao me, jer sam procjenjivao da ga, kada se abr planirana borbena dejstva, predložim za komandanta svih snaga na Igmanu, misleći na matične jedinice.

Prema zamislima za izvođenje borbenih dejstava bila su predviđena dva težišta. Prvo spajanje sa snagama iz grada preko Butmira (jedinice F. Prevljaka i Muderisa), a drugo preko Jahorine i Trebevića.

Lično se nisam slagao sa drugim pravcem, ne zato što nije dobar, nego zato što trenutno nemamo sredstva i snage sposobne da vode samostalno borbena dejstva na tako velikoj dubini. Poslije ubjeđivanja sa Načelnikom ŠVK rekao mi je da se ipak proba to što su Čatić, Alić, Šarić i Rekić planirali od ranije. Naravno, to se u praksi vrlo brzo pokazalo kao nerealno i u hodu je izvršena korekcija drugog pravca, gdje su borbena dejstva usmjerena preko Crvenog klanca ka Gornjem Kotorcu.

U toku borbenih dejstava jedan od dana je bio petak. Umjesto na IKM Džemo Najetović kao komandant sa Mustafom Dželilovićem odlazi na džumu u Dejčice. Tome sam se protivio, a Džemo kaže da ne brinem, sve će biti u redu, njegov pratilac, Sufija (ne sjećam se imena) određuje njegove aktivnosti u skladu sa nekim meni nepoznatim standardima.

Od predviđenih ciljeva u operaciji je, bez obzira na niz subjektivnih i objektivnih propusta i slabosti, ostvaren djelimičan uspjeh na prostoru od Straišta do Krupca i rijeke Željeznice, kao i u rejonu Butmira i Kotorca. Kada su borbena dejstva ofanzivnog karaktera prestala, kada su se jedinice sa slobodnih teritorija sukcesivno počele vraćati u matične sastave, zahtijevao sam da se po svim pitanjima izvrši detaljna analiza i pismeno obavijesti Načelnik ŠVK.

Radi razrješavanja učestalih problema na samom Igmanu i uspostavljanja normalnog sistema rukovođenja i komandovanja, prije mog povratka u Visoko predložio sam da se na Igmanu formira samo jedna jedinica – brigada, a da u njen sastav uđu silne usitnjene jedinice, što nije odgovaralo ni Aliću, ni Šariću, ni Hasanoviću, ni Zuki. Nasuprot tome, predlažu da im Načelnik ŠVK odobri formiranje bataljona vojne policije i logističkog bataljona i da to bude vezano za njih. Dakle, njih nika-ko ne interesuju borbene jedinice, njih interesuju punkto- vi koje drži vojna policija i logistika. Sami procijenite šta to znači za pravac Pazarić-Igman-Hrasnica-Butmir i Pazarić-Igman-Trnovo-Grebak.

Na lični zahtjev odobren mi je povratak u Visoko, na redovnu dužnost.

Svi dokumenti izrađene za operaciju (karta, zapovijest, prilozi itd.) ostali su kod Najetovića i Alića u kasi, na KM u hotelu "Borik".

PRILOG:

Kopija mog originalnog izvještaja broj 03/290-1 od 04.02.1994. godine, poslanog Fikretu Muslimoviću na njegov zahtjev, a vezano za aktivnosti Rekića.

Republika Bosna i Hercegovina
Stab vrhovne komande OS R BiH
OPERATIVNI CENTAR KOMANDOVANJA
K M K A K A N J

ODBRANA REPUBLIKE
VOJNA TAJNA
STROGO POVJERLJIVO

Str.pov.broj : 03/290-1
Kakanj, 04.02.1994.godine

SVK SARAJEVO
n/r Muslimovic F.

Ideja za operaciju i pripreme za istu datiraju prije naseg dolaska, a vodio ih je Catic Mirsad sve do njegovog ranjavanja. Po naređenju tadašnjeg NSVK i poslije kratkih konsultacija sa nasim Komandantom Delicem ja sam dobio zadatak da sagledam stanje i formiranu novu komandu na cijem cu celu biti. Nerado sam to prihvatio, ali kao profesionalac brzo shvatio sustinu zadatka, svoje mjesto i ulogu u tome.

Radi uvoda u situaciju ostvario sam odmah kontakte sa komandama i jedinicama koje sam zatekao. pridružili su mi se Dj. Najatović i Z. Delalic.

Brzo smo uocili probleme i u startu kao prioritetni zadatak postavili uspostavljanje i zavodenje reda, discipline i definisanje ciljeva u skladu sa raspoloživim snagama i sredstvima.

Vecina komandi, i svi organi vlasti su to podržali i trazili su da se jednom pocne sa radikalnim promjenama. Medutim, kod prijedloga sastava ključnih ljudi nove komande naisli smo na otpor celnih ljudi bivse komande H. Alica - Soko i Ediba Sarica. Alic licno izrazava zelju da bude na celu parade.

U prisustvu svih predvidenih kandidata ja sam izjavio da me radije da moze neko reuzeti oidgovornost i da je to za mene veliko rasterećenje. Zamolio sam licno NSVK da udovolji tom zahtjevu. Rekao nam je dogovorite se i ako predlozite bice, samo da ne moze Alic biti komandant. Imenovani zu slanova komande uz saglasnost prisutnih, a za komandanta smo postavili Najatovica, mene za NS, a Delalic za logistica, Sarica za Nac. bezbjednosti a Alic za Operativca, ostali nisu bitni.

Uspostavljanje reda i vojne organizacije nije odgovaralo Saricu i Alicu pa su na sve nacine pokusavali da nas eliminisu, a cak su nas nazvali i Kosovcima, ponasali se drsko, udaljavali se bez naseg znanja i slicno.

Brzo smo shvatili da im zavodenje reda suzava prostor za bavljenje svercom i profiterstvom, prostitucijom, ali nije bilo ni vrijeme ni mjesto da se tim bavimo nego smo ipak sve podredili pripremama operacije i spontano je nazvali "Jug 92".

2. Ofanziva pocinje u avgustu. Trajala je vise dana. Sukcesivno je ucestvovalo mnogo jedinica. Tu su bile matricne jedinice 1. K. i samostalne poluprivatne male formacije, jedinice iz Zenice, G. Vakufa, Prozora, Jablanice, Konjica, Fojnice, Kiseljaka i ne znam da li sam neku zaboravio. Bila je tu i mala jedinica MUP na celu sa Rekić Seadom.

3. Prema planu postojala su dva tezista. prvo spajanje sa snagama iz grada najkracim putem - preko Butmira i druga preko Jahorine i Trebevice - najduze. Licno sam u pripremama isticao da je ideja za teziste ispravna, ali nerealna, jer trenutno nemamo potrebne uslove za b/d na vecim dubinama. Tu ideju su podržavali Alic, Saric, Rekić i jos neki i posle ubjedivanja sa NSVK prihvaceno je da rade kako su ranije zamislili, jer su navodno oni to vec odavno pripremali. Kada se u praksi to ubrzo potvrdilo kao neralno izvrsio sam korekcije plana i odredena tezista realna i moguca, prihvatljiva. Cilj je bio izbiti u siri rejón G. Kotorca preko crvenog Klanca i iz pravca Krupsa i Butmira, cime bi se definitivno spojile snage.

4. IKM je bio na sjevernim padinama Igmana, a jedno vrijeme u Hrasnici.
5. Od predviđenih ciljeva u operaciji je bez obzira na sve okolnosti objektivne i subjektivne slabosti ipak bilo i konkretnih i značajnih rezultata zahvaljujući komandama i jedinicama koje su dobivene zadatke izvršavale poštovano i u skladu sa datim zadacima. Prostor od Straista do Krupca i r. Željeznice je oslobođen, naneseni su agresoru ogromni gubici u ljudstvu i tehnici, a moral naših boraca je naglo porastao.
6. Postavljeni ciljevi nisu u potpunosti realizovani i zbog destruktivnog djelovanja Rekić S. Kada smo se sreli kao stari poznanici i kolege lično sam se obradovao smatrajući ga provjerenim saradnikom, ali kada sam vidio da vodi 15-20 ljudi onda sam mu javno zamjerio i rekao da time ponizava i sebe i ovu borbu, jer su njegove mogućnosti objektivno daleko veće. Međutim, to je bila jedinica MUP i nisam imao vremena ulaziti u sustinu problema. No jednom od tezijskih pravaca, prema C. Klanac očekivano profesionalno izvršenje ostavljenih zadataka Rekić nije nikada izvršio a hvalio se kako je likvidirao nekog četnika, ali da se lično uvjerio da se tu nemoguće roci pa je ozbiljnije angažovanje jedinica izostalo. Ciljevi nisu u potpunosti realizovani i zbog sitnih privatnih i poluprivatnih jedinica koje nisu bile u sistemu RiK, zbog opstrukcije pojedinaca i manipulacije sa logističkim obezbjeđenjem. Bilo je nemoguće ući u sve te kanale i sagledati čime se sve ljudi bave u Trnovu i na Igmanu i koliki je negativan udio nekog pojedinaca, ali je očito da je neko imao za cilj da udaljava ljude od borbe i sistema RiK.
7. Trnovo i Rogoj su oslobođeni prije ove operacije, a prostor od Straista do Krupca u operaciji združenim snagama više jedinica, a prije svega jedinica Komandanta Aladž Vahida i F. Pravićaka. C. Klanac je imao poseban značaj. Bio je to najkrći put desnom obalom r. Željeznice do Gavrica brda, čime bi se Hrasnica i Vojkovići otklonili. Možda se to moglo i bar djelimično realizovati da se tada znalo za mjesto i ulogu Rekića. Kod C. Klanca ustvari se nije ništa ni dešavalo, jer po izvještajima Rekića bilo je iluzorno bilo šta preduzimati i gubiti ljude, tako da se ispred držala linija odbrane, a pokušaja napada nije ni bilo u pravom smislu. Pored toga u operaciji je neracionalno trošena art. municija a Hasanović Hajrudin, načelnik artiljerije iako oficir bivše JNA je u potpunosti bio u senci Alića, Sarića i Rekića.
8. Procjena je da je Operacija JUG-92 polovično uspješna. Na kraju sam lično zahtijevao da se izvrši analiza, međutim odustalo se od toga. Radi razrješavanja uocjenih problema i uspostavljanja sistema RiK prije mog vraćanja u Visoko predložio sam da se na Igmanu formira brigada i tako riješe svi problemi sitnih jedinica: Zuka, Handžar, Silver fox i drugih. To Aliću, Sariću i Hasanoviću nije odgovaralo. Oni su tražili da im N SVK odobri formiranje bataljona VP i logističkog bataljona i da to bude vezano za njih, a koje će biti druge jedinice to nije bilo važno, dokle jicali su svoje pozicije za izvršenje nedozvoljenih radnji. Na lični zahtjev odobren mi je povratak u Visoko, na redovnu dužnost. Sva dokumentacija ostala su kod Najetovića i Alića u Kosi.

N P O M E N A:

Gosp. Muslimovicu, pregledaj i ocjeni sta je za "dalje".
Moguće da sam neke detalje zaboravio ili ispustio. Pisao sam sve
po sjećanju, a za ovu temu treba mnogo više vremena.

ADJ/JA

poslato: 04/02/94 4

14:40

za KZ SVK

Meret.

NA IGMANU JULA 1993.

Početak jula 1993. u komandu 1. korpusa stižu sa Igmana borbeni izvještaji koji zabrinjavaju komandu. Izvještaji nisu alarmantni koliko su kontradiktorni, jer dolaze iz više komandi (iz 4. mtbr Hrasnica, iz OG – Igman, iz brigade u Pazariću).

Zbog toga komandant korpusa odlučuje da se ta konfuzna situacija mora provjeriti lično na terenu. Poziva me, a tada sam bio načelnik štaba 1. Korpusa i saopštava odluku po kojoj bih ja, pošto sam i NŠ, a i poznajem Igman od ranije, trebao formirati ekipu i ustanoviti stvarno stanje na terenu.

Dana 9. jula 1993. godine vodim Ešrefa Čelika, Asima Spahića i Agić Mehmeda. Treba da u noći pređemo aerodromsku pistu. Srećom, uspjeli smo. Ponekad se pista prelazila iz dva, tri pa i više pokušaja, pa i više dana bezuspješno.

Kasno u noći došli smo u komandu 4. mtbr u Hrasnici. Načelnik štaba brigade nas je odveo i smjestio da prespavamo u neki stan, kako bi rano ujutro nastavili put za Igman.

Tek što smo zaspali začulo se zvono. Načelnik štaba Emir Redžić je na vratima i saopštava da ima informacije da su na Igmanu veliki problemi. Bez diskusije odmah polazimo. U komandu u hotelu "Borik" dolazimo oko 2:00.

Na ulazu dežurni vojnik spava, a puška ispod njega, na stolu. Na spratu ista situacija - spava dežurni oficir. Udaram nogom u sto i on se budi. Pitam ga šta je i on odgovara dežurni. Zahtijevam da mi uspostavi vezu sa komandama i jednicama. Ne uspijeva. Ne zna situaciju. To je bio Zuhdija Ožegović. Nema pojma da ima problema. Iz moje ekipe sve ovo slušaju. Tražim da nas neko odvede do komandanta OG Zaima Imamovića u selo Dejčiće.

Vozimo se starim putem i kod česme sa drvenim koritom zastajemo. Sviće. U dolini je selo Dejčići i nazire se kaos svuda po livadama; oko kuća su ljudi, stoka, vozila.

Silazimo. Zaim Imamović pored vozača u džipu kunja. Pozdravljamo se. saopštava mi da je na terenu kaos. Oko 5:00 je 10. jula i kaže da je juče (09. jula) pao Grebak, Delijaš i Rogoj.

Pitam gdje je komanda fočanske brigade komandanta Fehima Bibića, odgovara u Godžuškim Barama. Odmah odlazimo.

Ispred stoje komandant Bibić i zamjenik Sulejman Hamzić. Prilazim i ljudski, toplo se pozdravljam. Kažem Bibiću: "Ne gledaj me kao načelnika štaba, već kao druga. Interesuje me samo stvarna situacija."

Bibić odgovara iskreno da ni on ni Hamzić ne znaju stvarnu situaciju. Ispred komande prema Trnovu nema nikoga. Njih je bilo sramota da napuste komandu. Trnovo je prazno – u njemu nema nijedne vojske.

Formirana je nova komanda u selu Dejčići na čelu sa Zaimom Imamovićem i organizovana odbrana sa raspoloživim snagama na liniji Orlica-Kukovi-Krivoditi-Tre-

bečaj-Brutosi-Lučevići-Ometala, i ta je odbrana funkcionisala 2-3 dana. Nakon jake ofanzive VRS zauzela je sela Dujmovići, Marković, Ledići i Dejčići. Komanda se jedva uspjela izvući iz sela Dejčići.

Po dubini, na ključnim objektima, uz postojeću odbranu prostora od strane 4. mtbr i 8 mtbr organizuje se odbrana međuprostora između Straišta i Bjelašnice na potezu Proskok-Šiljak-Hojta.

Odbrana je uz postojeće snage stabilizovana, prije svega zahvaljujući nadljudskim naporima bataljona iz fočanske brigade i upornoj odbrani Proskoka od strane dijela Zukine jedinice.

Jedan bataljon iz 101. mtbr pod komandom Džananovića nije izvršio dobivenu misiju u skladu sa naredbama, pa je igmansko Golo brdo nešto kasnije zauzeto od strane VRS sa Ilidže, čime su direktno ugroženi Hrasnica i put preko Igmana.

U to vrijeme vrlo značajnu ulogu i krajnje humanu misiju izvršila je ratna bolnica na čelu sa dr Čustovićem. Obilazeći ranjene i osoblje uvjerio sam se da su u skoro nemogućim uslovima učinili herojska djela ravna podvigu, spasivši na desetine ranjenih i vojnika i civila.

Negdje oko 30. jula, na dan otvaranja tunela došao je zamjenik komandanta 1. Korpusa Vahid Karavelić.

U komandi u hotelu Borik naveče čuli smo i vijest da su u komandi 1. korpusa izvršene i personalne promjene. Za komandanta je postavljen Vahid Karavelić, za načelnika štaba Nedžad Ajnadžić, a Mustafa Hajrulahović i ja prešli smo u ŠVK OS. Vratio sam se kroz tunel, kada je iz njega izašla jedinica Adnana Solakovića - 2. smb. Sreli smo se na samom izlazu iz tunela.

Odbrana pomenute linije je izdržala još neko vrijeme, a Karavelić je bio sudionik daljnjih nevolja i problema na Igmanu.

Opšte karakteristike stanja na Igmanu za period 10.-20. juli '93.

Padom Grepka, Rogoja, Delijaša, Trnova na Igmanu je nastao opšti haos. Rijetko se znalo ko je vojnik, a ko civil. Bila je negativna klima i među vojnicima i među civilima.

Neko je pronio glasine da su oni prodani, da se po srednjoj Bosni kupuju kuće i zemljišta, a da oni u brdima trunu. Svi su htjeli negdje bježati.

Pored puteva bilo je bačenog oružja, municije i opreme. Izgledalo je to tužno. U autima su borci sakrivani u gepeke samo da bi pobjegli. U to sam se lično uvjerio više puta. To su vidjeli i drugi iz mog tima i jedinice.

Profesor Ismet Šabanović, pomoćnik za moral iz 101. mtbr se čudio koliko sam poduzimao rizičnih poteza, pa čak sam i ljude – borce iz auta čupao i vraćao u jedinice.

Jednog dana naiđem na proplancima na borce, na razbacanu opremu i oružje i pitam ko je komandant ili komandir.

Odgovaraju: "Jebo komandanta i komandira, nemamo mi nikoga, mi idemo..."

Pitam čije je auto – "Tamić" pun oružja i municije. Odgovaraju - ničiji.

Nailazi komandant 4. mtbr Fikret Prevljak i ja mu kažem da je "Tamić" koga vidi pun oružja i municije. "Nađi nekog da ovo odveze u jedinicu i naoružaj vojsku!"

Tako je i uradio.

Na jednom od referisanja desio se ozbiljan incident. Naime, Zuka je bukvalno raspalio Hamzića pesnicom i nanio mu povrede, kriveći ga za situaciju, iako on nije pripadao toj grupi koja je provodila samovolju u bilo kom smislu.

Trnovo je palo i baš toga dana neko me informiše da je na Igmanu vozilo *Merhameta* sa hranom za Trnovo pa se vozač interesuje gdje će. Bez oklijevanja sam odlučio da vozilo zadrži na Igmanu i obezbijede vojsku i bolnicu sa hranom. Sutradan ujutro neko kuca na vrata, dok mi spremamo plan za odbranu. Predstavlja se kao efendija, ne znam ime i da je predsjednik *Merhameta* Trnova. Došao je da se informiše ko je zabranio da vozilo ide za Trnovo.

Ja ga gledam i kažem da odmah izađe vani dok ga nisam uhapsio. Eto, i to se dešavalo. Čovjek ne zna da je Trnovo palo i prijeti nam da to nismo smjeli uraditi, da narod u Trnovu čeka pomoć.

Pored toga nekada ni komandanti jedinica nisu imali razumijevanja. U haosu svakom je nešto falilo i svako je imao na nekog drugog zamjerke. Tako je jednog dana Mustafa Musić, inače dobar čovjek, došao sa puškom pumparicom da prijeti što je donesena neka odluka koja mu nije odgovarala.

Gledano u cjelini, sistem rukovođenja i komandovanja je bio kršen po svim segmentima, ali na kraju su ipak pozitivne snage i preduzete mjere sigurnosti prevagnule, pa je prostor Igmana ostao odbranjen duže vrijeme.

Početna ofanziva je zaustavljena na Proskoku i Hojti i to je dalo i prostora i vremena za konsolidaciju i uspostavljanje sistema rukovođenja i komandovanja.

Nemoguće je postalo moguće.

Lično sam ubijeden da je ključni momenat u odbrani Igmana zasluga Zaima Imamovića, koji je bukvalno ubijedio borce fočanske brigade 11. jula da ne napuštaju Igman, da se časno i pošteno stave u odbranu, a za to smo imali mogućnosti.

Koliko sam ja lično ubijedio dvadesetak komandira da preuzmu svoje grupe, odjeljenja i vodove, neka oni to kažu.

PRILOG:

Izveštaj o stanju u z/o OG Igman br. 232 od 10.07.1993. godine, komandant Zaim Imamović.

OBRAZLOŽENJE:

Izveštaj je poslat u komandu 1. Korpusa.

Ovo stanje opisano u izvještaju odnosi se na 9. juli, a poslato je 10. jula.

To mi je i Zaim lično ispričao u toku dana, kada smo analizirali situaciju na terenu.

Neke podatke o stvarnoj situaciji je saznao tek 10. jula, a oni nisu navedeni u izvještaju.

OG "IGMAN"
Broj: 232
Dana, 10.07.1993.g.

Izvjestaj o stanju u
z/o OG "IGMAN".-

KOMANDANTU 1.KORPUSA

1. Najteža situacija je u z/o 81.bbr - Trnovo, gdje četnici nadiru iz više pravaca,

- Jahorina - Delijas
- Kijevo - Bogatic
- Kalinovik - Rogoj.

U forsiranju ovih pravaca koriste tenkove O.T.prage i helikoptere tipa "gazela" sa kojima vrse p/o podrsku kao i izvidanje, te korekciju vatre. Na pojedinim pravcima uz podrsku tehnike koriste veće količine municije uz pregrupisavanje pjesadijskih snaga pojedine linije su probijene i naše snage su potisnute u dubinu naše teritorije uz stalnu opasnost da neprijatelj dalje napreduje i pomjera naše linije.

2. Pored izrazenog nedostatka MTS imamo nedostatak u ljudstvu zbog toga sto nismo mogli realizovati vasu naredbu broj 05/7-306 od 9.7.1993.godine, o angazovanju boraca i sredstava iz drugih jedinica, jer su isti angazovani na drugim pravcima. Radimo na pregrupisavanju snaga i ojačanju koje je dogovoreno u toku noci za ljudstvo u jačini ojačanog voda sa sredstvima i opremom i predislukaciji 2 artiljerijska oruda (105 i 122) za artiljerijsku podrsku. Pored toga, dogovoreno je sa komandantom 6.korpusa, da u narednih 24 sata uputi na prostor opštine Trnovo jednu ojačanu metu. Sa snagama koje imamo na raspolaganju i ojačanju koje slijedi nakon procjene situacije napraviti racionalan plan odbrane te nastojati zadržati dalji prodor agresora.

3. Operacijama komandujem lično sa prostora opštine Trnovo, dok grupa OGI-a nepotpunog sastava usmjerava i koordinira aktivnostima na KM rejon Igmara po mojim naređenjima. Osim toga ova grupa koordinira rad sa 6.korpusom.

4. Nedostatak MTS je očigledan. Međutim, radi nerazjasnjujuće nadležnosti u LB Krupa, nismo u mogućnosti da izuzimamo MTS kojeg ima. Pojedina MTS koja su bila dogovorena nisu dostavljena OGI-u. Stoga vas molimo da naredite LB Krupa da prioritarno sva raspoloživa MTS stavi na raspolaganje OG. Takođe je potrebno da otklonite nedostatak u nadležnosti raspolaganja MTS (6.korpus, OGI, 1.korpus).

5. Zahtijevamo da naredite 101.brigadi da vojnike koji se nalaze u z/o OGI-a predpocinite OGI-u.

KOMANDANT OG "IGMAR"
Z.Imamovic ✓

IGMANSKA BITKA

Igmanska bitka je jedna od dramatičnih epizoda odbrambeno-oslobodilačkog rata u Bosni i Hercegovini, čiji je ishod bitno odredio daljnji tok rata. Poraz bi značio potpuno okruženje Sarajeva i težak, možda i presudan udarac snagama odbrane, a zaustavljanje ofanzive, dodatni elan onima koji su vjerovali u Bosnu i Hercegovinu. Istovremeno, Igmanska bitka je ljeta 1993. postala ogledalo stanja odbrambenih mogućnosti snaga Bosne i Hercegovine, ogledalo u kojem su se mogle vidjeti slabosti tog sistema u nastajanju i prepoznati put njegovog budućeg razvoja.

U junu 1993. rat je već trajao mnogo duže nego što su snage Karadžića i Mladića i njihovova beogradska centrala mislile da će trajati. Psihološki, to je oslabilo agresora, i dovelo do rasprava među srpskim vođama. Bili su osujećeni nekih od njihovih velikih vojnih planova, ali strategija nije promijenjena: izoliranje, iscrpljivanje i uništavanje populacija nesrpskog porijekla, bezobzirna otimačina i organiziranje tih dijelova zemlje prema projektu Velike Srbije. Sarajevo u tome bilo nije izuzetak, već najvažniji cilj pohoda na Bosnu i Hercegovinu.

S druge strane snage HVO-a su, u to vrijeme, sasvim pod kontrolom dvojca Tuđman-Šušak, koji i od hrvatske javnosti kriju istinu o projektu Herceg-Bosne da bi ušli u otvoreni sukob sa snagama Armije Bosne i Hercegovine. Još gore, oni to čine i uz koordinaciju sa srpskim snagama, u skladu s ranijim dogovorima Tuđmana i Miloševića iz Karađorđeva, odnosno Bobana i Karadžića iz Graca. Armija Bosne i Hercegovine, još u nastajanju, vodi bitke na dva fronta, nastojeći uvesti u sistem i snage lokalnih komandanata, kojima nije uvijek jasno šta znači armijska disciplina ili joj se ne žele podvrgnuti, upravo zato što to znaju.

Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine se nalazi u krajnje delikatnoj situaciji, pred stalnom opasnošću da izgubi i svoj okrnjeni legitimitet. Pritisak zvaničnog Beograda i zvaničnog Zagreba, a preko njihovih političkih ispostava i vojnih snaga

u Bosni i Hercegovini, kao i na međunarodnom diplomatskom planu je pojačavan proporcionalno s procjenama o slabostima unutar snaga odbrane. Tzv. međunarodni faktor nema političke volje da se jasno odredi prema zločinu, čija je žrtva jedna zemlja i njen narod, zanemarujući i svoje obaveze članica UN u ovakvim situacijama. Čeka se ishod neravnopravne bitke i pozivaju sve „zaraćene strane“ na mirno rješenje sukoba, a njihove predstavnike na sastanak u Ženevu.

U takvoj situaciji, srpska strana nastoji, dodatnim vojnim naporom, spajanjem svojih snaga i iz pravaca Trnova i Hadžića pored Sarajeva na planini Igman, potpuno zatvoriti obruč oko glavnog grada Bosne i Hercegovine i bitno poboljšati svoju pregovaračku poziciju, zapravo pokušava učiniti ono što u nekoliko navrata nije uspjela.

Predsjedavajući Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine Alija Izetbegović je bio ključna figura odbrane zemlje, ne samo po svojoj funkciji, nego i kao jedina ličnost koju je Armija Bosne i Hercegovine prihvatila kao vrhovnog komandanta. U velikoj mjeri to treba zahvaliti i činjenici što su on sam i stranka SDA, kojoj je bio na čelu, dali bitan doprinos u njenom nastajanju i razvoju. On je taj koga se prihvata i kao predsjedavajućeg Predsjedništva Bosne i Hercegovine, ali i kao vođu bošnjačkog naroda. Izetbegović je bio svjestan te pozicije, kao što je bio svjestan i izuzetne težine odluka u toku drame na Igmanu. Otuda i njegov poziv borcima drugih jedinica Armije Bosne i Hercegovine da pomognu braniocima Sarajeva na Igmanu i istovremeno uslovljavanje nastavka ženevskih pregovora prekidom srpske ofanzive na Igman. Informacije koje je dobijao s terena, kako o silini neprijateljskog napada tako i o slabostima pa i rasulu u redovima odbrane, su nalagale promptno djelovanje. I ta vojno-diplomatska aktivnost je stvorila pretpostavke za prekid jedne od najvećih kriza u toku odbrambeno-oslobodilačkog rata u Bosni i Hercegovini. Razumije se da bi sve bilo uzalud bez velike hrabrosti i požrtvovanosti boraca na liniji fronta, koja se mijenjala iz časa u čas, i koji su znali s kakvim neprijateljem imaju posla.

Daljnji razvoj Armije Republike Bosne i Hercegovine je podrazumijevao i otklanjanje brojnih nedostataka u armijskoj strukturi, koji su se pokazali na Igmanu: paralelizme u odlučivanju, nepoštovanje vojne hijerarhije, neograničena vlast pojedinih lokalnih komandanata i druge nedostatke, koji nisu nikakvo čudo, imajući u vidu sve okolnosti pod kojima je organiziran otpor agresiji u Bosni i Hercegovini. Može se reći i da je Igmanska bitka ubrzala procese konsolidacije naših odbrambenih snaga, koje su ubrzo osposobljene i za mnogo kompleksnije vojne aktivnosti.

*mr. Alen Salkić i najbliži saborci
Rašid Kasumović, Indir Melić i Sifet Melić*

O IGMANSKOJ BITCI, AUGUSTA 1993. GODINE

PRIPREMA ZA ODLAZAK NA IGMAN

Dana 31.07.1993. godine u jeku borbenih dejstava na ratištu u Srednjoj Bosni u širem rejonu Slimena, dobio sam obavijest da se hitno javim u komandu 312. motorizovane brigade. Po dolasku u komandu brigade sastao sam se sa tadašnjim komandantom, koji mi je saopštio da je dobio naređenje izravno predsjednika g. Alije Izetbegovića da se dio jedinica 312 Mtbr hitno prebaci u rejon Igmana, te da je on donio odluku da to budu borci tadašnjeg 4. Udarnog bataljona 312 Mtbr, to jest bataljona na čijem sam čelu bio ja.

Nakon kratkih priprema i dobijanja smjernica i instrukcija od komande brigade, izdao sam naređenje da se svi sposobni pripadnici bataljona pripreme i da se prebace u kasarnu Travnik, gdje je uslijedila popuna MTS-om i gdje nam se priključio ojačani vod iz sastava 17 Krajiške brdske brigade. U Mehuriću nam se trebala priključiti jedinica jačine 40 boraca iz sastava 306. bbr.

Postavljen sam za komandanta te mješovite jedinice od strane komande Operativne grupe "Bosanska krajina". Vrijeme je polako odmicalo, te smo nakon nekoliko sati (iz nepoznatih razloga nije nam se priključila planirana jedinica iz sastava 306. brdske brigade) krenuli put Zenice. Pod komandom sam imao oko 100-tinjak boraca.

PUT DO PAZARIĆA

Tokom noći, kamionima smo prebačeni u Zenicu do komande 3. Korupsa, gdje su odmah došli neki novinari da pitaju kuda idemo. Naravno iz sigurnosnih razloga isti su bili uskraćeni za tu informaciju, mada se zbog aktivnih borbenih dejstava moglo zaključiti da će pretpostavljena komanda pokušati prebaciti dio jedinica na igmansko ratište, a zbog velike opasnosti koja se nadvila nad glavni grad Bosne i Hercegovine.

Nakon toga prebačeni smo put Visokog, pa preko Kaćuna, dalje u Fojnicu, a odatle pješke ka Kozovgradu. Težak uspon je napatio borce jer je bio dosta opreme i MTS kojeg je bilo veoma teško nositi, pa je bilo negodovanja od strane dijela boraca iz sastava 17. Krajiške brigade. Osjetivši opasnost da će doći do sukoba među borcima hitno sam djelovao na to i upozorio Bakira koji je postavljen za komandira tog voda. Nakon kratke stanke i konsolidacije uspjeli smo se popeti na Kozovgrad gdje su nas čekali kamioni kojima je izvršeno prevoženje do Bradine.

Dolaskom na Bradinu upoznao sam rahmetli Kemu Karišika, uz kojeg je bio vojnik po imenu "Zuka", navodno komandant neke od lokalnih jedinica. Nakon kratkog odmora u Bradini i razgovora sa Karišikom, uputili smo se prema Pazariću, gdje smo vidjeli kolone duž puta koje su nam govorile da je stanovništvo u panici!

Znajući da u odsudnim momentima i mali postupci mogu pozitivno djelovati, dao sam zadatak Sifetu Meliću da prenese borcima da donose tekbire sa kamiona koji su bili u pokretu, te da skinu cerade da narod vidi da dolazi nova vojska kako bi se koliko-toliko ugasila ideja o napuštanju Pazarića. Nakon dolaska u Pazarić moglo se primijetiti kako narod iz znatiželje dolazi da vidi borce koji su stigli iz srednje Bosne, te da se osjeća smirivanje situacije i lagani nestanak straha među narodom.

PAZARIĆ

Po dolasku u Pazarić, smješteni smo u neke objekte pored kasarne, gdje smo trebali da se kratko odmorimo, te snabdijemo potrepštinama i hranom.

Nakon kraćeg predaha dobili smo informaciju da je tu dan ranije pristigla jedinica iz sastava 7. Muslimanske brigade, i to prvog bataljona koji je mahom bio popunjen borcima iz Travnika i Viteza, dakle Srednje Bosne, te manjim dijelom iz Bosanske krajine a što nas je veoma obradovalo. Naime borci iz sastava ovih triju brigada odnosno jedinica koje su ratovala i gravitirale u široj okolini grada Travnika su se poznavali, bili su prijatelji ili rođaci, bili su vični i iskusni u ratovanju na planinskim predjelima a sve to je dodatno ulijevalo sigurnost među borcima. Komandant te jedinice od 120 boraca bio je Safet Junuzović.

Odmah sam zakazao sastanak sa borcima i rekao im šta nam je činiti. Nakon toga sam imao sastanak sa komadantom Pazaričke brigade, koji je polovično znao situaciju na Igmanu. Iznenadio me načelnik ratnog predsjedništva Općine Hadžići, čija je želja bila da ostanemo u Pazariću bez obzira koliko to košta. Rekao sam da sam dobio naredbu od predsjednika g. Izetbegovića da moramo biti na Igmanu i da se gore vodi najvažnija bitka na cijelom ratištu u R BiH, ako ne i cjelokupnom ratu, i da ako izgubimo Igman, time gubimo glavni grad a možda i državu.

Nakon toga otišao sam u Žunovnicu gdje je bio smješten IKM 1. Korpusa. U Komandi sam razgovarao sa nekoliko oficira. Tu je bio je prisutan i Karišik. Na početku sam bio zasut sa mnogo priče, koja je bila veoma nepovezana. Zatražili smo da nam se da na uvid topografska karta šireg područja igmanskog bojišta. Nakon dobijanja karte oficiri i dalje pričaju.

Poslije kraće analize i konsultacije sa bližim saradnicima uvidjeli smo da saobraćajnica koja vodi preko Velikog i Malog igmanskog polja igra odlučujuću ulogu, te da, ako želimo zaustaviti neprijatelja, to moramo uraditi na najužem dijelu u zahvatu te komunikacije, to jest na Malom polju. Naime, tu se možemo boriti sa daleko većim neprijateljem koristeći prirodne pogodnosti a sa manjim snagama.

Odluka da četnike treba zaustaviti na saobraćajnici na Malom polju, jer cijelo vrijeme od Grebka oni napreduju putnom komunikacijom, što je i razumljivo, kasnije se pokazala kao jedino ispravna, jer smo u svom naumu i uspjeli.

Saopštili smo im našu zamisao, gledali su sa nevjericom. Nakon toga imao sam dosta pitanja oficirima na IKM-u i nisam dobio nikakav odgovor osim zaključka koji sam sačuvao za sebe: "Ovi nemaju pojma šta se dešava na Igmanu", što mi je potvrdio jedan vojnik koji je na izlaganja tih oficira kako je gore sve dobro, samo ima malo problema oko uvezivanja linija, rekao: "Ma pusti pojma nemaju, gore ti je bolan kaos, rasulo, nema niđe nikoga, par hiljada vojnika ti je bolan otišlo s Igmana. Četnik samo što nije doš'o." Vjerovao sam tom običnom vojniku.

IZVIĐANJE NA IGMANU I ZAUSTAVLJANJE OFANZIVE

02.08.1993. odlazim sa malom grupom boraca na izviđanje Igmana na širi rejon Hrasničkog stana i Crnog Vrh. Prilikom izviđanja naše slutnje su se nažalost i potvrdile. Veoma malo vojnika je ostalo na Igmanu, bez komande i rastrojani izgledali su u najmanju ruku čudni.

Dan kasnije stavili smo se u skladu sa naređenjima pod komandu komandantu 1. Korpusa AR BiH generalu Vahidu Karaveliću, koji je bio vidno rastrojen i poprilično nemoćan da konsoliduje borce drugih jedinica. Primjetno nedolično ponašanje ve-

likog broja boraca tih jedinica pomiješano sa panikom odavalo je jednu vrlo ružnu sliku, sliku panike i straha.

Prilikom koordinacijskog sastanka sa generalom Karavelićem, kratko smo bacili pogled na Sarajevo. Tom prilikom mi je jedan borac nakon što ugledao Sarajevo, postavio pitanje : „Je li ovo sve što vidimo Sarajevo?! „Jest, to je Sarajevo“ odgovorio sam. „E za ovo vrijedi poginuti“. Osim generala Karavelića sretna okolnost bila je dolazak vrhunskog organizatora i operativca generala Nedžada Ajnadžića čiji je boravak bio nezamjenjiv s obzirom na paniku i rasulo koje je vladalo u nekim jedinicama te je dao nesebičan doprinos oko uvezivanja jedinica i zajedno sa generalom Karavelićem danonoćno radio na konsolidaciji tada raštimate igmanske odbrane, do zaustavljanja ofanzive.

Ubrzo se vraćamo natrag u Pazarić, gdje saznajem da su borci iz 7. Muslimanske brigade otišli na izviđanje na vrh Bjelašnice da osujete navodni desant četnika na Maloj i Velikoj Vlahinji, što je i nama predlagano. Odbio sam sam taj prijedlog i naredio pokret borcima u pravcu Igmana i Hrasničkog stana gdje sam cijelu jedinicu odmah prepočinio komandi i generalu Vahidu Karaveliću.

Nekoliko sati nakon našeg stizanja na u rejon Hrasničkog stana, pristigla je i jedinica iz sastava 7. Muslimanske brigade, što nas je veoma obradovalo, jer je pogled na poznata lica prekaljenih ratnika bio dodatni motiv u našem nijetu da ovdje na ovoj ponosnoj bosanskoj planini slomimo zube mrskom neprijatelju.

Nakon postrojavanja ulogorili smo se u blizini Hrasničkog stana kada je došao general Karavelić i tražio dobrovoljce, koji su trebali da sačekaju i unište četnički tenk. Prijavilo se nekoliko boraca koji su otišli na izvršenje zadatka prema rejonu Malog polja. Nedugo nakon toga samoinicijativno sam uveo ostatak jedinice u borbena dejstva. Uslijedio je susret sa Sifetom Melićem koji me izvještava da mu je potrebno pojačanje, jer je nakon uništavanja tenka došlo do miješanja sa četnicima i do borbe prsa u prsa. I ovdje međusobno poznavanje boraca (osim pripadnika 17. Krajiške brigade, većina je bila iz Travnika) donosi prevagu.

Tada donosim odluku da je potrebno uključiti cijelu jedinicu u aktivna borbena dejstva s ciljem zaustavljanja daljeg prodora četnika u zahvatu komunikacije Igman–Golo brdo i na povoljnom zemljišnom objektu sa dosta prirodnih zaklona, uspostaviti liniju u skladu sa uslovima koje pruža brdsko planinski teren.

Tada se događa čudna situacija sa jedinicom iz sastava 7. Muslimanske brigade. Kada sam tražio komandanta Safeta Junuzovića, s namjerom da iskoordiniramo aktivnosti i uspostavimo liniju odbrane, rekoše mi da on nije tu, da je otišao nekim poslom u Pazarić. “Zar u sred borbenih dejstava”!!!!. Borci iz 7. Muslimanske brigade su izabrali da ih predvodi Jusuf, jedan od komandira četa, te su objeručke prihvatili sadejstvo ove dvije jedinice, što je odlučilo o konačnom ishodu Igmanske bitke.

U tih nekoliko dana sadejstvom ovih jedinica, uz izvođenje neprestanih borbenih dejstava, kombinirajući munjevite akcije, izviđanje, izvodeći manevre u cilju aktivne odbrane postignuto je slijedeće:

- spriječeno je dalje širenje panike i straha, kod stanovništva i boraca,
- osuđen je niz četničkih napada,
- uništen četnički tenk,
- izbačeno iz stroja više desetina četnika,
- zaustavljen napad iz pravca brda ka Igmanu u precizno isplaniranoj i koordiniranoj operaciji četnika,
- zaustavljeno napredovanje četnika iz pravca Velikog polja ka Malom polju i dalje prema Golom brdu,
- djelimično uništena izviđačka grupa četnika u rejonu Malog Polja kod skakaonica, koja je imala je za cilj pripremu daljih ofanzivnih dejstava i prodor prema Golom brdu,
- sačuvana komunikacija Pazarić - Igman – Hrasnica – Sarajevo.
- podignut moral boraca što ima za ishod pomjeranje linija za oko 300-400 metara i utvrđivanje istih, te očuvanje veze sa glavnim gradom,
- ponovno je oslobođena kota Crni vrh, koja je bila od iznimnog značaja,
- uvezivanje i uređenje linije u obliku potkovice u rejonu Malog Polja, i postavljanje osmatračnice na Đurino brdo i susjedne kote radi preglednosti i izdavanje zapovjesti za dalju aktivnu odbranu,
- iznalaženje mogućnosti za djelovanje zaprečne vatre i drugih oblika dejstava i djelovanje po neprijateljskim ciljevima iz drugih naoružanja.
- konsolidacija linije odbrane i SLAMANJE ČETNIČKE OFANZIVE,
- očuvanje dostignutih uspjeha iz prethodnog perioda i stvaranje osnove za buduća operativna djelovanja AR BiH na tom području.

Zbog uništenja izviđačke grupe u rejonu Malog polja, kod skakaonica, četnici su uzvratili žestokim dugotrajnim granatiranjem naših snaga koje je imalo za rezultat oko 40-tak ranjenih, dok prije toga nismo imali niti jednog ranjenog ni poginulog borca.

Konsolidacijom linija odbrane prestaje potreba za našim boravkom na Igmanu, nakon čega tražim dalje upute od pretpostavljene i matične komande. Nakon 10-12 dana borbenih dejstava u rejon Igmana pristizu i druge jedinice iz OG. "Bosanska krajina".

Treba napomenuti da sam na jednom referisanju, još u jeku izvođenja borbenih dejstava dobio od strane g. Zićre Suljevića pitanje kako sam isplanirao dosadašnja borbena dejstva, te sam rekao:

„ ... solidno poznajem način ratovanja četnika, završio sam Višu vojnu školu. Spoznao sam da oni isključivo napadaju u zahvatu komunikacija, i da je moja procjena da se ne smije odstupati od karakteristika ratovanja koje zahtijeva brdsko-planinski teren.

A da posebno tu ima još jedan faktor koji je najbitniji". Pitao me dalje o kom se faktoru radi, odgovorio sam kratko: „Borci“!

Iz neprovjerenih izvora govorilo se da je ovom četničkom operacijom direktno komandovao Ratko Mladić. Ako je to tačno, ponosni smo što smo osujetili i slomili ofanzivu.

Tokom višednevnih borbi stalni problem je bio UNPROFOR koji je imao značajnu ulogu u prenošenju obavještajnih podataka o stanju naših snaga, dajući četnicima tačan položaj i stanje naših snaga.

ZAKLJUČAK

Znajući da je Sarajevo, kao glavni grad od krucijalne važnosti za državu i opstanak naroda ovi borci iz jedinica koje dolaze iz Srednje Bosne, nisu se libili položiti i svoje živote ako treba za dobrobit budućih generacija.

Na kraju krajeva zašto ne napomenuti i niz drugih faktora i događaja koji su se odigrali na području srednje Bosne a u kojima su ovi ljudi i ove jedinice igrali veoma važne uloge, te time dali ogroman doprinos za opstanak Bosne njenih naroda a samim tim i Sarajeva kao glavnog grada, a ovom prilikom samo ću spomenuti slijedeće:

- Prvi sastanak Patriotske lige bio je u selu Miletići kod Mehurića 07 i 08 . februara 1992. godine,
- Prva oslobođena teritorija u BiH je bila širi plato Meokrnja kod Travnika u mjesecu septembru 1992. godine,
- Travnik je primio veliki broj prognanika, od kojih je veliki broj i dan danas ostao da živi i radi u Travniku,
- Srednja Bosna sa borcima iz Bosanske krajine je izrodila jedan od najmobilnijih i najžešćih korpusa AR BiH – 7. Korpus,
- Prvi konačno oslobođeni grad u BiH je Donji Vakuf koji su oslobodile jedinice 7. Korpusa,
- Nije rat bio samo u Sarajevu; zaboravlja se značaj drugih ratišta u odbrani BiH kao npr. Vlašić, Turbe, Meokrnje, Gornji Vakuf, Vitez, Ripač, Cazin, Bosanska krajina, Gradačac, Teočak, Nišićka visoravan, Mostar, Stolac, Kupres, dolina rijeke Bosne, Goražde, Žepa, Čekrčići, Fojnica i mnogi mnogi drugi, koji se ovom prilikom neće slučajno nabrojati,
- Zašto izbjegavati da se pominje sukob sa HVO-om koji nam je u osnovi otežao borbu do krajnjih granica,
- Borci koji su bili na Igmanu iz sastava ovih dviju jedinica nisu doživjeli adekvatnu satisfakciju. Sramota je da nije predviđeno, po nečijem privatnom protokolu, ni da se obratimo a poziv za učesće oko obilježavanja Igmanske bitke je bio javan!

BJELAŠNICA I IGMAN IZ SUPOZICIJE JEDINICA TERITORIJALNE ODBRANE/ARMIJE REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE U „GORAŽDANSKOM KORIDORU“

„Oružane snage SFRJ čine jedinstvenu cjelinu i sastoje se od JNA, kao zajedničke oružane sile svih naroda i narodnosti i svih radnih ljudi i građana, i od TO kao najšireg oblika organiziranog oružanog opštenarodnog otpora. Svaki građanin koji sa oružjem ili na drugi način učestvuje u otporu protiv napadača pripadnik je oružanih snaga SFRJ.“
(Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije)

De jure i de facto, u SFRJ je bila realizirana koncepcija naoružanog naroda, od doktrinarnog do taktičkog nivoa. Sa raspadom SKJ i sa disolucijom SFRJ, a definitivno nakon tzv. rata u Sloveniji, Jugoslovenska narodna armija (JNA) je promijenjena – vrhovnu političko-vojnu vlast – komunistička je zamijenjena srbonacističkom vlašću Slobodana Miloševića. Slobodanu Miloševiću poklonjeno je i skoro cjelokupno naoružanje i vojna oprema OS SFRJ, tako da je srbonacistički štab samo izvršio popunu organizacijsko-formacijske strukture OS SFRJ „vlastitim“ ljudstvom. Nakon toga su, de facto i de jure, OS SFRJ postale srbonacistička oružana sila.

Služba državne bezbjednosti, kako na federalnom tako i na republičkim nivoima, bila je potpuno pod kontrolom komunističke partije i u funkciji njenog očuvanja i učvršćenja vlasti, te se i za nju može tvrditi da se raspala, odnosno da je nastavak njenog djelovanja – kao i svih institucija vlasti na federalnom nivou – ilegalan i nelegitiman.

Srbonacistički štab Slobodana Miloševića je izvorno odbrambenoj moći koncepcije „naoružanog naroda“ promijenio karakter u agresivni i okupacioni, oslonjen na masovnu instrumentalizaciju zasnovanu na sili oružja i voždovom postulatu da „granice povlači jači“.

Popović, S. (2008): „U Srbiji je takoreći nepoznata, čak i u stručnoj javnosti, činjenica da je **Srbija postala nezavisna država po sopstvenom Ustavu od 28. septembra 1990. godine** (donijetom više od godinu dana prije kasnijeg proglašenja nezavisnosti Slovenije i Hrvatske, 8. oktobra 1991.). Ova činjenica zamagljivana je Miloševićevom propagandom prema kojoj je uzrok rata bio “borba protiv separatizma”. Ta činjenica je zamagljivana iz straha od strane intervencije, jer tobož Milošević čuva “teritorijalni integritet SFRJ”, a ne vrši agresiju na tuđu teritoriju.

Naime, prema članu 72. Ustava Republike Srbije iz 1990. godine : “Republika Srbija uređuje i obezbjeđuje: suverenost, nezavisnost i teritorijalnu cjelokupnost Republike Srbije i njen međunarodni položaj i odnose s drugim državama i međunarodnim organizacijama”, kao i “odbranu i bezbjednost Republike Srbije” (“oružanim snagama kojima u miru i ratu rukovodi Predsjednik Republike Srbije”, član 83 Ustava)

Shodno tome, članom 135. stav 2. Ustava Srbija se sama izuzima iz pravnog sistema SFRJ, za nju od tada zakoni SFRJ više ne važe. Tom odredbom se predviđa pravo Srbije da, po svojoj volji, “poštuje” savezne zakone jedino onda “kada joj je to u interesu”. U pravu je ova klauzula poznata kao klauzula “si volam” (ako hoću) i ima dejstvo da poništava svaku obavezu preuzetu pod ovim uslovom. Prirodno, ako imam pravo da radim “šta hoću” nemam nikakvu obavezu.

Ubrzo zatim, dosljedna svojoj nezavisnosti i suverenosti, Srbija donosi niz zakona iz nadležnosti nekadašnje federacije kojima uređuje sopstvenu kreditnu i monetarnu politiku, sopstvenu politiku kontrole cijena, uvodi dažbine na robu iz inostranstva (i nekadašnjih republika SFRJ), naplaćuje sopstvene carine itd. i ukida niz zakona kojima je svrha provođenje nekadašnjeg saveznog zakonodavstva. Po zakonima SFRJ (koju tobož brani Milošević) i **srpski Ustav i srpsko zakonodavstvo tog vremena predstavljali bi najteža krivična djela. Ali, Srbija je donošenjem tog Ustava postala suverena i nezavisna i time izuzeta iz jurisdikcije bivše SFRJ, pa ta djela niko nikada nije ni mogao da procesuirati.**

Programom SDS-a BiH, od jula 1990. godine, u tački 9 definiše se: „BiH kao ravnopravna republika u modernoj Saveznoj državi” i, potom, u tački 10: „Kosovo i Metohija u okviru države Srbije kao autonomija zapadnoevropskog tipa”.

Dana 24.10.1991. godine, održana je „prva sjednica Skupštine srpskog naroda u BiH”, na kojoj je SDS donio: “Odluku o osnivanju Skupštine srpskog naroda u BiH” i **„Odluku o ostajanju srpskog naroda BiH u zajedničkoj državi Jugoslaviji”**, u kojoj se navodi: „Srpski narod u BiH, na osnovu prava na samoopredjeljenje, a u cilju pune i trajne zaštite prava i interesa srpskog naroda, utvrđuje da srpski narod u BiH ostaje u zajedničkoj državi Jugoslaviji, sa Srbijom, Crnom Gorom, SAO Krajina, SAO Slavonija, Baranja i Zapadni Srem, te drugima koji se za taj ostanak izjasne.”

Vijeće sigurnosti UN-a, 25. septembra 1991. godine, na prijedlog Jugoslavije usvaja **Rezoluciju 713 o potpunom embargu na uvoz oružja u Jugoslaviju**. Re-

zolucija 713 UN-a je posredno bila politička podrška Slobodanu Miloševiću i neposredno djelotvorno sredstvo oduzimanja prava žrtvi na obranu, tako da su de jure i de facto oni subjekti koji nisu stali pod Miloševićev srbonacistički barjak ostali, dosljedno - goloruki. Pošto je Rezolucija 713 UN-a zaštićena kasnijim rezolucijama i odlukama UN, nemoguće je bilo pozvati na odgovornost međunarodnu zajednicu zbog donošenja navedene rezolucije.

Prema Noamu Chomskom, „**proizvodnja pristanka**“ masovnim kontroliranjem misli – **ново је умјеће демократије**. Proizvodnja pristanka funkcioniра po načelu: poruka na izvoru mora se prenijeti i, bez vrednovanja, prihvatiti na odredištu.

Navedenim slijedom, RBiH je postala prostor nereda, determiniranog od strane relevantnih međunarodnih arbitara, u kojem je vršena selekcija informacija, uspostava logike dvostrukih mjerila, i dominacija kontroliranih informacija, te sve to sa jasnom namjerom da se omogući kontrola i upravljanje košmarom u RBiH, odnosno da se prostor nereda ograniči samo za strane izolirane unutar RBiH. Na taj način osigurana je zaštita vanjskih faktora - koji su upravljali košmarom i proizvodili nered - od širenja košmara i od odgovornosti za proizvodnju nereda.

Republika Bosna i Hercegovina, Republika Hrvatska i Republika Slovenija priznate su od svih država članica Evropske unije i od brojnih drugih država, i primljene su u članstvo Ujedinjenih nacija 22. maja 1992. godine.

Bile su, nesporno, potpuno nepripremljene za odbranu, što se posebno odnosi na RBiH s obzirom na kvislinšku ulogu dijela političke i, svake druge, vlasti u RBiH. Nesporno, oružani sukob morao je željeti i inicirati onaj jači i onaj koji je imao namjeru da prekraja državne granice.

Fridrih II je potpuno jasan i otvoren: *“Kad vam se sviđi kakva zemlja, a imate sredstva i mogućnosti, okupirajte je svojim trupama, a čim je budete okupirali, odmah ćete naći pravnika i historičara koji će dokazati da vi na tu teritoriju imate nesporna prava.”*

Važne su činjenice, kao i ono do čega će te činjenice dovesti u budućnosti (Sharon). Predhodno navedene činjenice su za RBiH, punopravnu članicu UN, bar prema onim faktorima koje je moguće objektivno procijeniti – trebale značiti: nestanak! Sa već strateški, operativno i taktički razvijenim oružanim formacijama na teritoriji RBiH, uz svesrdnu podršku kvislinga, srbonacistički štab Slobodana Miloševića je bio uvjeren u uspjeh blickriga.

Naser Orić je u **“Srebrenica svjedoči i optužuje”** zapisao: *“Prema dosadašnjim saznanjima, u većini slučajeva lokalna rukovodstva, pogotovu rukovodstva SDA bila su zaokupljena švercom oružja i ostalih vitalnih proizvoda, umjesto da su ocijenili i procijenili da treba izvršiti pripreme, obuku i organiziranje naroda za otpor okupatoru. Doduše, u nekim općinama bilo je organizacije i pripreme, ali pod velom neke vojne tajne, tako da je samo mali broj ljudi bio u toku, umjesto da se izvršene pripreme daju u funkciju,*

odnosno u praktičnu realizaciju, to rukovodstvo, odnosno ta grupa ljudi koja je 'držala' konce u svojim rukama bježi u inozemstvo ili ko zna gdje, sa debelim kontom na računu neke od inozemnih banaka."

Bez obzira na krajnje nepovoljne okolnosti - uglavnom samoorganizirani državotvorni uzorci bh-pravednika predvođenih istaknutim pojedincima - uspjeli su zaustaviti srbonacističku armadu, i to u skoro cijelom Podrinju. Do oktobra 1992. godine odbrambeno-oslobodilačke snage su kontrolirale sve putne komunikacije unutar zone: Trnovo – Dindol - Čemerno – Foča – Čajniče - Višegrad – Žepa – Srebrenica - Zvornik – Rogatica - Prača – Trnovo. Tako da je, npr. srbonacistička putna veza Kalinovika i Beograda mogla funkcionirati jedino preko Crne Gore. Istovremeno su formirane komande, štabovi i jedinice TO/OS RBiH, odnosno ARBiH.

Iz odbrambene faze oružane borbe, početkom avgusta 1992. godine, prešlo se na oslobodilačku, a oslobođeni su: Trnovo, Tjentište, koridor ka Goraždu i cjelokupna općina Goražde, te dijelovi fočanske, čajničke, višegradske, rogatičke, paljanske i kalinovačke općine. Uz napredovanje jedinica HOS-a prema Trebinju, stvoreni su realni uvjeti za oslobađanje Kalinovika, Miljevine i Ustikoline. Izuzev makadama preko Uloga, Kalinovik je bio potpuno izoliran. U istoj sedmici događa se likvidacija Fadila Đoze i Blaža Kraljevića, potom tok odbrambeno-oslobodilačkih dejstava na jugoistočnom dijelu sarajevskog ratišta sve više stagnira prema defanzivi. To srbonacistička armada Slobodana Miloševića koristi i, nakon obustava neprijateljstava na dubrovačkom ratištu, kreće u sljedeću fazu osvajačkog rata, s prevashodnom namjerom da uspostavi kontrolu putnih komunikacija, izađe na Bjelašnicu i Igman, kao - „osnovicu za nastavak borbenih dejstava ka dolini Bosne i dolini Neretve“. Citirano je dio plana koji je Momčilo Krajišnik izložio političkom i vojnom rukovodstvu samoproglašene republike. Prethodilo bi mu maksimalno reduciranje ili/i okupiranje odbranih teritorija u Podrinju.

Kada je u pitanju vojnički besprijeorno oslobođeno i odbranjeno Trnovo, te i odbranjeno Igman i Bjelašnica, i to uz sudjelovanje boraca od Une do Drine, događaju se pojave neprimjerene ozbiljnosti ratne situacije. Trnovo je imalo sve uvjete da ima brojnu i snažnu borbenu jedinicu, ali je – uz politički blagoslov, marginaliziranjem subjekata kojima je nesporno jedini interes bio odbrana RBiH od srbonacističkog projekta Slobodana Miloševića, poput Edhema Godinjaka - „bolovalo“ od viška „lokalnog“ interesa, u smislu da je npr. i paljenjem objekata onemogućavano zbrinjavanje boraca iz Podrinja i njihovih porodica. Nakon likvidacije Fadila Đoze, 10. avgusta 1992. godine, Igman i Bjelašnica su profilirani u legla kriminala, i to pod formalnim patronatom najviših nivoa političko-vojne hijerarhije.

10. avgusta 1992. godine „Edib Šarić se vratio iz Trnova, kaže da je situacija sada pod kontrolom. Prebacili smo stvari iz 'kedyja' u Šarićevog 'pajera'. (...) U Štabu u Trnovu izdao sam zadatke Fudi i njegovom Zeničkom bataljonu da izviđaju pravac

prema Tvrdimićima, a Rekić Golu Jahorinu i Kupole. Za ručkom je bila malo mučna situacija. Fadil je Rekiću otvoreno rekao da je špijun pod šifrom „Otrov“ i da zna još za petoricu koji su kao i on, da za to ima i dokaze. Mnogo toga je iznio. Rekić je tražio da ga zaštitim. Na kraju mu je rekao: „Ovo ti je prilika da se dokažeš.“ (Ćatić, M: „*Sjena nad Igmanom*“)

Uglavnom, **procjenjujući one faktore koji su značajno uticali na daljni tok pa i ishod odbrambeno-oslobodilačke borbe na ovom dijelu bh-ratišta, bitna obilježja su im slijedeća:**

(1) Na koncepcijsko-doktrinarnom nivou nije postojala, ili se sa tog nivoa nije operacionalizirala, jedinstvena strategija vođenja odbrambeno-oslobodilačkog rata, pa su neki od komandanata na taktičkom nivou robovali neupitnoj odanosti pojedinim autoritetima iz političko-vojnog proćelja, od kojih se neki mogu smatrati i ilegalnim u odnosu na uvažavanje činjenice da je RBiH imala ustavno definiran sistem odbrane. To je u stvarnoj situaciji u značajnoj mjeri ugrožavalo legalno i legitimno pravo i obavezu organiziranja i sudjelovanja svih subjekata RBiH u odbrani i oslobađanju države od okupatora.

(2) Na koncepcijsko-doktrinarnom nivou nije neupitno definiran okupator i žrtva, u smislu da je agresor i okupator Republika Srbija, pod neprkosnovenom ali međunarodno nepriznatom srbonacističkom vlašću Slobodana Miloševića, a uz masovan pristanak bh-kvislinga predvođenih SDS-om; dok je žrtva Republika Bosna i Hercegovina, punopravna članica OUN-a.

(3) Nedefiniran i netransparentan odnos prema prijateljima i saveznicima, koji nisu odlučujući ali su značajan faktor u odbrambeno-oslobodilačkim ratovima, posebno u situaciji u kojoj se našla RBiH s obzirom na njenu geopolitičku supoziciju i iskustva sa tom supozicijom.

(4) U organizacijsko-formacijskom smislu nije definiran odbrambeno-oslobodilački koncept, koji će državotvornim subjektima olakšati snalaženje i osigurati im što je moguće jedinstveniji pristup rješavanju organizacijsko-formacijskih problema u novonastaloj političko-vojnoj situaciji.

(5) U situaciji kada su glasine pogubnije od oružja, haotične mirovne inicijative inače, usto i masovno zloupotrebljavane u medijima, te pozivanje na „slobodu medija“ direktno su išli na ruku okupatorskom štabu - jer su u značajnoj mjeri sudjelovale u „razvlačenju pameti“ odbrambeno-oslobodilačkom uzorku bh-populacije. U navedenom kontekstu je i javno isticanje moći okupatora, tezama o „trećoj oružanoj sili u Evropi“, „sijaču smrti“ i slično, kao i tvrdnje da „oni neće BiH a mi je ne možemo sami odbraniti“, ali i spekuliranje sa namjerama Evrope, USA, „islamskog svijeta“, OUN, te sa skidanjem embarga na naoružavanje ARBiH.

(6) Bez obzira na izrazito nepovoljan odnos u oružanoj sili, gdje god je pružen i minimalan oružani otpor okupatoru – imao je uspjeha, pošto se u osnovi radilo o odsudnoj odbrani milenijskih tekovina bh-civilizacije, i globalne civilizacije, od antropofagičnog zla. A takav otpor pružen je gdje god se s neupitno iskrenom namjerom kao prioritet istakla odbrana države, tj. bh-teritorije i populacije pod demokratskom političkom vlašću. U takvoj supoziciji, čovjek se suočavao sa činjenicom da je u bh-biću bila očuvana veličanstvena potreba za odbranom ideje BiH - sociološki atipične evropske i globalne civilizacije. Posmatrajući to iz fokusa formalno svakodnevnih mirnodopskih ljudskih napora i prilika, te uspoređujući sa spremnošću kvantitativno značajnog dijela individua iz bh-populacije na žrtvu u korist RBiH, sticalo se uvjerenje kako ta potreba graniči sa univerzalnim smislom života uopće. Kada je u pitanju ljudski život, nije li i suština: živjeti ga – ljudski! Potom, slijedi da sloboda čovjeku znači biti slobodan činiti dobro. Jedino navedenim premisama moguće je razumjeti hrabrost, dostojanstvo i spremnost na žrtvu čovjeka i zajednice mu u supoziciji kada su im, po konvencionalnim postulatima, šanse i za goli opstanak najminimalnije.

Naravno, u današnjem svijetu - gdje se i uspjeh i neuspjeh situiraju prevashodno kroz političku dimenziju – te je za strukturu, funkcije i performanse mira, i rata, primarno odgovorna politička vlast, odbrana identiteta i integriteta RBiH je demokratskim putem izvučena na nivo bh-političke vlasti. Međutim, upravo problematiziranje identiteta i integriteta populacije i teritorije RBiH od strane te vlasti ne samo da je ugrozilo mir, već je i ishod odbrambeno-oslobodilačkog rata učinilo krajne neizvjesnim, pa čak u korist i globalno identificiranog agresora i okupatora.

Nasuprot sarajevskoj političkoj ratnoj priči, koja se može reducirati na uzrečicu: „Zbogom Bosno, odoh u Sarajevo!“ - Sarajevo je simbol troipogodišnjeg nadljudskog otpora njegovih građana globalno prepoznatom zlu, koje je Miloševićeva srbonacistička sila operacionalizirala formalno srednjestoljetnom i sadržajno sofisticiranom opsadom grada i života uopće. Međutim: koliko se RBiH branila u Sarajevu – barem toliko se i Sarajevo branilo u RBiH! I niko nema pravo manipulirati ovom istinom.

Koliko je sarajevska politička priča indikativna, svjedoči i „Magnetofonski snimak 172. sjednice Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine“, održane 24. oktobra 1992. godine (u prilogu).

Jusuf Prazina je jednom od suautora ovog teksta, sredinom novembra 1992. godine izjavio slijedeće: „Predsjednik je pozvao nas - za koje mu prigovaraju da smo postali problematični, jer se ne uklapamo u međunarodne vojne norme - i ponudio nam da idemo vani. Ja sam pristao i sa diplomatskim pasošem otišao u Njemačku.“ Na pitanje: „Generale, što si se vratio?“, odgovorio je: „Čim sam otišao, Hafner je na sva zvona razglasio da je Juka kriminalac. Juka nije kriminalac i morao sam se vratiti.“ Na pitanje: „A ko je Hafner?“, odgovorio je: „Sefer Halilović.“

U prethodno navedenom političkom, potom i svakom drugom, kontekstu uslijedilo je slijedeće:

(1) Stimulirano je masovno dezeterstvo, pljačka i rasprodaja oružja, opreme, hrane, cigareta, stočnog fonda itd. na način da se onemogućavalo procesuiranje vinovnika, jer su primani i šticeeni od pojedinih komandanata, od Sarajeva do Zenice i Mostara. Usto, kako njima tako i lokalnim vojnim obaveznicima omogućavano je masovno dezeterstvo izvan teritorije RBiH. Jednostavno, nije postojao način da se ti komandanti uvjere u slijedeće: (1) Svaki dezeter, npr. sa Grepka, ukoliko je uključen npr. u jedinicu na Ilidži, za sobom je posredno doveo barem trojicu okupatorskih vojnika; (2) Stvarajući lažnu nadu ostalim da postoje mjesta u kojima se s manje napora i žrtava može opstati, podstrekavali su ih na dezeterstvo, što je nerijetko imalo za posljedicu olahko prepuštanje matičnih teritorija okupatoru i, potom, lančano dovođenje u bezizlaznu situaciju i onih odbrambeno-oslobodilačkih snaga koje su odsudno branile dom i domovinu; (3) Uvjetujući zbrinjavanje prognanih i izbjeglih porodica sudjelovanjem vojnih obveznika iz tih porodica u jedinicama na teritoriji gdje su stigle, dovođene su u neravnompravan položaj porodice boraca koji su odsudno branili matične teritorije i te porodice su često prisiljavale borce da im se pridruže, odnosno da dezertiraju. Pošto su funkcionirali „u paketu“, prema navedenom problemu isto su se ponašale i ratne općinske vlasti.

(2) Povlašteni komandanti kojekakvih specijalnih jedinica, s najzvaničnijim papirima o njihovoj neprikosnovenosti, i „njihove“ jedinice na Igmanu i Bjelašnici djelovali su krajnje destruktivno na borce iz drugih jedinica ARBiH. Zašto? Ti komandanti i njihova pratnja „šepurili“ su se sa „nitroglicerinkama“, „pancirima“, „motorolama“, „alfinim“ uniformama itd. Umjesto da uređuju Igman i Bjelašnicu za odbranu, uređivali su teritoriju da se brane jedni od drugih, kao da su „vjerovali da će rat vječno trajati“.

(3) Nezvanično ali skoro sistematizirano, režirana je netrpeljivost prema starješinskom kadru koji je školovan i, potom, radio u JNA.

(4) Nezvanično ali skoro sistematizirano, režirana je netrpeljivost policijskih i vojnih subjekata u odbrambeno-oslobodilačkom stroju.

(5) Nezvanično ali skoro sistematizirano, režirana je etnička i vjerska netrpeljivost.

(6) Navedenim postupcima, u značajnoj mjeri ugrožavan je sistem komandovanja. Na štetu oružane borbe protiv okupatora, moralo se nerijetko trošiti vrijeme na smirivanje tenzija na Igmanu i Bjelašnici, kako one ne bi eskalirale do nivoa otvorenog sukoba među jedinicama ARBiH.

Šta je još bilo karakteristično za „trošenje“ prijeko neophodnog autoriteta komandanata i štabova ARBiH?

(1) Nekorektnost pojedinih komandanata u izvještavanju pretpostavljene, pa i Vrhovne, komande o nivou borbene spremnosti i rezultatima borbenih dejstava,

kao i o situaciji u dodijeljenom im rejonu/zoni. I to i ne bi bio tragičan problem da takav manir nije toleriran do nivoa kada se mogao smatrati zvaničnom načinom komunikacije u političko-vojnoj hijerarhiji. Pa čak i protežiran do nivoa kada se profesionalan način komunikacije, zasnovan na što je moguće izvjesnijem i operativnijem sistemu činjenica, počeo smatrati neprijateljskim.

(2) VK ARBiH je nerijetko po osnovu takvih izvještaja zasnivala procjene i donosila direktive i odluke koje nisu prethodile razvoju situacije na ratištu, što je rezultiralo izostankom vlastite i prepuštanju inicijative okupatorskim snagama.

(3) Potom, odluke o angažiranju brojnijih snaga ARBiH nerijetko nisu bile utemeljene na kvalitetnoj procjeni, odnosno izostajala je kvalitetna priprema jedinica za borbene zadatke, što je rezultiralo nesrazmjernim trošenjem ljudskih i tehničkih resursa, te i produžavalo vrijeme priprema za naredne zadatke ili čak i ugrožavalo odbrambenu sposobnost tako upotrijebljenih jedinica. Nezvanično, uvriježilo se shvatanje da su kvalitet komandanta i kvantitet žrtava u jedinici s kojom komanduje u pozitivnoj korelaciji.

(4) Dalje, neuvažavanjem činjenice da srbonacističkoj sili Slobodana Miloševića nije uspio blickrig, te da je R BiH bila odbranjena i da je vrijeme „radilo“ za njeno oslobođanje – zapostavljala se i činjenica da su dobro pripremljeni prepadi i upadi na okupiranu teritoriju najefikasniji način borbe protiv okupatora, koji ujedno i omogućava vrijeme potrebno za kvalitetnu pripremu operacija i, eventualno, preuzimanje strateške inicijative. Ujedno, sopstveni gubici u takvim borbenim dejstvima ne mogu značajnije uticati na odnos snaga u širem smislu.

(5) Nedovoljno vođenje računa o tajnosti priprema, zaštiti sistema komunikacija i, u vezi s tim, značaju iznenađenja u borbenim dejstvima.

(6) Nerijetko, grubo zanemarivanje značaja kvalitetnog sistematiziranja i dosljednosti u uvažavanju i isticanju svakog, pa i minimalnog, napora u oružanoj borbi i otporu, što je neposredno narušavalo borbeni moral i gotovost komandi i jedinica.

(7) Potom, ni javno isticana kvislinštva nisu sankcionirana, pa su glasine o političkoj izdaji prestajale biti glasinama.

Do čega je, konkretno, dovela prethodno izložena situacija? Uz Sarajevo, preko Igmana i Bjelašnice se logisticala i goraždanska regija, ali i jedinice na trnovskom, kalinovačkom i fočanskom dijelu odbranih i oslobođenih teritorija, koje su imale slijedeće neposredne i svakodnevne borbene zadatke: (1) Odbrana i oslobođanje ključnih topografskih i komunikacijskih objekata i naselja u rejonu/zoni odgovornosti. (2) Aktivnim borbenim dejstvima uznemiravati, iznuravati i uništavati živu silu okupatora, te oružje i opremu ukoliko ne postoje uvjeti da se zarobi. (3) Braniti i osiguravati koridor za logistiranje goraždanske regije. Posredno, jedinice su svakodnevno ili po posebnom naređenju sudjelovale u borbenim dejstvima čiji

je cilj bio slabljenje pritiska okupatorske oružane sile na Sarajevo i Goražde. I to vrlo uspješno, razdvajajući im „hercegovački“ i „sarajevsko-romanijski“ korpus, te prisiljavajući „sarajevsko-romanijski“ korpus da se brani i na južnim padinama Jahorine. Već je navedeno da su kalinovačke srbonacističke snage bile u skoro potpunom okruženju. Sve do početka oktobra 1992. godine, kontrolirao se i održavao slobodnim širok prostor od Igmana i Bjelašnice do granice sa Crnom Gorom na Vučevu. Sa oslobađanjem Miljevine i Ustikoline, zašto je postojala sasvim izgledna prilika, stekli bi se uvjeti za oslobađanje lijeve obale Drine do Goražda.

Po naređenju ŠVK OS RBiH, od 10. augusta 1992. godine, formira se **Prva udarna brigada – Foča**, od samostalnih bataljona TO, i to: „Sutjeska“ – Tjentište, Jeleč i Borač; „Fočanski“ – Izbično, Mrežica, Smječa, Varoš; i „Jahorinski“ – Jabuka, Grebak, Hadžića brdo. U operativnoj upotrebi brigada je bila od 11. septembra 1992. godine.

Bataljon TO „Sutjeska“ je formiran 02. maja 1992. godine, sa tri čete („Ćurevo“, „Tjentište“ i „Jeleč“) i logističkim vodom. Oni, koji su bili zvanično povlašteni da pripreme i organiziraju odbranu od Miloševićeve srbonacističke armade, organizirali su predaju oružja rezervnog sastava policije, lovačkog i ličnog. Za zahvalnost, pripremljena im je bila bodljikava žica da ih, u OŠ „Sava Kovačević“ na Popovom Mostu, „štiti od odmetnika koji nisu predali oružje“. Jedinica je i formirana upravo od tih stotinjak „odmetnika“, djelimično naoružanih uglavnom ručno pravljenim „lovarama“, sa po desetak „patrona“ u „borbenom kompletu“. U takvim uvjetima, samo zato što su bili shvatili da se od zla ne može uteći, već da je ljudska obaveza – suprostaviti mu se, uspjela se organizirati odbrana značajnog dijela doline Sutjeske i Jeleča, kao osnovica za naredne aktivnosti.

Potom je, 19. juna 1992. godine, formiran odred TO „Zelengora“, u čiji sastav je ušla i gatačka jedinica iz Borča. Naoružani dio odreda činilo je oko 350 boraca. Zbog nesnalaženja pomoćnika za moral odreda, inače predsjednika SDA Gacko, 01. jula 1992. godine, nakon prepada na Borač, pokrenut je narod i skoro svi borci iz Borča prema Ulogu i Bjelimićima. Zbjeg je oko Uloga napadnut i većina je završila u kalinovačkom logoru. To je prisililo krizni štab „Zelengora“ da traže izlaz za oko 6.000 preostalih u Sutjesci, Jeleču i Borču. Pravcem (Čelikovo Polje) - Vučevo – Suha – Bare – Trebova – Ljubin grob – Palež – Jeleč – Iznično – Kljuna – Varoš – Crna Rijeka – Kijevo – Presjenica – Bjelašnica, u vremenu od 16. do 29. jula 1992. godine, izvršena je evakuacija zbjega. U jedinici je zadržano 437 vojnih obveznika, od kojih je 143 bilo naoružano. Računalo se da će se dio vojnih obveznika iz zbjega uspjeti naoružati i organizirano vratiti u jedinicu.

U međuvremenu, uspostavljen je kontakt sa jedinicom u Ljutoj i preko Treskavice prenešeno je 12.000 metaka, 2 jurišna minobacača 12 mm sa 14 mina, 43 bombe, te nešto opreme. Mada je put Gacko – Foča bio potpuno kontroliran, težišni zadatak bio je stalno uznemiravanje Miloševićevih srbonacističkih uporišta na Tjentištu

i Popovom Mostu, u cilju posredne pomoći odbrani goraždanske regije. U takvom jednom napadu, oslobođeni su Tjentište i Popov Most. Sa šire osnove, uslijedio je kontranapad Miloševićevih srbonacista iz Foče, Mratinja, Gacka, Kalinovika i Miljevine, ali je razbijen u dolini Sutjeske, na Vučevu, Donjim Barama, Husadu i Mrčinama.

U toku septembra 1992. godine, bataljon „Sutjeska“ je, sa ukupno 437 boraca (256 naoružanih), branio i kontrolirao slijedeći prostor: Suha – do granice sa Crnom Gorom (ispod Suhe jezerine) – granica sa Crnom Gorom (preko Maglića i Vučeva) - ušće Pive i Tare – ušće Sutjeske – Igoče – Štavanj - Ljubina – Ruda Planina – Veliki Gudelj – Drače – Vratlo – Todora – Vranjača – Suha.

Nakon gubljenja inicijative na bjelašničko-igmanskom i trebinjskom, te novonastale situacije na mostarskom dijelu ratišta, osnažen je svakodnevni pritisak i na „Sutjesku“. Jedinici je poseban problem bila zaštita oko 200 uglavnom starih i iznemoglih osoba, koje su se skrivale i nisu željele da se evakuiraju dok su postojali uvjeti za to, od čega će ih 39-ero i nastradati od Miloševićeve srbonacističke kame.

Nakon borbi za dolinu Sutjeske, od 25. septembra 1992. godine, te probijanja odbrane u zahvatu asfaltne komunikacije Gacko – Foča, te ostalih (šest) putnih komunikacija u zahvatu odbrane bataljona „Sutjeska“, jedinica se pod borbom izvukla prema Grepku, evakuirajući i većinu starih i iznemoglih.

Bataljon TO „Jahorina“ formiran je 20. jula 1992. godine, od ljudstva izbjeglog na trnovski, hadžički i ilidžanski dio ratišta, kao i od Podrinjaca - dobrovoljaca sa ovih prostora, te od samoorganiziranih grupa boraca ostalih u rejonu fočanske Jabuke.

Bataljon TO „Foča“ formiran je 27. jula 1992. godine, od ljudstva izbjeglog na trnovski, hadžički i ilidžanski dio ratišta, kao i od Podrinjaca - dobrovoljaca sa ovih prostora, te od samoorganiziranih grupa boraca ostalih u rejonu Izbična, Mrežice i Varoši.

Ova dva bataljona su imala izuzetan značaj u uspostavi i osiguranju koridora za Goražde, od Delijaša, preko Grepka do Kacelja. Početkom augusta 1992., iz Goražda je izašao Zaim Imamović i, sa dijelom borbenih sredstava koja je njegova grupa unijela u Goražde, započeto je uspješno oslobađanje okupiranih teritorija u goraždanskoj regiji. Također, odbrana ovog dijela fočanske i kalinovačke općine vrlo je značajna i za odbranu Trnova.

Od 04. oktobra 1992. godine, brigada je bila razmještena u zoni: Kljuna – Osića – Kremenac – Smječa – Zbišće – Gukavac – Bosanska međa – Vujnovići – Rudice - Kljuna. Logistička jedinica razmještena je na Hadžića brdu i, uz matičnu jedinicu, sudjelovala je u logistiranju jedinice iz Goražda.

Težišni zadatak Prvoj udarnoj brigadi – Foča bio je odbrana koridora za Goražde, u zahvatu pravca Šarovina – Gradac. Jedinica je brojala 772 boraca, i to: „Sutjeska“ – 352, „Fočanski“ – 201, „Jahorinski“ – 170, k-da i prištapske jedinice - 49. U odnosu

na prosječnu naoružanost i opremljenost ARBiH, bila je solidno naoružana i opremljena

Po okupaciji Kijeva, od 05.10.1992. godine, četa „Ćurevo“ je razmještena na kijevskim padinama Jahorine a četa „Jeleč“ na Krilima – Rogoj, sa zadatkom pomoći trnovskoj jedinici u odsudnoj odbrani Trnova.

Početkom novembra 1992. godine, Prva udarna brigada – Foča ušla je sastav Istočno-bosanske operativne grupe (IBOG).

Kalinovačka jedinica, s komadantom Sejom Bublinom, odsudno je branila vrlo značajan dio kalinovačke općine, s težištem izraženim na Jakomišlju, praktično na ulazu u Kalinovik.

Trnovska jedinica je vrlo specifična i karakteristična kada su u pitanju organizaciono-formacijski i operativni naponi u pripremama za odbranu od agresije i u početnom dijelu odbrambeno-oslobodilačkog rata u R BiH. Nakon napada na Ravno, 19.09.1991. godine, po naređenju o mobilizaciji policijskih snaga po ratnoj formaciji, pod komandom Edhema Godinjaka, izvršena je mobilizacija SJB Trnovo, sa 5 policijskih ratnih stanica na terenu MZ, a posebno po naređenju MUP-a R BiH na vrh Bjelašnice locirano je stanično odjelenje policije za zaštitu RTV-objekata i bjelašničkog platoa. U navedeni sastav uključene su i jedinice „PL-a“ i „ZB“. Ovo je bila okosnica za kasniji razvoj jedinice OŠTO Trnovo, potom OS Trnovo, ponovo OŠTO Trnovo i, konačno, 22.03.1993. godine, skupa sa 1. fočanskom udarnom brigadom i Bataljonom „Ljuta“, ušla je u sastav novoformirane 81.bbr.

Kada je u fokusu općina Trnovo, jedina naoružana formacija prije rata je bila SJB Trnovo, koja nakon izvršene mobilizacije aktivnog i rezervnog sastava policije brojala 253 policajaca, što je bila okosnica organiziranja, obuke, opremanja, naoružavanja i upotrebe ostalih patriotskih snaga za odbranu šireg područja općine Trnovo, ali i pomoći susjednim općinama u pripremama za odbranu. Pored pripadnika policije, u cilju odbrane ovog područja krizni štab odbrane Trnovo je od početka 1991. godine radio na formiranju i objedinjavanju svih subjekata, poput „Patriotske lige“ i „Zelenih beretki“, te stavljanja istih pod komandu zajedničkog ratnog štaba odbrane općine Trnovo.

Općina Trnovo bila je jedna od deset gradskih općina sarajevske regije od 21 općine, teritorijalno sa 453 km² najveća i najnenaseljenija sa 7.016 stanovnika (69% Muslimani, 29% Srbi i 2%, ostali), od čega je u Trnovu živjelo oko 30% . U 36 udaljenih sela i zaselaka stanovništvo je bilo uglavnom jednoetničkog sastava. U Trnovu je etnička zastupljenost bila oko 50%:50%, ali skoro sva privredna infrastruktura bila je u dijelu Trnova prema Rogoju (Tošići, Širokari) nastanjenim 90% srpskim stanovništvom. Teritorijalno i funkcionalno općina je bila organizovana u pet MZ, koje su međusobno udaljene i desetine kilometara, te su funkcionirale kao skoro zasebne cjeline u svim oblicima organizovanja, pa i odbrane.

Općina Trnovo je omeđena planinskim masivima: Visočica, Bjelašnica, Igman, Treskavica i Jahorina; načičkana visovima, brdima i grebenima: Straište, Klanac i Crveni Klanac, Grebak, Smječanska stijena, Bosanska međa, Karaula, Rogoj, Bandijerka i Bosansko vratlo; ispresjecana rijekama i kanjonima: Rakitnica, Željeznica, Bijela rijeka, Presjenica i Crna rijeka. Uz svu prirodnu šarolikost, općina Trnovo je sa stanovišta tenkoprohodnosti imala vrlo razvijenu mrežu komunikacija. Doduše, koji su se mogli i lahko zapriječiti, ali uz uvjet da se imaju sredstva za odbranu. Za glavnu putna komunikaciju Sarajevo – Kijevo – Trnovo – Rogoj – Dobro polje – Kalinovik, odnosno Brod na Drini – Foča, karakterističan je prevoj Rogoj, koji je u planovima odbrane bivše SFRJ bio operativnog značaja. Uz raniji arsenal, u Kalinoviku je stacionirano oružje i vojna oprema iz Slovenije i Hrvatske.

Tokom 1991. i 1992. godine, vodile su se intenzivne aktivnosti na političkom planu, u pokušaju da se pregovorima i sporazumima mirnim putem spriječe i odvrte nakane i nasrtaji Miloševićeve srbonacističke armade da napadnu općinu Trnovo. Međutim, od marta do kraja maja 1992. godine moralo se preći na kombinirane političko-policijske aktivnosti, da bi se održavao relativni mir uz određene žrtve, dok se ne stvore preduvjeti za naoružavanje, posebno protuoklopom i artiljerijskim sredstvima. Istovremeno se radi na uspostavljanju i očuvanju „koridora spasa“ od Igmana prema Grebku i Foči, odnosno Goraždu.

Međutim, 31.05.1992. godine, uslijedila je Miloševićeva srbonacistička ofanziva iz svih pravaca na linije odbrane općine Trnovo, sa težištem na samo naselje Trnovo i putnu komunikaciju Rogoj – Trnovo – Kijevo – Krupac i, potom, ka platou Bjelašnice i Igmana. Odlučnom odbranom, sa nizom teškoća i uz znatne žrtve, zaposjednuta je odsudna linija odbrane prema Bjelašnici, odbranjeno je Kijevo i spriječeno okupiranje komunikacije ka Sarajevu te održana komunikacija ka Grebku. Istovremeno, evakuirani su civili. Na dostignutim linijama fronta ostalo se puna dva mjeseca, odnosno do 30.07.1992. godine, kada je uslijedila kontraofanziva odbrambeno-oslobodilačkih snaga i oslobađanje cijele općine Trnovo, prve i jedine u RBiH u to vrijeme. Zaustavljanjem okupatorske ofanzive i dvomjesečnim borbama bez predaha, stvoreni su preduvjeti za daljnja odbrambeno– oslobodilačka dejstva u pravcu Hercegovine i Gornjeg Podrinja, te prema Sarajevu. Ujedno su vezane značajne snage okupatora za općinu Trnovo, te ih primorali da formiraju i tzv. „vanjski prsten“ oko Sarajeva. Usto, presječena je komunikacija dva korpusa Miloševićevih srbonacista i dvije kvislinške srpske autonomne oblasti.

Kada je u pitanju značaj odbrane Igmana i Bjelašnice, malo ili nimalo se daje značaja događajima iz perioda prije rata i neposredno pred agresiju, ali i početnom periodu odbrambeno-oslobodilačkog rata.

U vremenu kada je Miloševićeva političko-vojna agentura moćno kontrolirala sve aspekte razvoja situacije unutar projektirane srbonacističke Jugoslavije, svaka

angažiranost u smislu osporavanja tog projekta bila je vrlo zahtjevna i rizična. Naime, do izvršenja agresije na RBiH, TO RBiH je bila ne samo razoružana komponenta odbrane države, već je pod patronatom Miloševića vrhovne komande oružanih snaga jugoslovenske federacije iskorištena za masovnu kvislinšku ulogu, odnosno u ime jednog od bh-naroda slijedila je Miloševićev srbonacistički koncept naoružanog naroda.

Stoga, definiranje značaja „Igmanskog bojišta“ u odbrani RBiH i Sarajeva mora sadržavati i sintezu činjenica o neborbenim aktivnostima, koje su posredno ili neposredno vezane za stvaranje uvjeta i ishod oružane borbe i borbena dejstva - koja su kasnije izvodile jedinice i združene snage iz svih korpusa ARBiH i MUP RBiH na širem području općine Trnovo i djelovima općina Ilidža, Hadžići, Kalinovik, Foča i Konjic, te koje u operativnom smislu u značajnoj mjeri čine cjelinu.

U pravilu, gdje god nije bilo, ako ne profesionalnih, ono barem ljudskih priprema za odbranu od nastupajućeg srbonacističkog pohoda Slobodana Miloševića, kojem je on obznanio karakter na Gazimestanu, 28. juna 1989. godine, porukom: „**Opet smo pred bitkama i u bitkama. One nisu oružane, mada ni takve još nisu isključene!**“ – tu je došlo do panike i haosa, okupacije i stradanja bh-populacije. Pod motivom zaštite naroda i građana, Slobodan Milošević je vješto manipulirao sa JNA, koja je tokom 1990. i 1991. godine postala njegova jednopartijska vojska.

Agresorsko-okupatorske snage su još 1991. godine, u cilju okupacije glavnog grada RBiH, formirale tzv. unutrašnji prsten opsade oko Sarajeva, artiljerijsko-raketnim sistemima, ali su zbog aktivnosti na teritoriji općina Trnovo, Ilidža, Hadžići i Konjic u odbrani i pruženom oružanom otporu početkom 1992 g, bile primorane formirati i „vanjski prsten“ radi zaštite svojih snaga u „unutrašnjem prstenu“. Tako je srbonacistička armada Slobodana Miloševića spriječena da te snage upotrijebi za napadno-osvajачkih dejstava, gdje bi im Bjelašnica i Igman bili osnovica za realizaciju namjere da, preko Ivan sedla, u sadejstvu sa Tuđmanovim bojovnicima produži sa napredovanjem ka Makljenju i Kupresu, odnosno i dolinama Neretve i Bosne.

Fočanska, trnovska i kalinovačka jedinica su brojale ukupno oko 2.000 boraca. Ali bez obzira obzira na to, uspjele su spriječiti namjere okupatorske oružane sile da u oktobru, novembru i decembru 1992. godine okupira Trnovo i „koridor“ ka Goraždu, te nastavi sa realizacijom namjere okupacije Bjelašnice. Na taj način, u vrlo nepovoljnom odnosu snaga, stvorena je nova prilika političko-vojnom vrhu RBiH da iskoristi zimu i pripremi se za proljeće 1993. godine. U tom cilju i sa najboljom namjerom, sa situacijom u zoni navedenih jedinica i prijedlogom za njeno stabiliziranje, suautori ovog teksta neposredno su izvijestili sve relevantne političko-vojne članove VK ARBiH, te Komandanta 1.K ARBiH. Težište je bilo na popuni jedinica ljudstvom i uspostavi IKM-a VK ARBiH na igmansko-bjelašničkom platou. U vezi s tim, predsjednik Presjedništva RBiH, Alija Izetbegović, naredio je mobilizaciju u cilju po-

pune navedenih jedinica (u prilogu). Naređenje je indikativno po tome što se izdaje ratnim predsjedništvima općna, tako da se moglo pretpostaviti upitnost njegove realizacije.

Dana 22.03.1993. godine, formirana je 81.bbr, u čiji sastav su ušle fočanska, trnovska i kalinovačka jedinica. Brigada je, također, imala oko 2.000 boraca. Aktivno je branila slijedeću zonu: Dindol – Jakomišlje – Kobiljača – Rogoj – Varoš – Oštri rat – Gradac – Glavica – Golo Brdo – Kijevo – Presjenica - Dindol. Odnosno oko 150 km aktivne linije fronta.

U međuvremenu, sa Bjelašnice je dislocirana jedinica „Crni labudovi“, a sa Igmana jedinica „Zulfikar“. Jedinica „Juka“ je rasformirana. Formirana je i rasformirana 8. motorizirana brigada. Također, dislociran je i značajan broj borbenih sredstva.

Do početka okupatorske ofanzive na zonu odbrane 81. bbr, jedinica je izvršavala svakodnevne odbrambene kao i izviđačke i diverzantske zadatke. Neposredno pred početak okupatorske ofanzive, cijela jedinica je bila intenzivno i kontinuirano borbeno aktivna punih 6 sedmica (Jakomišlje, Dobro Polje, Glavača, Mrežica, Crni vrh). Po otpočinjanju jednovremenog napada sa južne, istočne i sjeverne strane na zonu odbrane 81. bbr, 01.07.1993. godine, jedinica je izvodila odsudnu odbranu na težištu napada snaga okupatora, izraženom na pravcu Dobro Polje – Rogoj – Trnovo. Bez obzira na upornost i žestinu napada okupatorske artiljerije, oklopnih jedinica, helikoptera i pješadije, Rogoj je herojski branjen 11 dana, odnosno sve dok okupatorske snage nisu probile odbranu na sjeveru, u rejonu Međuplanine, odnosno Delijaša.

Jedinica na Grepku je odbijala napade, nanoseći velike gubitke okupatorskim snagama, međutim, ostala je u okruženju. Između mogućnosti ostanka na Grepku, proboja ka Goraždu ili proboja ka Bjelašnici, odlučeno je da se izvrši proboj ka Bjelašnici. Nakon izvlačenja jedinica sa Rogoja i Grepka, trebalo ih je odmoriti, konsolidirati i ponovo uvesti u borbu. Jedinice koje su dovođene sa strane da se uvedu u borbu, nisu u dovoljnoj mjeri bile spremne da odsudno brane položaje koje su posjedale. U isto vrijeme, u pretpostavljenoj komandi na Igmanu se događalo nešto što nije bilo primjereno ratnoj situaciji. Naime, formiranje korpusa, novih operativnih grupa, stalne kadrovske promjene, rasformiranje 81. bbr i njena transformacija u 81. bbr (Trnovo) i 82. bbr (Foča), te smjena komandanta, Fehima Bibića, i smjena, hapšenje i najsurovije fizičko maltretiranje zamjenika Selima Hamzića i, posebno, Edhema Godinjaka koji je bio postavljen na dužnost komandanta 81. bbr. Uz navedeno, kaos nastao povlačenjem civila i nastojanja boraca da zbrinu porodice, neefikasnost komandovanja sa Igmana, veliki gubici u jedinicama i nespremnost jedinica dovođenih sa strane da prihvate borbu, proizvelo je relativno brzu okupaciju teritorije od Trnova do pod Bjelašnicu.

Miloševićev srbonacistički pukovnik Balać navodi „da je operacija Lukavac ‘93 početa 31. juna i početa je zato da se spoje Hercegovina i Bosna i da se Turci pobiju. Po političkoj procjeni onaj ko drži Vlašić, Ivan Sedlo i Kupres, on je gospodar u BiH.“ A potpukovnik Ivetić Gojko izjavljuje da su „srpski borci u kontranapadu oslobodili selo Močeviće i izbile pred Babin Do, odnosno olimpijske hotele na Bjelašnici. Udarima s boka oslobođen je Proskok čime su stvoreni uslovi da se vrata Igmana otvore i pitanje je dana, kada će ovo biti naše i da se nada da će danas sutra u potpunosti odsjeći snage na Bjelašnici i Igmanu i tako sve do Srpske Bradine i Tarčina“.

Međutim, formirana je odsudna odbrana na liniji Proskok – Bijela voda – Hojta – Bijela lijeska – Treskavica i okupatorske snage su zaustavljene. Odbranu Proskok – Bijela voda je izvodila fočanska jedinica ojačana borcima iz drugih jedinica. Nakon sasređene i snažne okupatorske artiljerijske i oklopne pripreme, okupator je pokušao oklopnim snagama isforsirati proboj; zaustavljen je uništavanjem čelnog tenka. Potom su se vodile višednevne žestoke borbe prsa u prsa, ali ni uz velike gubitke - 42 poginula boraca, sa komandantom bataljona, i oko 150 ranjenih - jedinica nije odustala od odsudne odbrane. To je prisililo srbonacističku vojnu perjanicu, zlotvoru Ratka Mladića da odustane od forsiranja navedenog pravca, pregrupisao je snage na zavičajno mu krilo i preko Ljute i padina Treskavice, po novouspostavljenom „šavu“ 1. i 6. korpusa ARBiH, 02. augusta 1993. godine, izašao i okupirao vrh Bjelašnice, gdje mu je dobrodošlicu poželio lično komandant „Foka“, jedinice PVO ARBiH.

Fočanska jedinica još brani liniju Proskok – Bijela voda, uz nove gubitke na Bijeloj vodi, nastale izostankom uvida u stvarnu poziciju okupatorskih snaga. Ustvari, jedino je u rejonu Sinanovića, prema Visočici, ostala jedinica iz 6.K ARBiH, dok su sve druge armijske i policijske snage napustile odbrambene položaje. Karakteristično je bilo dovođenje u Šabiće policijske jedinice iz Zenice, brojnosti oko 100 policajaca, koji su odbili da se uvedu u borbu prema Poljicu, tražeći da im to naredi ministar policije. Generalno, samo sa dejstvom jednog topa Miloševićevih srbonacista sa Treskavice po Šabićima, uspostavljena je situacija klasične panike, uglavnom zbog gubitka uvida u situaciju na frontu te nefunkcioniranja sistema komandovanja i upotrebe jedinica. Ne uvažavajući činjenicu da je jedinica bila neprekidno dva mjeseca u borbi, komanda i borci se počinju maltretirati nakon što se jedinica izvukla iz okruženja, čak dolazi i do oružanog obračuna sa dijelom jedinice „Zulfikar“ i pogibije boraca. Nakon toga se jedinica upućuje u 6.K ARBiH.

Sticajem okolnosti, početkom rata boravio sam u Pazariću. Pokraj džamije bila je obična ledina. Sada, nema mjesta za sahranjivanje. Pričao sam o tome sa jednim mještanimom. Reče mi, ali više za sebe: “Sinko, ovo su ti Krajišnici potpodili, a Pazarićani i Fočaci napunili!” I, zbilja je tako. U vrhu groblja, sve šehid do šehida iz Foče. Zijad Zijo Hanjalić, Munib Korjenić Mungos, Mirsad Granov, Amil Čolpa, Ado Čankušić, Midhat Hanjalić, Fehim Kulašević, Haso Turčalo, Irfan Ljubinac, Fikret Hanjalić,...

Ukupni gubici u ljudstvu trnovske, fočanske i kalinovačke jedinice u odbrani Bjelašnice i Igmana, odnosno općine Trnovo su 411 poginulih i oko 700 ranjenih boraca.

Podtreskavički podanik u srbonacističkom stroju Slobodana Miloševića, Ratko Mladić, prije desantiranja na vrh Bjelašnice, 24.7.1993. godine, izjavljuje kako je u toku uspostava „Zapadnih granica Srpske republike“, precizirajući da tu spada i Sarajevska zona „uz liniju dodira lijeve obale Miljacke i nešto malo Centra, Treskavica, Bjelašnica, Igman, Ivan Sedlo, Pazarić i Tarčin. To je sve Srpska zemlja, Bjelašnica je pupak Bosne. Nećemo sve uzeti jer u Bosni ima mjesta za sve, ali ne onako kako Alija kaže“.

Naravno, reducirao je namjere svojih potčinjenih, pošto su jedinice ARBiH već bile razbile „herceg-bosanske“ postrojbe HDZ-a, ojačane krofašističkim postrojbama Franje Tuđmana, na gornjevakufskom, prozorskom, konjičkom i jablaničkom dijelu ratišta, ali je istovremeno bio svjestan i da mu - kako političke, tako i vojne - prilike ni za okupaciju navedene zone nisu naklonjene. To bi ga, dalje, vodilo u vrlo skori vojnički poraz, pošto bi uskratio mogućnost srbonacističkom establišmentu za političke pregovore i nagodbe. „Lukavac 93“ mu je bio potreban samo da zacijeli lokalne srbonacističke rane nakon nesporezima sa voždom na paljanskom vučjem sijelu. Srbonacistička perjanica, Slobodan Milošević, znao je da ga čekaju Hrvatska i Kosovo, te da je u Republici Bosni i Hercegovini ostvario što je maksimalno moguće, a i vrijeme je za „hrvatsko-muslimanski rat“ Također, nije bio ni zaboravio više nego jasnu poruku Giani de Michelisa: „Srbija mora da kaže hoće li da bude tretirana kao Sadam Husein ili hoće da pregovara.“

Možda je, u vezi sa situacijom na Igmanu i Bjelašnici 1993. godine, najprimjerniji zaključak Zaima Imamovića: „Da ne bi Igmana i Bjelašnice, sumnjam da bismo uspjeli ustrojiti Armiju Republike Bosne i Hercegovine.“ Sa 14.divizijom ARBiH, kojoj su udarna snaga bili borci iz Gornjeg Podrinja, Trnova i Hadžića, uz nesebičnu i kvalitetnu podršku jedinica ARBiH i MUPRBiH, Zaim Imamović je stigao do ulaza u Trnovo i Kalinovik, međutim – politička vlast je imala druge namjere, o čemu će konačan sud dati historija.

ODBRANA REPUBLIKE
VOJNA TAJNA
STROGO POVJERLJIVO

Naređenje za mobilizaciju.-

RATNIM PREDSJEDNISTVIMA OPSTINA:
ILIDŽA, HADŽIĆI, JABLANICA,
KONJIC, ZENICA i VISOKO

Hitno, a najkasnije do 24.00 časova 29.02.1993. godine, ustrojite spiskove vojnih obveznika koji kao izbjeglice sa prostora opština Gacko, Foca, Pale, Trnovo, Kalinovik, Bileća i Nevesinje borave na vašoj teritoriji. U takvu evidenciju uvrstite i izbjeglice sa tog prostora koje su se eventualno uključile u jedinice Armije R BiH koje izvođe borbena dještva na prostoru vaših opština.

U toku 01.03.1993. godine u vaša ratna predsjedništva doći će predstavnici sa ovlaštenjima Vrhovne Komande (Predsjedništva R BiH) koji će po tim spiskovima učestvovati u mobilizaciji koju ćete vi izvršiti.

U sklopu ovih aktivnosti obavezujete da se prikupljeno ljudstvo preveze u mjesto prikupljanja, koji će biti poznat ovlaštenim predstavnicima.

Ratna predsjedništva, uz pomoć svih političkih i drugih vlasti, dužna su preduzeti sve neophodne mjere za brinjanje izbjeglica, posebno porodica iz kojih će se mobilisati vojni obveznici u skladu ovog naređenja.

Izvršavajući dužnost spiskova sa sumarnim podacima dostaviti Stabu Vrhovne Komande najkasnije do 01.03.1993. godine u 12.00 časova.

O izvršenoj mobilizaciji ratna predsjedništva navedenih opština izvijestiti će Stab Vrhovne Komande najkasnije do 02.03.1993. godine u 12.00 časova.

PREDSJEDNIK PREDSJEDNISTVA
REPUBLIKE BiH
AT: [illegible]

F. Felber

NAJVEĆA NEISKORIŠTENA PRILIKA NAŠEG ODBRAMBENO-OSLOBODILAČKOG RATA

Teško je govoriti poslije ovako jednog emotivnog govora, ali ću se pokušati fokusirati na dvije stvari. Ne želim da vodim polemiku; ovo je moje mišljenje i stav, na što svi od nas imaju pravo. Prvo bih rekao da je moje prvo borbeno iskustvo u Bosni i Hercegovini vezano, nažalost, za Igman, jer u rat sam došao iz Republike Hrvatske sa ekipom dobrovoljaca. Bio sam učesnik rata i u Hrvatskoj i Sloveniji, a tada sam imenovan za komandanta snaga koje su bile zadužene za deblokadu i proboj kopnenog koridora ka Goraždu. I hvala Bogu, zajedno sa Fočacima, moja brigada je to uspjela izvršiti. Kažem nažalost, jer je moj prvi kontakt sa Igmanom, pored puno pozitivnih iskustava zbog enormnih primjera heroizma pojedinaca, odličnih, malih sitnih jedinica, toliko i razočaravajući u smislu komande koja je objedinjavala i rukovodila snagama sa Igmana.

Neko je rekao da su srpski agresori 1992. godine pogrešno procijenili značaj Igmana. Ja sa ovoga mjesta odgovorno tvrdim da je naše vojno-političko rukovodstvo, bez obzira na maloprije iznešene konstatacije, katastrofalno procijenilo značaj Igmana za oružanu borbu za Republiku Bosnu i Hercegovinu, a pogotovo za Sarajevo 1992. i 1993. Tek poslije kataklizme 1993. mislim da je 1. Korpus, i vojno rukovodstvo i političko rukovodstvo shvatilo značaj Igmana, uvelo reda, stabiliziralo situaciju, što su i borbeni djelovanja 1994. i 1995. pokazala. S druge strane, na ovom okruglom stolu (naravno, slažem se apsolutno sa svim što je rečeno, u smislu Igmana kao simbola odbrane Sarajeva, žile kucavice, komunikacija i tako dalje, to ne trebamo podvlačiti) nismo podvukli neke stvari upravo iz 1992., koje, po meni, potvrđuju tezu da je Igman najveća neiskorištena prilika našeg odbrambeno-oslobodilačkog rata.

Jer, 1992. godine osloboditi jedan grad kao što je bilo Trnovo, osloboditi ogromnu teritoriju od Tarčina pa do Grebka dijelom (jer bilo je sela koja su već bila slobodna), uvezati se komunikacijski sa Goraždem, to je naučna fantastika, ne vojni podvig. Zarobiti tada baterije, i haubičke i samohotke, to danas niko nije spomenuo. To su radili ovi ljudi: Trnovljaci, Fočaci, nešto malo nas sa strane, Krajišnika, Hercegovaca, ali to je podvig, to niko tada nije uradio, jer to je bila okupirana teritorija. Ja nikad neću zaboraviti kako je bio utvrđen Rogoj, kako su bili urađeni položaji za haubičke baterije – školski, po svim pravilima i priručnicima, kao položaji na Visu kad je Tito bio tamo sa svojim borcima.

I to je primjer, i niko ne smije dovoditi u pitanje heroizam ni Trnovljaka ni Fočaka. Oni možda nisu imali iskustva, ali imali su herojstvo, mislim na one koji su ostali, ne govorim o onima koji su koristili rat da se obogate. I ja im i dan-danas čestitam, i gospodinu Hamziću, i Zuhdiji, i Edi, i Muji jer će mi biti drago da ih sretnem, jer to su moji poštteni i čestiti saborci. S druge strane, ponavljam tezu i odgovorno stojim iza nje, da je Igman najveća neiskorištena prilika našeg odbrambeno-oslobodilačkog rata.

Nisu ove jedinice iz Travnika i iz 7. muslimanske brigade došle na Igman odmorne. Juli mjesec 1993. je bio najkrvaviji mjesec na bosanskohercegovačkom ratištu. Otvorio se front sa novim agresorom, sa HVO-om, vrlo krvav, vrlo žestok. Samo primjer da vam navedem, nismo mi birali ljude koji će ići na Igman. To su bili ljudi tek formiranog četvrtog bataljona koji su faktički iz pokreta, sa linije povučeni, formirana nova jedinica, združeni odred, evo komandira tadašnjeg, tu je, tako isto učinjeno iz 312-e, 27-e i skupljeno to nešto jada i došlo na Igman i stalo pred četv. Nisu bili odmorni, naprotiv, oni su bili mjesec dana u pokretu, a moja 17-ta brigada tada je imala angažovane jedinice na osam dijelova bosanskohercegovačkog ratišta. Jedinstven primjer, mislim, govorim o nadljudskom naprezanju jedne jedinice da bi se opstalo uopće, a da ne govorim da smo odbranili i oslobađali.

Prema tome, Igman ima svoje domete maksimalne, to je po meni 1992., 1994. pa i 1995. (ta operacija traži diskusiju i širi okrugli sto od ovoga), ali ima i svoje velike propuštene prilike. Po meni je najveća propuštena prilika što naše vojno-političko rukovodstvo 1992. nije shvatilo mogućnosti koje taj položaj ima. Sve ono kasnije što su se vodile krvave borbe, te Đokin toranj, te ovo ili ono, to su tad bili međuprostori, moglo se raditi sa organizovanim jedinicama puno toga. Nažalost, lanac rukovođenja i komandovanja bio je vrlo tanak, lokalne jedinice, male, uske, nije bilo čvrste komande, a ponavljam, Sarajevo nije shvatilo značaj Igmana. Jer, da je tamo bila jaka komanda koja je mogla to objediniti, čvrsto komandovati, puno priča bi i o Sarajevu, a i mnogo toga i o Bosni i Hercegovini vjerovatno bilo drukčije. Nažalost, to su sve pretpostavke. Ovim sam htio da dam mali doprinos ovom panelu.

brigadir mr Zijad Rujanac

KONSOLIDOVANJE BORBENOG RASPOREDA NA PROSTORU IGMANA NAKON POTPISIVANJA PRIMIRJA OD 13.08.1993. GODINE

Govoriću o jednom za mene suštinskom pitanju na prostoru Igmana, a to je pitanje konsolidovanja borbenog rasporeda na Igmanu nakon potpisivanja primirja 13.08.1993. godine. O ovom pitanju ću pokušati govoriti sa vojno- analitičkog stajališta i sa ličnog iskustvenog pogleda na to pitanje, jer sam u periodu od kraja septembra 1993. godine pa do sredine februara 1994. godine bio komandant IKM-a IGMAN.

Sa pozicije komandanta u tom periodu mislim da mogu kompetentno analizirati najavljeno pitanje. Cilj mi je da ukažem na neke naše organizacione slabosti iz tog perioda.

Dolazak na prostor Igmana za mene je bio poseban izazov.

Prije prijema dužnosti izvršio sam obilazak svih jedinica razmještenih u z/o IKM-a Igman i uočio sljedeće nedostatke i složene probleme u procesu konsolidovanja borbenog poretka za odbranu prostora Igmana.

Prvo, problemi i nedostaci u uspostavi prednjeg kraja odbrambenih položaja, su se ispoljili na sljedeći način.

- U prvom izboru borbenih položaja napravljeno je dosta propusta. Nije izvršen u svim zonama odgovornosti pravilan izbor prednjeg kraja položaja za odbranu a samim tim i organizacija odbrane na brzu ruku je dobrim dijelom bila loša i nekvalitetna. Zapravo sa jednog dijela postavljenih položaja za odbranu dodijeljeni zadatak jedinica nije ni pod kojim uslovima mogla izvršavati.

- Zaklони за streljačko naoružanje bili su neadekvatni, neukopani, pravljени od priručnih sredstava, kao da se samo čekao trenutak da se samo negdje zapuca i da se odmah isti napuste.
- Sistem vatre organizovan uglavnom ad-hok i po ličnoj procjeni pojedinca bez ikakvog sistema odjeljenske ili vodne organizacije vatre.
- Ni u jednoj zoni odgovornosti razmještaja nije postojao sistem osmatranja niti je bio razrađen bilo koji sistem otvaranja vatre na uočene pokrete snaga agresora.
- Orijentacija starješina koji su doveli jedinice iz grada na terenu je uglavnom bila nikakva (isključujući ljudstvo 81. bbr – Trnovske brigade i 4. mtbr Hrasničke brigade), a orijentacija vojnika na položaju je bila zabrinjavajuća. U dosta slučajeva sam lično ustanovio da vojnik na položaju ne zna ni gdje je ni šta mu je zadatak, ne zna iz kog pravca treba braniti položaj na kojem se nalazi, na kojoj strani su snage neprijatelja, a na kojoj strani su naše snage; često su bili potpuno dezorijentisani, nisu znali ko im je lijevi a ko desni susjedi, da ne govorim o tome da li su im određeni orijentiri osmatranja i niz drugih osnovnih ili elementarnih taktičkih postupaka.
- Popunjenost odbrambenih položaja naoružanjem bila je nekvalitetna, a vojnik je imao uglavnom 1/2 bk kod sebe u naoružanju koje je donio iz sopstvene jedinice, a u rezervi IKM-a Igman je bila samo jedna 1,5 bk (200 vatrenih položaja sa najmanje po dva vojnika) po vojniku u slučaju napada na bilo kojem pravcu u z/o IKM-a. U tom smislu komanda 1. Korpusa je dala maksimum na popuni sitnom municijom jedinica razmještenih u z/o IKM-a Igman.
- Veoma značajan problem na odbrambenim položajima je bila nedisciplina koja se ispoljavala na sljedeći način:
  1. česta opijanja pojedinaca i većih grupa,
  2. napuštanje položaja čak i do 50% boraca,
  3. narušen sistem RIK-a, pojedinci nisu prihvatili ničije naredbe,
  4. neovlašteni sastanci, sijela i opijanja sa pojedincima UNPROFOR-a,
  5. otvaranje šverca sa pripadnicima UNPROFOR-a i šverc sa agresorskim vojnicima, posebno u z/o Ukrajinskog baraljona UN-a na prostoru Jasenskih osmica,
  6. na referisanju 18.10.1993. godine (Sead Durmišević, Senad Pecar, Zajim Šarac, Šefko Dardagan) konstatovano da je noć prije na 28 logorskih vatri na prednjem kraju odbrane popijeno više od 200 litara rakije, a pomoćnik za logistiku Nafija Šikalo konstatovao je da je dobio zahtjev za

popunu municije jer je u navodnom napadu prethodno veće ispaljeno 7.200 metaka.

- Šverc naoružanjem i municijom, poprimio je veće razmjere. Poseban problem su bili pripadnici 9. bbr iz Pazarića koji su otvoreno prodavali naoružanje. Takve sam dao odmah da se pritvore i o tome izvijestio komandanta brigade Nezira Kazića koji je bio veoma kooperativan i na IKM Igman odmah uputio organa bezbjednosti iz brigade, izvjesnog Šehu koji je uz ne-sebičnu pomoć Mehe Terze u roku od 15-20 dana zaustavio šverc oružjem i izvanredno odradio dodijeljeni zadatak.
- Složen problem je bio konsolidovanje 81. bbr Trnovske brigade, a ispoljavao se na sljedeći način:
  1. Status trnovskog borca je bio praktično nikakav; posmatrani su ponekad kao izdajnici, bez dodijeljenog tretmana u logističkom snabdijevanju, ishrana, cigarete; brojno stanje brigade je određivano po volji davaoca itd.
  2. Tretman ranjenika je bio neravno pravan u odnosu na druge brigade, nisu dobijali cigarete, ranjeničke pakete i dr.
  3. Pitanje povratka naoružanja po spiskovima koji su postojali - ko je izuzeo šta, gdje i kada i gdje se trenutno nalazi, ali je povrat išao veoma teško,
  4. Povratak ljudstva iz 4. mtbr kao i mts-a bio je složen i težak,
  5. Problem odjeće i obuča za vojnike,
  6. Problemi koje su imali sa smještajem porodica, problem ogrijeva za porodice i ranjenike.

Drugi problemi su proisticali iz ograničenja koja su bila nametnuta potpisanim primirjem:

- Pokreti jedinica u z/o snaga UNPROFOR-a su zabranjeni i morali su biti prikriveni, vršeni pojedinačno ili u manjim grupama, a dešavali su se uglavnom iz ličnih ili sitnih logističkih potreba sa ciljem da se donese voda ili da se pokosi trava i slično. Nikakvi vojni pokreti ili manevar jedinica i snaga se nisu dešavali. Jedinice UNPROFOR-a su bile razmještene u rejonu Jesenskih osmica ukrajinski bataljon UNPROFOR-a, Donja Grkarica, Malo polje objekat skakaonice i raskršće na Kabalovu francuski bataljon UNPROFOR-a i u reonu Aišnika-Brezovača francuski bataljon legionara UNPROFOR-a.
- Problemi koji su nametali predstavnici posmatračke misije UN-a, na našoj strani su bile raspoređene snage posmatračke misije (INDIA-BRAVO major Saleh pakistanac, Jordanac, Poljak i Španjolac) u reonu KM na Hrasničkom stanu, a u reonu agresorskog KM 2. sarajevske brigade Vojske RS-a u selu Ostojići bila je smještena posmatračka misija (INDIA-ČARLI iz sastava Ne-

pala i Kanade). Dana 18.12.1992. godine kanadskom majoru Tomasu i nepalskom oficiru zabranio sam kretanje iz zone Donje Grkarice prema našim položajima i isto tako iz zone Brezovače prema našim položajima, jer su isti za potrebe agresora Vojske RS-a prikupljali operativne podatke, snimali prednji kraj naše odbrane i dostavljali im naša brojna stanja. To je stvorilo velike probleme komandi 1. Korpusa i predsjedniku Izetbegoviću, zbog čega me je isti dan pozvao da mu odgovorim na neka pitanja.

Sve gore navedeno su veoma ozbiljni problemi koje je trebalo riješiti i, naravno, jedinice na prostoru Igmana dovesti u stanje borbene spremnosti za odbranu.

Moram ovdje na ovom mjestu kazati sljedeće da su komanda 1. Korpusa, ŠVK i civilne strukture vlasti, pa i sam predsjednik predsjedništva RBiH Alija Izetbegović dali prioritet konsolidovanju odbrane u z/o IKM-a Igman kao ključnom prostoru za odbranu grada Sarajeva. Po mom mišljenju svi su dali su prioritet tome zadatku i to se analizom može zaključiti na sljedeći način:

U periodu kada se nije moglo doći do litre goriva za potrebe jedinica na prostoru Igmana Komanda 1. Korpusa poslala je preko 5.000 litara dizel goriva D-2, preko 1.500 litara benzina, a preko civilnih struktura, te nabavkom i donacijama, preko pojedinaca pripadnika UN-a obezbijeđeno je još oko 2.000 litara D-2 i oko 3.500 litara benzina.

Na prostor Igmana u tom periodu komanda 1. Korpusa uputila je oko 130 tona brašna i preko 90 tona drugih prehrambenih proizvoda.

Upućeno je razne druge, tehničke robe: preko 200 lopata, 150 krampi, oko 100 komada sjekira, 17 motornih pila, te preko 2.400 m² PVC folije za pokrivku itd.

Za potrebe IKM-a Igman sam predsjednik Izetbegović je poslao dodatnih 100.000 DM preko komande 1. Korpusa za nabavku sijena i za kupovinu dodatnih količina hrane kako bi se poboljšali uslovi preživljavanja na Igmanu tokom dolazećeg zimskog perioda.

U tom periodu svi zadaci oko preživljavanja ljudstva u zimskim uslovima na prostoru Igmana, konsolidovanju borbenog rasporeda u odbrani, uređenju prednjeg kraja odbrane, uređenju odbrane po dubini borbenog rasporeda, uređenju objekata za smještaj ljudstva, uređenju objekata za logističko obezbjeđenje bili su veoma komplikovani i složeni, a u njihovoj realizaciji maksimalni doprinos pružila je logistika Komande 1. Korpusa. Na ovim zadacima su se posebno angažovali Hasan Vranj i Muhamed Kaltak iz logističke baze 1. Korpusa u Hrasnici.

Zajedničkim naporima komande IKM-a Igman i Komande 1. Korpusa ARBiH konsolidovan je borbeni raspored svih jedinica u z/o IKM-a Igman.

Urađeno je sve neophodno da bezbjednost prostora Igmana ne bude ugrožena, da ne bude ugrožen put spasa ili put života (Hrasnica – Hrasnički stan – Kabalovo –

Aišnik – Karaula – Lokve – Pazarić), da ne bude ugroženo ljudstvo koje boravi na tom prostoru, njihovi životi i njihovo zdravlje, i u te svrhe urađeno je:

1. utvrđenih vatrenih položaja 194, za čiju izgradnju je utrošeno 350 m3 oblovine,
2. 127 objekata za smještaj ljudstva na prednjem kraju odbrane samo nekoliko desetina metara iza otpornih vatrenih tačaka, za čiju izgradnju je utrošeno nešto više od 450 m3 oblovine i preko 2.200 m2 daske za patošenje, te isto toliko folije za pokrивku,
3. adaptirane su tri štale za smještaj ljudstva u pripremi, u čiju adaptaciju je utrošeno preko 35 m3 daske,
4. izgrađeno je novih 11 objekata za smještaj ljudstva u pripremi, u čiju izgradnju je utrošeno 132 m3 oblovine i 52 m3 daske i oko 520 m2 folije za pokrивku,
5. izgrađena su dva objekta za pripadnike UN-a na lokacijama Hrasnički stan i Crni vrh,
6. izgrađeno je 12 objekata logističke podrške. Na sedam lokaliteta sagrađene su kuhinje za pripremu hrane tako raspoređene da je najudaljeniji vojnik najkasnije za dva sata poslije pripremljene hrane mogao dobiti hranu na liniji,
7. sagrađena su tri skladišta i to: skladište ishrane i opreme kapaciteta 290 tona, skladište MTS-a 15 tona i skladište pogonskog goriva kapaciteta 10 tona,
8. sagrađena je spavaonica za ljudstvo logistike kapaciteta 40 ležaja, kuhinja na IKM-u kapaciteta 300 obroka i profesionalna pekara kapaciteta 4.000 hljebova na 24 sata rada,
9. Komanda IKM-a Igman 26.10.1993. godine dobila je zadatak da dio 10. bbr koja je bila van sistema rukovođenja i komandovanja 1. Korpusa stavi pod direktnu komandu IKM-a te da, ako se tome suprotstave, taj zadatak izvrši uz primjenu sile. Zadatak je izvršen u potpunosti, bez primjene sile. Ovdje sam imao snažnu podršku organa bezbjednosti IKM-a, posebno pomoćnika Mehe Terze.
10. pored ovako krupnih organizacionih, infrastrukturnih i fortifikacijskih radova u tom periodu, sagrađena je na prijedlog imama Omera Krupalije za potrebe vjernika muslimana i džamija na prostoru Igmana na lokalitetu Lasičkog stana. U njenoj gradnji su najveći doprinos dali pripadnici 81. bbr trnovske brigade. U izgradnji džamije poseban doprinos dali su majstori i neimari: Rasim Durmo, njegovi pomoćnici Ejub Kučuk, Mumin Bajraktarević, Sulejman Dedić i Zajim Krupalija. Ovaj posao radili su sa posebnim za-

dovoljstvom i nesebičnom željom da naprave najljepšu i najbolju drvenu džamiju u Bosni i Hercegovini. Ovdje želim naglasiti da su na izgradnji džamije značajan doprinos dali: tadašnji načelnik općine Trnovo Omer Vatrić sa kojim sam imao izvanrednu saradnju, te općina Ilidža i općina Hadžići.

Iz ovog kratkog kazivanja moguće je zaključiti koji su svi navedeni zadaci i programi trebali da se riješe kako bi se jedinice u z/o IKM-a Igman konsolidovale i dovele u stanje zadovoljavajuće borbene spremnosti. Naglašavam da je ŠVK OS RBiH jako bio zainteresovan za situaciju na IKM-u Igman i da je u nekoliko navrata upućivana kontrola iz ŠVK-e:

- dana 17.10.1993. godine u kontrolu na IKM Igman došao je načelnik uprave rodova Mustafa Polutak. Upoznao sam ga sa situacijom a on mi je skrenuo pažnju da na ovim planinskim prostorima treba drugačije organizovati odbranu nego u naseljenom mjestu.
- dana 5.12.1993. godine kontrola u sastavu Kemo Karišik, Rifat Bilajac i Muhamed Vejzagić, te su o stanju dostavili pismeni izvještaj ŠVK i predsjedniku Izetbegoviću.

Na kraju želim naglasiti da sam imao veliku podršku u realizaciji postavljenih zadataka od komandanta 1. Korpusa Vahida Karavelića, komandanta 4. mtbr Fikreta Prevljaka, komandanta 5. mtbr Ismeta Hadžića i njegove logistike na čelu sa Husom Česirom. Samo tako, sa udruženim snagama, uz pomoć svih navedenih u lancu komandovanja i saradnje. uspjelo mi je potpuno izvršiti konsolidovanje borbenog rasporeda na prostoru IKM-a Igman. Evo sada sa ovog mjesta šaljem jasnu ratnu poruku: „Kada smo složni u stanju smo učiniti nemoguće, a kada smo nesložni uništavamo i ono što imamo“.

Zbog toga Igman danas predstavlja herojski prikaz branioca koji se slogom i jedinstvom borio da odbrani prostor Igmana, glavni grad države BiH Sarajevo i zemlju od okrutnog agresora. Zato danas Igman traži od nas da se prisjećamo perioda agresije na državu Bosnu i Hercegovinu te da se na iskustvima odbrane Igmana i danas ujedinjeni borimo za naše bolje i prosperitetnije sutra. I da se s ponosom sjećamo svih koji preseliše braneći prostor Igmana, grad Sarajevo i državu Bosnu i Hercegovinu. Molim uzvišenog Allaha dž.š. da njima podari dženetski mir, a nama živima razum i jedinstvo.

Pogovor organizatora

Igmansko bojište je prostor koji je cijelo vrijeme odbrambeno-oslobodilačkog rata 1992.-1995. godine imao izvanrednu stratezijsku važnost na bosanskohercegovačkom ratištu. To je najšira osnovica sa koje se snagama ARBiH pružao prilaz gradskoj aglomeraciji Sarajeva, koju su snage VRS držale u opsadi 1.479 dana, i najizglednija prostorija koja je pružala najviše mogućnosti za razbijanje dvostrukog obruča oko Sarajeva. To je bojište imalo istu, stratezijsku važnost i za snage VRS, te je otuda ovladavanje i tim bojištem ostalo stratezijski cilj agresora do kraja rata, s krajnjim ciljem prekidanja te jedine preostale komunikacije Sarajeva sa ostatkom zemlje i svijetom i konačno njegovog zauzimanja.

Premda su borbeni dejstva na ovom bojištu vođena cijelo vrijeme rata, najintenzivnija su vođena od augusta 1992. do augusta 1993. godine, oktobra-novembra 1994. i juna 1995. godine. U jednom dijelu vojno-stručne literature i publicističkih radova su iznijete ocjene da organi rukovođenja i komandovanja u OSRBiH nisu, naročito u prvom pomenutom periodu, adekvatno shvatili značaj ovoga bojišta za odbranu RBiH, te da je iz toga neshvatanja proistekao čitav niz događaja koji su doveli do toga da je jedno vrijeme prijetila opasnost da agresor prekine tu jedinu preostalu komunikaciju Sarajeva sa vanjskim svijetom.

I pored svih do sada objavljenih stručnih i publicističkih radova, na to osnovno pitanje pruženi su samo djelimični odgovori. Nedostaje kompleksan odgovor na to krupno pitanje. Upravo u tom kontekstu, daljnja elaboracija zbivanja na ovom bojištu od stratezijske važnosti i osvjetljavanje dosada neobrađenih njegovih karakteristika predstavlja dug prema generacijama koje dolaze. Jer, kako je rekao Eli Vazel, *„ne prenijeti jedno iskustvo, to znači izdati ga“*. Upravo na iskustvo onih učesnika u zbivanjima vezanim za igmansko bojište u raznim perioda tokom odbrambeno-oslobodilačkog rata 1992.-1995. treba računati kao na veoma važan doprinos izgradnji provjerene, realne, na dokumente oslonjene povijesne analize i slike zbivanja na igmanskom bojištu.

Ova specifična situacija jeste i jedna vrsta prilike i šanse da se podsjeti da sjećanje na ovaj segment rata pripada svima onima koji su ga doživjeli. Upravo su u Udruženju za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, te u drugim boračkim

udruženjima, u nekoliko navrata razmatrane različite inicijative, koje su rezultirale održavanjem okruglog stola o značaju igmanskog bojišta za odbranu Sarajeva i Bosne i Hercegovine. On je održan 3. augusta 2009. godine u Domu Oružanih snaga Bosne i Hercegovine u Sarajevu, kao uvodni dio programa manifestacije *“Odbrana Bosne i Hercegovine, Igman 2009.”*

U prvom planu okruglog stola bilo je osvjetljavanje najvažnijih aspekata uzročno-posljedičnih zbivanja na jednom bojištu, kako bi se ta iskustva novije, zapravo bliske prošlosti pretvorila u produktivno promišljanje budućnosti. Opsada i odbrana grada Sarajeva je po mnogim značajkama jedinstveni fenomen u historiji ratovanja, u kojem participiraju i događaji na igmanskom bojištu. Njihovi pojedini, za odbranu Sarajeva i Bosne i Hercegovine najznačajniji vojno-strategijski aspekti razmotreni su i osvijetljeni sa stanovišta izražavanja suprotstavljenih ratnih ciljeva: nestanka Bosne i Hercegovine kao države i Sarajeva kao njenog glavnog grada, s jedne, i njihove odbrane kao izraza političkog opredjeljenja za očuvanje najviših civilizacijskih vrijednosti, s druge strane.

Zbornik radova sa ovog okruglog stola sadrži najveći dio tom prilikom saopštenih izlaganja, koje su njihovi autori naknadno autorizirali. Njegov sastavni dio predstavlja komplet od dva DVD sa neautoriziranim izlaganjima svih učesnika okruglog stola. Iz finansijskih razloga, ovaj audiovizuelni zapis rada okruglog stola *“Značaj igmanskog bojišta za odbranu Sarajeva i Bosne i Hercegovine”* bit će objavljen i distribuiran u 2010. godini.